

OK

OMA KEEL

**keeleajakiri
kõigile**

**nr 2
2006**

Feministlik keeleteadus
Kuidas loomad nimed said
Laensõna otsib oma kohta
Mida teha jutumärkidega
Emakeeleõpetajate selts



Sisukord

Oma Keel
Emakeele Selts ajakiri

Oma Keel

nr 2 / 2006

Toimetusekolleegium: Maim Erel, Tiit Erel, Tiit Hennoste, Reet Kasin
Kriisa Kerge, Pille Kaiser, Helmi Nõrga, Peter Päll, Maria-Maren
Sapper, Tõnu Tander, Toimetaja: Mairi Kasin
66... Kirjutajate nimeid ei loetletud eraldi, kuna need on loetletud
toimetuse aadressil: Emakeele Selts, Kesklinna tänav 10113 Tallinn
e-post: es@eels.ee

Kalendriolulauk
Kõne "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 51
Tiit Hennoste "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 56

Uudis
Kõne "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 70
Tiit Hennoste "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 74

Kalendriolulauk
Kõne "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 77
Tiit Hennoste "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 81

Oma Keel väljandamis tootajate ja tootajate
Kõne "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 84
Tiit Hennoste "Kõne" ja "Kõne" mõttevahetus... 88

Kas ja kujub: Tiit Hennoste, Reet Kasin
Kõne: sissejuhatus
Tõlk: AS Pärn
ISSN: 1406-6399

Oma Keel

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetuskolleegium: Mati Erelt, Tiiu Erelt, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Krista Kerge, Piibe Leiger, Helmi Neetar, Peeter Päll, Maria-Maren Sepper, Tõnu Tender, Jüri Valge, Jüri Viikberg

Toimetaja: Maire Raadik

Toimetuse aadress: Emakeele Selts, Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn
e-post: es@eki.ee

Oma Keele väljaandmist toetab haridus- ja teadusministeerium

Emakeele Selts 2006

Autoriõigus: artiklite autorid

Kaas ja kujundus: Tiit Hennoste, Roosmarii Kurvits

Küljendus: Sirje Ratso

Trükk: AS Pakett

ISSN: 1406-6599

Sisukord

<i>Reet Kasik</i> Feministlik lingvistika.....	5
<i>Huno Rätsep</i> Kust need loomad nimed said?	13
<i>Kati Pedaja</i> Kuidas uued laenud eesti keeles kohanevad?.....	28
<i>Liivi Hollman</i> Eesti kurtide kogukonnast ja eesti viipekeelest	36
<i>Peeter Päll</i> Uulitsavõitlus.....	45

Keelenõuanne

<i>Maire Raadik</i> Lugu „ärakaotatud” jutumärkidest	51
<i>Tiina Leemets</i> Uusi arenguid <i>suuna</i> suunal.....	65

Ülevaade

<i>Kaja Sarapuu</i> Eesti emakeeleõpetajate selts – arenev ühendus	70
<i>Piret Järvela</i> Mida teeb emakeeleõpetajate selts?	74

Raamatud

<i>Argo Mund</i> Uus lauseraamat	79
2006. aastal ilmunud keeleraamatuid (<i>Maire Raadik</i>).....	81

Kroonika

2006. aasta keelesündmusi (<i>Maire Raadik</i>).....	83
2006. aastal kaitstud eesti keele magistri- ja bakalaureusetööd.....	86

Feministlik lingvistika

Reet Kasik

Tartu ülikooli dotsent

Feminism on poliitiline liikumine kõigi naiste õiguste, võrdsuse ja sõltumatusel nimel. Feminism on ka maailmavaade, mis vaatleb ja hindab asju naise vaatepunktist, leides, et ühiskond ei ole sooliselt sümmeetriline, vaid meestekeskne.

Aga feministlik teadus? Kas igal teadusalal on olemas feministlik vaatenurk? Vaevalt küll. Ilmselt ei ole olemas feministlikku füüsikat või naiste keemiat, kuna neil teadustel ei ole midagi tegemist sugupoolega. Feministlikud kirjandusteadlased võivad arvatavasti välja pakkuda omapoolse kanoonilise kirjanduse loetelu, aga feministlikud loodusteadlased ei raiska aega alternatiivse relatiivsusteooria või uue keemiliste elementide tabeli väljatöötamisele. Kuna ka lingvistika on teadus, kas ei või siis samasugust lähenemisviisi rakendada ka feministliku lingvistika suhtes?

Vastus sõltub sellest, kuidas teadust ja keeleteadust defineerida. Kindlasti on olemas selliseid keeleteaduse valdkondi, kus feminismil pole mingit rolli. On näiteks raske ette kujutada eesti keele feministlikku astmevaheldust või eri käänd- ja pöördkondi naiste ja meeste jaoks. Aga paljud keeleteaduse valdkonnad seostuvad selliste mõistetega nagu tähendus ja suhtlemine. Nendel teemadel on feminismiga niisama oluline seos nagu kirjandusteadusel, sotsioloogial või ajalool.

Küsimus keelest ja selle poliitilisest mõjust on huvitanud kirjannikke, filosoofe ja ühiskonnateadlasi kogu lääne tsivilisatsiooni ajaloo jooksul. Antiik-Kreekast kuni George Orwelli romaanis „1984“ kirjeldatud *uuskeeleni* on keelekasutusega seostatud pahatahtlikke jõude, kes peidetult määravad ühiskondlikke suhteid ja varjavad olulisi tõdesid keelelise manipuleerimise ja retoorikaga. Tänapäeva keelekasutajad on päranduseks saanud mõtte, et keel on vahend, mida võimul olijad kasutavad teiste alistamiseks ja nende üle valitsemiseks, kaasa arvatud sooliseks diskrimineerimiseks.

Põhimõtted ja suunad

Feministlikud lingvistid toetuvad põhimõttele, et keel ei ole neutraalne, vaid sõltub sotsiaalpoliitilistest süsteemidest ja institutsioonidest, milles ta eksisteerib. Keel nagu kõik teisedki sotsiaalsed institutsioonid teenib ühiskonnas domineeriva grupi huve. Keel on meeste tehtud, peegeldab meeste aspektist sugudevahelisi suhteid ühiskonnas ja aitab neid kinnistada – selline on feminismi teoreetikute lähtekoht.

Rahvusvaheliselt peetakse feministliku lingvistika stardipaiguks 1973. aastal ilmunud Robin Lakoffi artiklit „Language and woman’s place”.¹ Lakoff väitis artiklis, et naise alistatud ja marginaalne seisund ühiskonnas peegeldub nii selles, kuidas naisest räägitakse, kui ka selles, kuidas naine ise räägib. Lakoff käsitles näiteks inglise keele sõnavara, kõnetustavasid ja keelelist meessugu, seda, et inimesele üldse viidatakse enamasti meessoost sõnadega *he* ja *man*.

Rahvusvahelist feministlikku keeleteadust on uuritud ja liigitatud mitmesuguste tunnuste alusel, näiteks analüüsides, kuidas feministlikud teooriad ja suunad peegelduvad soospetsiifilises keeueuurimises.

Keelelistes otsingutes on feministid toetunud eri teooriatele. Osa uurijaid lähtub eeldusest, et keel ise on seksistlik, patriarhaalne kood – nii sõnavara, grammatilise struktuuri kui ka keelesüsteemi süvaja pindtasandil. Teiste meelest kajastab seksismi vaid keelekasutus oma mitteneutraalse sõnavara ja kinnistatud ebasümmeetriatega, samal ajal kui keel süsteemina ei sisalda väärtusi.

Keelekasutuses esinev seksism tuleneb ühiskonna ja kultuuri stereotüüpidest ja skeemidest. Seksistlik ühiskond toodab nagu nõia-ringis seksistlikku keelekasutust, mis omakorda säilitab ja kinnistab seksistlike hoiakuid. Mõned feministid on võtnud eesmärgiks keelt muuta, teevad ettepanekuid väljendusvõimaluste tasakaalustamiseks, loovad uut sõnavara või annavad olemasolevatele sõnadele uusi tähendusi.²

Mitmed feministliku lingvistika suunad on saanud ägedat kriitikat ja viinud ka umbteele. Kindlamal alusel on empiirilised uurimused. Kui uurimisvaldkonnad ja teoreetilised-metoodilised seisukohad on välja kasvanud keeleainestiku ja tekstide analüüsi tulemustest, siis on suudetud karisid vältida ja saadud aruteluks ning kriitikaks usaldusväärseid ja tõsiselt võetavaid andmeid soolise ebasümmeetria kohta.

Empiiriline feministlik lingvistika tegeleb peamiselt kolme uurimisvaldkonnaga.

- Keele struktuuri uurijad analüüsivad keele ehituse (peamiselt sõnavara) soolist ebasümmeetriat.
- Tekstiuurijad jälgivad erinevusi naistest ja meestest rääkimisel: kas avalikus keelekasutuses (eeskätt meedias) nimetatakse ja iseloomustatakse mehi ja naisi samade tunnuste järgi, mis protsesside osalisena neid esitatakse, kas nad on lausetes aktiivses või passiivses osalejarollis jne.
- Vestlusanalüüsis pööratakse tähelepanu sellele, kas naised ja mehed kasutavad keelt ühtemoodi või erinevalt ja milliseid erinevusi nende keelekasutuses on.

Kaks esimest uurimisvaldkonda on oma iseloomult kriitilised ja uurijad püüavad keelelise ebasümmeetria paljastamise tulemusena saavutada keele ehituse mõnede valdkondade ja keelekasutuse muutmist, vestlusanalüüsi meetod on eeskätt kirjeldav ja seletav.

Keeleline sugu ja sooline keel

Indoeuroopa keeltele omane grammatiline sugu on klassifitseeriv kategooria, mis jagab kõik nimisõnad kahte või kolme klassi: meessugu, naissugu ja osas keeltes ka kesksugu. Mõnes keeles on grammatiline sugu puhtalt vormitunnus, mis määrab käändetunnused. Teistes keeltes, nagu inglise keeles, ei määra sõna sugu mitte vorm, vaid tähendus ja see on korrelatsioonis bioloogilise soovastandusega mees – naine.

Feministid on kasutusele võtnud seksistliku keele mõiste, osutades sellega, et keeles on meessugu norm, naissugu seevastu erand. Indoeuroopa keeltes on inimest tähistav sõna meessoost ja enamasti on tal kaks tähendust: inimene ja mees (ladina *homo*, prantsuse *homme*, inglise *man*). Mees- ja naissoost isikute eristamisel on meessugu põhikategooria, naissugu aga markeeritud – selleks kasutatakse eritunnust, liidet (saksa *der Singer* 'meeslaulja' – *die Sängerin* 'naislaulja', vene *pevets* 'meeslaulja' – *pevitsa* 'naislaulja').

Eesti keeles nagu üldse soome-ugri keeltes grammatiline sookategooria puudub. Meil on olemas eraldi sõnad *mees*, *naine*, *inimene*. Isikunimetused nagu *laulja* või *eestlane* tähistavad mõlemast soost inimest. Soo märkimiseks saab eesti keeles kasutada sümmeetrilisi liitsõnu: *meesüliõpilane* ja *naisüliõpilane*, *peremees* ja *perenaine*.

Keeleainestiku analüüsid, mida eesti keele kohta on tehtud, näitavad aga sõnavara, näiteks naisi ja mehi tähistavate sõnade tähenduse, sageduse ning sõnamoodustuse ebasümmeetriat.³ Ka eesti keeles on

olemas eraldi tuletusliited naissoo märkimiseks (*lauljatar, eestlanna*), meessooliiteid seevastu pole. Nii „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatus” kui ka Asta Õimu „Sünonüümisõnastikus” on mehi märkivaid sõnu peaaegu poole rohkem kui naisi märkivaid sõnu. Liitsõnades on *mees* sageli inimese tähenduses, ilma et kasutusel oleks vastavat naissoole viitavat nimetust (*võimumees, asjamees, ninamees, vihamees, võidumees; meremees, jahimees, metsamees, ehitusmees*).

Sõnavara peegeldab soostereotüüpe: enamik ametivaldkondi seostub meestega, teised ja harvemad valdkonnad naistega (*turunaine, pesunaine, köögitudruk, koristajatädi*). Naise positsiooni märgitakse tema abikaasa kaudu (*ministriproua, professoriproua, presidendiproua*), meeste puhul seda ei tehta: *ministrihärra, professorihärra* või *presidendihärra* tähistavad ministrit, professorit või presidenti ennast. Kui selles ametis on naine, siis kasutatakse kõnetlussõna täiendina: *proua minister, proua professor, proua president*.

Mehe ja inimese tähenduse võrdsustamisele viitavad otseselt sellised liitsõnad nagu *naisseltsimees* ja *naisesimees*, kaudsemalt aga ka see, et *nais*-algulisi liitsõnu on sõnaraamatutes tunduvalt rohkem kui *mees*-algulisi: *naislendur, naisõjaväelane, naisminister, naiskunstnik, naisvang*. Liitsõna esikomponent markerib soostereotüübist kõrvalekaldumist. Kui viimatised näited viitavad sellele, et tegemist on traditsiooniliste meeste aladega, siis vastupidisteks näideteks on *meesiludus, meesjuuksur, meeslüksja*.

Ebasümmeetriat räägib ka sõnade kasutuse analüüs. Tartu ülikoolis koostatud eesti kirjakeele korpuses esineb sõna *mees* peaaegu kaks korda rohkem kui sõna *naine*. Samuti on *poiss* sagedasem kui *tüdruk*, *noormees* sagedasem kui *neiu* või *tütarlaps*.⁴ Ajakirjanduse alakorpuses on 5259 *mees*-lõpulist liitsõnaesinemust, neist erineva täiendosaga 262, *naine*-lõpulisli liitsõnu on kokku 210, neist erineva täiendosaga 35.⁵

Seevastu *nais*-algulisi liitsõnu on korpuses 797, *mees*-algulisi 364.⁶ Liitsõna esikomponent annab põhisõnale lisatähenduse ja *nais*-alguliste liitsõnade ülekaal tekstikorpuses viitab samuti sellele, et sõna põhitähendust tajutakse pigem mehele osutavana, sest ainult sel juhul on mõttekas, et naisele viitamiseks on vaja keelelist lisatunnust – tuletusliidet või täiendsõna.

Soostereotüübid naiste ja meeste kirjeldamisel

Soospetsiifilise sõnavara analüüs kasvas loomulikult viisil üle sõnu ühendavate tavade, grammatiliste, semantiliste, tekstiliste valikute ja võtete uurimiseks. Feministlik tekstianalüüs, empiirilise feministliku keeleuurimise teine liin, vaatleb seda, kuidas meestest ja naistest räägitakse, ja paljastab pealtnäha neutraalsete tekstide soolist ebasümmeetriat. On näiteks esile toodud, et sõnaraamatute näitelausestes on mehi iseloomustatud omadussõnadega *iseseisev, tahtejõuline, tark, julge ja vankumatu, noorukina sihiteadlik ja mehena kindel*. Naised on *õrnad, uudishimulikud, tagasihoidlikud, ilusad, võluvad, edevad*. Naiste kohta on ka väljendid *pehme ja õrnaloomuline naine, arg, tasane ja uje maatüdruk, tagasihoidlik naine, tujukas naine*.⁷ „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatus” on meest kirjeldatud sõnadega *mehine, julge, arg, nutikas, osav, kaval, rumal*. Naist kirjeldavad aga enam sensuaalsusega seotud sõnad *veetlev, võluv, tundeline, kirglik, seksikas, külm, kergemeelne*.⁸

Tekstiuurijad Barbi Pilvre ja Raili Põldsaar on võrrelnud meeste ja naiste iseloomustamist meedias – esimene Eesti Ekspressi, teine Postimehe portreelugudes.⁹ Tulemused sarnanevad rahvusvahelises keeleteaduslikus kirjanduses esitatud soostereotüüpidega. Mehed on ametlikumad isikud kui naised: naisi nimetatakse portreelugudes tihti vaid esinimepidi, mehi peaaegu mitte kunagi.

Ühiskondlik rollijaotus peegeldub klassifitseeringutes – mehi iseloomustatakse, eriti juhtimise ja saavutustega seoses, professionaalsena sagedamini kui naisi (Põldsaare uurimuses on vahe kahekordne). Naiste puhul seostatakse professionaalsust eeskätt hooldamise, meelelahutuse või siis suhtlemisega, st tüüpiliselt (mehi, lapsi, vanureid) toetavate ja mittedominantsete elukutsetega. Kui juttu on tippjuhi positsioonist, on vahe tunduvalt suurem (Põldsaare uurimuses üle kuue korra). Meestele viidatakse sagedamini ainsuses või personaalselt, naistele mitmuses ja rühmadena. Seegi on seotud ühiskondliku rollijaotusega: individualiseeritakse võimu esindajaid ja nn olulisi isikuid, seevastu mitteolulised isikud esinevad rühmadena (*siinsed naised, tasased tööriigajad* jne).

Erinevused tulevad esile ka kontekstides, milles mehed ja naised esinevad. Meeste puhul on tähelepanu keskmes töö, professionaalne edukus, nn üldolulised asjad (poliitika, majandus, sport jt konkurentrikesksed valdkonnad). Naiste puhul domineerivad isiklikku sfääri kuuluvad teemad, inimsuhted, pere, lapsed jne. Keelelised tavad näe-

vad meest iseseisva tegutsejana, naist aga pigem meeste kaudu: naine on tekstides ikka eelkõige kellegi abikaasa, ema või õde. Kuna meeste sfääri on ühiskond defineerinud olulisena, naiste oma mitte, siis on ka loogiline, et kuigi naised esinevad kohati meeste teemade kontekstis, on vastupidine protsess peaaegu olematu. Ka meeste maailmas edu saavutanud naiste puhul tuuakse nende isikusse ja isiklikku sfääri kuuluvat enam esile kui meeste puhul.

Üks silmatorkavamaid kategooriaid, mis naise ja mehi sõnatasandil eristab, on üleleksikaliseerimine. See tähendab teatud rühmade kohta käiva ebaolulise sõnavara rohkust (näiteks kõnekeelsete sõnade rohkus naise seksuaalsuse väljendamisel, mille kohta meesparalleelid puuduvad).

Tüüpilised aspektid, mille kaudu naise ajakirjandustekstides üleleksikaliseeritakse, on välimus, pere, inimsuhted ning seda kontekstides, kus meeste kohta samasugust iseloomustust ei kasutata. Tüüpiline artikkel naissoost avaliku elu tegelase kohta sisaldab viiteid tema välimusele, kaalule, kehakujule või rõivastele, sulatades tihti kokku välimuse ja tööalase tegevuse (*kaunis blond naine, habras naine, linalakk, leekivpunase juuksepehmakaga naine, blond reklaamitoimetaja*), meeste puhul selliseid fraase ei kasutata.

Avalikus elus edukat naist kirjeldades osutatakse sageli sellele, kuidas ta samas on hea ema või koduperenaine, just nagu vabandusena, et hoolimata saavutustest mehelikuna defineeritud elusfääris on ta siiski jäänud truuks naiselikkuse normidele. Kui samasugustele aspektidele viidatakse seoses meestega, on tonaalsus erinev. Naiste puhul võetakse nende edukust kahel rindel iseenesestmõistetavana, meestega seoses leiab see alati kiidusõnu kui eriline saavutus või ohverdus.

Naiste passiivset rolli rõhutab ka grammatiliste väljendusvahendite valik. Mehed on palju tõenäolisemalt agendi positsioonis, naised pigem passiivsed kogejad: mehed tüüpiliselt teevad ja naistega tehakse midagi. Nii kasutatakse naistest rääkides palju rohkem kirjeldavaid, *olema*-verbiga seisundilauseid, mitte niivõrd aktiivseid verbe.

Kas ja kuidas vestlejate sugu peegeldub keelelises suhtluses?

Kolmas keeleteaduslik uurimissuund, kus soolisi erinevusi otsitakse ja leitakse, on vestlusanalüüs. Mitmetes empiirilistes uurimustes on toodud esile meeste ja naiste suhtlustavade erinevusi: näiteks et mehed

tajuvad vestlustes esitatavaid küsimusi informatsiooni otsimisena, naised vestluse ülevälhoidjana; naised lähevad ühelt teemalt teisele üle sujuvalt, mehed muudavad teemat järsult; naised tõlgendavad keelelist agressiivsust rünnakuna, mehed vaidlusena; naised püüavad probleeme arutada üheskoos, mehed pakuvad kohe oma lahenduse; naised kohanevad keeleliselt kiiremini uue keskkonnaga ja kasutavad üldkeelsemaid variante kui mehed jne.

Vestlusanalüüsi ongi iseloomustatud kui meetodit, mis püüab saada ammendava vastuse küsimusele „kuidas osalejad toimivad”, enne kui hakata otsima vastust näiteks psühholoogilisi motiive või ühiskondlikke tavaid selgitavale küsimusele „miks osalejad nii toimivad”.

Kahe suhtlusviisi hüpoteesi pooldajad rõhutavad harilikult, et kumagi sugupoole vestlustavad on erinevad, aga ühesuguse väärtusega. Teiste uurijate meelest tuleb siin näha ühiskondlikku hierarhiat, mida juhib maskuliinsus. Selle toetuseks esitatakse andmeid nn katkestuste kultuurist. Mitmete vestluste põhjal on osutatud, et mehed on kolm korda sagedamini need, kes katkestavad vestluskaaslase kõnevooru, naised on need, keda katkestatakse. Järeldus on, et mehed kasutavad vestluses oma võimu, naised on võimukasutuse objektiks.

Keelelise suhtluse uurimisel on just nimelt katkestusi peetud kõige tähtsamaks ja paljastavamaks osalistevaheliste võimuhete näitajaks. Osa uurijaid on siiski ka kahelnud järelduses, et katkestused on alati märk võimuhettest: üksteisest ülerääkimine võib tuleneda ka innukusest ja solidaarsusest.¹⁰

Empiirilistest uurimistulemustest võib teha keelekasutuse kohta mitmeid järeldusi. Kõige sagedamini on esile tõstetud kolme mõtte-malli. Esiteks: sooline neutraalsus on sageli vaid peitenimetus maskuliinse hegemoonia vaatepunktile. Teiseks: keelekasutuses ilmneval soolisel ebasümmeetrial on kultuurilised ja ühiskondlikud alused. Kuigi keelekasutus on isiku eesmärgipärane valik, teeb ta oma valikuid vaid selles keeles, kultuuris ja soolisel klassifikatsioonis, mille ta on koos teiste suhtlejatega oma suhtluskeskkonnas omandanud. Kolmandaks: kuigi empiirilises analüüsis tuleb esile hulganisti soolisi stereotüüpe, on meeste ja naiste kasutada ühised keelelised ressursid. Kahe erineva sookeele hüpoteesi on kaotanud toetajaid sedamööda, kuidas empiiriliste uurimuste määr on kasvanud.

- ¹ R. Lakoff, Language and woman's place. – Language and Society 1973, nr 2, lk 45–80.
- ² Põhjalikumat sissevaadet feministliku lingvistika eri suundadesse pakub nt D. Cameron, Feminism and linguistic theory. Basingstoke: MacMillan, 1992.
- ³ K. Olt, Meest ja naist märkiv leksika sõnaraamatutes. – Ariadne Lõng 2004, nr 1–2, lk 58–65; K. Olt, Sooliselt markeeritud sõnavara trükiajakirjanduses. – Tekstid ja taustad III. Toimetanud R. Kasik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 28. Tartu, 2004, lk 90–107.
- ⁴ H.-J. Kaalep, K. Muischnek, Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu, 2002.
- ⁵ L. Piits, Sõnade *mees*, *naine* ja *inimene* esinemisümbrusest ja stiilivärvingust. Magistritöö. (Käsikiri.) Tallinna Pedagoogikaülikool, 2004.
- ⁶ K. Puna, Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides. Magistritöö. (Käsikiri.) Tartu Ülikool, 2006.
- ⁷ P. Nuolijärvi, Naisen kielet: nouseva ja laskeva vesi, rajaton tila. – Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. Porvoo: WSOY, 1992, lk 46–65.
- ⁸ L. Piits, Sõnade *mees*, *naine* ja *inimene* esinemisümbrusest ja stiilivärvingust, lk 62.
- ⁹ B. Pilvre, Construction of gender in the cover-volumn „Persoon” in the Estonian weekly Eesti Ekspress. Master's thesis. Tallinn Pedagogical University, 2000; R. Põldsaar, Kriitiline diskursuseanalüüs ja naisekäsitlus eesti meedias. – Ariadne Lõng 2001, nr 1–2, lk 99–106.
- ¹⁰ Eesti keeles meeste ja naiste suhtlemistavade erinevusi uuritud ei ole. Sellealastest rahvusvahelistest uuringutest on põhjalik ülevaade nt raamatus: L. Tainio, Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Helsinki: SKS, 2001.

Kust need loomad nimed said?

Metsloomade nimetused

Huno Rätsep

Tartu ülikooli emeriitprofessor

„Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” märgib, et *metsloom* ja *uluk* on kodulooma vastandsõnad, antonüümid. Kuid peale kodu- ja metsloomade on olemas veel väga palju mitmesuguseid muid loomi. Alustame aga nimetustest

loom, elajas, lojus

Sõna LOOM on olnud esialgu laiema tähendusega ja alles hiljem omandanud praeguse sisu. Ta näikse sündinud olevat ristiusu aegade algupoolel tuletisena verbist *looma*, eeskujudeks saksa *Geschöpf* ja ladinapärase *Creatur*. Viimane pärineb hilisladina sõnast *creātūra*, mis on tuletatud verbi *creāre* 'looma' partitsiibist *creātus* 'loodud'.

Hoopis varasem tundub olevat ELAJAS, mille moodustamisel ei mõeldud veel Jumala loodule, vaid elusolevale, elusale. Esialgu oli see sõna ilma *s*-liiteta *elājā* 'see, kes elab'. Looma tähenduses leiame selle sõna ka liivi keeles kujul *jelāi*. Teistes läänemeresoome keeltes tähendab ta üldiselt kuskil elajat, elanikku.

Nähtavasti tuli ristiusu ajajärgul eesti keelde ka sõna LOJUS, mis ei tulene *ja*-tegijanimest nagu eelnev sõna, vaid oli varem kujul **lōdus* (tärn tähistab rekonstrueeringut), s.o *us*-tuletis partitsiibist **lōtu*, seega tuletuslikult ladina *creātūra* koopia. *j* sündis *δ* kadumisel siirdehäälikuna vokaalide vahele, sellele näikse osutavat ka murdelised *lōos*, *loos*. Nagu ilmneb Georg Mülleri jutlustest, oli sellegi sõna kasutus kunagi hoopis laiema sisuga.

Metselajas oli meie esivanemaile oluline sõna, sest igimuistsetest aegadest oli elatud külj külje kõrval metsaga ja sõltunud temast.

Vastandus *koduloomad* – *metsloomad* on sündinud hiljem, siis kui määravaks elatusalaks sai karjakasvatus. Vist küll samast ajast pärineb

nimetus *kiskja*. Kirjakeele korrastamisel moodustas Johannes Voldemar Veski 1920. aastail *metslooma* kõrvale tuletise *uluk*.

Vanad jahiloomade nimetused sattusid sõnakeelu alla

Esimesel pilgul võiks arvata, et kütile kõige olulisemate ulukite nimetused peaksid olema hästi vanad ja pärinema kaugest soome-ugri perioodist, kuid tegelikult nii see alati pole. Sellesse näikse tagasi ulatuvat ainult paari väiksema uluki (rebase ja nugise) nimetused ja selgi puhul leidub kahtlejaid.

Suurulukite igivanade nimetuste puudumine praegusaja keeles seletub toonaste inimeste loodusnägemusega. Loodusrahvastel on ikka olnud tavaks seada teatud olendite ja nähtuste nimetusi keelu alla. Sellist sõnakeeldu on hakatud kutsuma tabuks. Pärineb see tonga keele (üks Polüneesia keeli) sõnast *tabu*, *tapu* 'keelatu, püha'. Sõnakeeld lähtub uskumusest, et sõna ja sellega tähistatu (olend, ese, nähtus) on omavahel tihedasti seotud, võib-olla isegi identsed. Ja et kõik, mis tehakse mingi nime, nimetusega, tehakse ka tähistatule. Peale selle tuleb nimetusi, nimesid tunda, teada, nõnda muututakse nende kandjatele lähedasteks. Samas usuti, et üleloomulike olendite, jumaluste nimesid tuleb kõnes ettevaatlikult pruukida, sest muidu võidakse solvata jumalust, kes siis ei anna enam hädas abi. Ütleb ju vana testamendi teine käsk: „Sina ei tohi mitte Jumala nime ilmaasjata suhu võtta, sest Jumal ei jäta seda karistamata, kes tema nime ilmaasjata suhu võtab.”

Tabu alla sattusid teiste seas ka jahiloomade nimetused, sest usuti, et loomadel on samasugune mõistus nagu inimestel, nad võivad juba kaugelt kuulda ja mõista inimekõnet. Teatud juhtudel tuli seepärast nende nimetamist vältida, sest kui uluk saab aru küttide kavatsustest, siis ta põgeneb; kiskjad aga võisid nimetamist pidada kutseks ja karja kallale tulla. Et sellist pahandust ei sünniks, tuli jahiloomi ja kiskjaid nimetada kuidagi teisiti, kasutada nende puhul meelitussõnu, eufemisme või peitenimetusi, millest loomad aru ei saanud. Muidugi, kõige parem oli jahil rääkida nii vähe kui võimalik.

Küttide ja kalurite sõnakeelde on peetud vanimaiks. Nendelt levis see tava kodusolijaile, naistele ja lastele. Palamuse kihelkonnast on eelmise sajandi algupoolel kirja pandud: „Hunti ei tohi iial nime pidi öelda, sest siis hakkab ta hullust karja vihkama, parem on teda muidu kutsuda, nagu *kriimsilm*, *mets* ehk koguni *kirjakandja*.”

Keelu alla sattunud loomanimetused jäid pikapeale unustusehõlma, asemele tulid kunagised meelitus- või salasõnad. Ent need võisid omakorda tabuks saada ja taas uusi nimetusi esile kutsuda.

Nii osutub metsloomade nimetuste päritolu koduloomade omast mõnevõrra teistsuguseks.

Järgnevalt on lähima vaatluse alla võetud 46 loomanimetust.

Metsloomade nimetusi leidub juba XIII sajandi algul kirjapandud kohanimedes. Sel ajal koostatud „Taani hindamisraamatus” („Liber Census Daniae”) on teiste hulgas sellised põhjäästi kohanimed nagu *Hyrænkulæ* (Hiireküla), *Hirwæ* (Hirve), *Othænpan*, *Othengat*, *Othencatæs* (esiosa *ohte*- 'karu'), *Podrijs*, *Pøthraeth* (Pödra-), *Repel*, *Reppel* (Rebala), *Tarwameki* (Tarvamägi). Neile lisanduvad Henriku kroonikast veel *Odenpe*, *Odempe* (Otepää), *Revele*, *Revelis* (Rebala), *Tarvanpe* (Tarvapää), *Tarbata* (?Tarvatu 'tarvarohke'). XV sajandi ürikuist leiame kohanime *Suttenhirmo* (Sutehirm) ja isikunimed *Susi*, *Hante Sarma*.

Asudes lähema käsitluse juurde, teeme seda samasuguses vanuselises järjekorras nagu koduloomade nimede puhulgi.

Eesti keele sõnade hulgas pole seni leitud ühtki Uurali keelejärku tagasiviidavat metsloomanimetust, see tähendab, et eesti keelel ja samojeedi keeltele pole ühtki ühist ulukinimetust. Selle olulise seiga taga tuleb näha ennekõike sõnatabu.

Soome-ugri algkeele ajajärku on tagasiviidavad

hiir, nugis, siil, rebane

Sõnale HIIR vastab ungari *egér*, handi *löňkær*, *jöňkær*, *teňkær*, *leňkær*, mansi *täňkær*, *taňkær*, udmurdi, komi *šjër*, mordva *tšejer*, *tšever*, *šejær*. Võib paista uskumatuna, et sõnadel *hiir* ja *taňkær* on olnud midagi muud ühist peale lõpul oleva *r*-i. Kuid fennougristid kinnitavad, et need sõnad on sama algupära, nende keelte hilisem häälikuline muutumine on kulgenud vaid erinevalt ja kõigi eespool esitatud sõnade eelkäija on olnud soome-ugri **siňer(e)*. Läänemeresoome keeltes muutus *š* *h*-ks ja *ň* kadus vokaalide vahel. Nii saadigi *hiir*. Ugri keeltes toimusid aga hoopis teistsugused häälikumuutused (ungari keeles sõnaalguline *š* kadus, mansi keeles muutus *t*-ks, handi murretes aga *t*-ks, *l*-iks või *j*-iks).

Tuleb silmas pidada, et häälikumuutus on siis kindel, kui see on samadel tingimustel toimunud teisteski sõnades. Nii näiteks lääne-

meresooime š > h ka sõnades *hea* (< *šēja), *haab* (< *šapa), *hõbe* (*šopeta). Niisugused sõnad pidid muidugi tol ajal juba keeles olemas olema, hiljem keelde tulnud sõnad sellele muutusele ei allunud. Seega hilislaen *šokk* jäi ikkagi *šokiks* ega muutunud *hokiks*.

Sõna NUGIS levila ulatub samuti ungari keelealani, kus on *nyuszt* (varem *nuz*, *nyusz*) 'nugis', siia kuulub ka handi *nõχəs*, *nõγəs* 'soobel', mansi *ńoχəs*, *ńoks*, *ńoχs*, komi *niž* 'soobel, nugis, nirk', udmurdi *niž*, *naž* 'soobel'. Läänemeresooime keeltest on see sõna laiemalt kasutusel ainult eesti keeles. On võimalik, et ta on veel säilinud soome kohanimedes *Nokia* ja *Noisniemi*. Seda karuslooma kutsuti soomeugrilaste kunagises keeles arvatavasti **ńukši*.

Kolmas igivana soome-ugri loomanimetus on SIIL. Selle vasted on ungari *sün* (varem *szül*), mansi *soule*, mari *šülə*, mordva *šejel*, *šijel*. Peetagu silmas, et ungari ortograafias *s* vastab eesti š-le ja *sz* *s*-ile. Üksvahe peeti just sõna *siil* fennougristikas oluliseks sõnaks. Selle loomakese asuala järgi püüti selgitada kunagiste soomeugrilaste elupaika, kuid raskusi tekitas tema omaaegse eluala määramine.

REBANE on muidugi deminutiivtuletis (← **repä-inen*). Kuna-gise **repä* vasted ulatuvad kindlasti permi keelteni (lapi *riepij*, mordva *riveš*, mari *rəwəž*, udmurdi *d'žišj*, komi *rušs*, nende sõnade lõpus on erisuguseid liiteid). On võimalik, et eelnevate hulka kuulub ka ungari *ravas* 'kaval', mis varem tähendas rebast, ja *róka* 'rebane'. On arvatud, et **repä* võis olla aarja laensõna (aarja **raupōsa* 'rebane', pärsia *rōbāh*, osseedi *robās*, *ravas*) või muidu rändsõna.

Mitmes läänemeresooime keeles on tüvele liidetud hoopis liide *-oi (soome *repo*, karjala *repoi*, vepsa *reboi*), seda esindab eesti keeles *rebu*, ka sõnas *munarebu*, ilmselt rebase kasuka värvi järgi. Näikse, et tüvi **repä-* peitub ka kohanimes *Rävala* (saksa *Reval*, vene *Ревель*). See asula (või ka maakonna) nimi on kirjas juba XI sajandi vanapõhja Njalasaagas kujul *Rafala*. Muide – skandinaavlastel on läänemeresoomlastelt laenanud rebasanimetuse (rootsi *räv*, vanapõhja *refs*).

Soome-permi aega ulatub tagasi kaks ulukinimetust, need on

majajas, orav

MAJAJAS on vana kopranimetus, kuid tuntud üksnes Võru murdes. Mujal eesti keelelal on see vana sõna vajunud aja jooksul unus-tusehõlma. Tema tüvele vastavad soome, karjala *majava*, lüüdi *majai*, vepsa *majag*, lapi *maggjeg*, mordva *mijav*, *mijal*, udmurdi *mij*, *miji*,

komi *moj*. Varem esines ta kujul **majava*, *majaya* ja pole selge, kas *-va*, *-ya* on liited.

Oma välimuselt meenutab eelnevat sõna mõnevõrra ORAV, mille vasteks komi, mari ja mordva keeles on *ur*. Lapi sõnal *oar're* on ka tähendus 'kopikas'. Muiste olid rahana käibel orava- ja nuginahad. Kui germaanlastelt laenati uus sõna *raha*, siis ka germaani **skrahā* tähendas nahka. Soome rahvalauludes võib leida *raha* tähendamas oravanahka, vadja ja lapi keeles aga üldse karusnahka. Sõna *orav* on olnud esialgu tuletis **ora-va*, soome-permi ajal oli **ora* 'orav', nagu osutavad ka kaugemad sugulaskeeled.

Soome-volga, täpsemalt soome-mordva ajajärgust pärineb eesti keeles vanim teadaolev karunimetus

ott

Sellele sõnale vastab mordva keeltes *ovto*, *ofto*, *ofta*. Sõna esialgne kuju oli **okte*, kust sugenes läänemeresoome keeltesse mitu teisendit, vastavalt toimunud häälikumuutustele. Põhjaeesti keeles ja soome keeles muutus *kt ht*-ks (kui ei järgnenud *i*) ja nii sündis *ohte*-, mida kohtasime põhjaeesti kohanimede vanades kirjapanekutes. Lõunaeesti murdeis on *kt* asendunud *tt*-ga (võrrelgem *kõht* – lõunaeesti *kõtt*, *koht* – lõunaeesti *kotus*) ja karunimetusks oli *ott*, mis aga hiljem taandus *kahr*-sõna ees. **Okte* teisendist **okti* sai **oksi*, sest *i* ees oli *t* muutunud *s*-iks. Siit pärineb liivi *okš* 'karu', samuti soome vanades kohanimedes leiduv *oksi*.

Mõned soome uurijad on viimasega kõrvutanud Rooma kirjamehe Tacituse nimetatud põhjarahva nime *Oxiones*. Tacitus kirjutab oma „Germanias“: „Helluusidel ja oksioonidel öeldakse olevat inimese nägu ja metslooma keha ning jäsemed. Aga seda pole täpsemalt selgitatud, nii et jätan asja lahtiseks.”

Samad uurijad on ühendanud need muistsete rahvaste nimed soomlaste ja karjalastega. Arvati, et Tacitus sai nimetused vanadelt kreeklastelt, tõenäoliselt Pytheaselt. Sõna *Hellusii* olevat algupärase rahvanime tõlge kreeka keelde, kreeka *ellos* tähendab põdravasikat (vrd leedu *ėlnis* 'põder'). *Oxiones* olevat algupärane ja lähtuvat läänemeresoome sõnast *oksi*. Niisiis olevat tegemist tootemloomadega, s.o karjalased samastasid end karuga ja võtsid endale karu nime, soomlased aga põdra oma. Veel eelmise sajandi algul oli karjalastel karuliha söömine keelatud ja nende jahiloomaks oli põder. Savosoomlastel on aga

karuloitsud ja nende jahiloomaks olevat olnud karu, tootemloomaks aga põder. Kiviajast pärinevad karu- ja põdrapeaga esemed viitavat neile klannidele ja nende tootemloomadele. Kõike seda kirja pannes kipub meenuma põhjaeestlaste rävalaste rebane. Ent seni on kogu eelnev seletus ikkagi üksnes hüpotees.

On väidetud, et see vana karunimetus võis olla samuti sõnakeelust tingitud eufemism, ja on viidatud sõna *ohakas* tüvele **ohta-*. Kuid viimane on osutunud balti laenuks esialgse kujuga **ošta-* ja *št-*listest sõnatüvest ei tulene mitte kuidagi *kt-*list sõnatüve.

Läänemeresoome algkeele varasesse järku läheb tagasi loomanimetus

ilves

Sõna ILVES päritolust pole muud teada, kui et ta oli varem tuletis **ilpe-ks*, kust siis lapi *âlbas*, liivi *îlbaks*, vepsa *ilbez* ja nõrgaastmelisena eesti, vadja, soome, isuri, karjala *ilves*. Kust pärineb sõnatüvi **ilpe-* ja mida see tähendas, pole siiani õnnestunud selgitada.

Varasesse läänemeresoome algkeelde ulatuvad ka balti laenud

hirv, põder, tarvas, udras

Sõna HIRV esines varases läänemeresoome algkeeles kujul **širve* (š muutus *h-*ks) ja pärines balti sõnast **širvas* või **širvē* 'hall loom, hirv' (vanapreisi *sirvis* 'metskits, hirv', leedu *širvis* 'hall hobune, kimmel; jänes', läti *sirmis* 'kimmel', *sirms* 'hall'). Neis keeltes on ühte sulanud halli tähendanud sõna ja kunagi sarve märkinud sõna (vrd ladina *cervus* 'hirv', eesti *sarv* on laen aarja keelest). Balti keeltes halli tähendanud sõna **šarma* on laenatud samuti läänemeresoome varasesse algkeelde (soome *harmaa* 'hall', eesti *arm* (*armi*) '(hele)hall', tuntud ka koeranimesena, ja *härm* (*härma*)). *Hirv* tähendab läänemeresoome keeltes enamasti põtra või metskitse, ka lapi *sârva* 'põder'. Meie murretes pole *hirv* igapäevane ja tähenduski kipub olema ebamäärane, kord 'põder', kord 'metskits', kord 'hirv'.

Pole küll kindel, aga on võimalik, et ka PÕDER on balti laen. Läänemeresoome algkeeles oli **petra*, sellel on vasteid kõigis läänemeresoome keeltes (soome *peura*) ja arvatavasti kuulub siia ka lapi *bærtoš* 'põhja-põdra püüdmise lasso'. **Petra* võis laenuda balti sõnast **bendra*, mis vist tähendas 'ühine saak' (leedu *beñdras* 'ühine, üldine, osaline;

seltsimees', läti *biedrs* 'kaaslane, seltsimees'). Kõhklusi on tekitanud tähenduste ühtesobitamine. On pakutud laenu lähteks ka leedu sõna *briedis* 'hirm' ja vanapreisi *braidis* 'hirm' eelkäijat, kuid mõistlikku häälikulist vastavust läänemeresoome **petra*-sõnaga neil pole.

Kui nüüd *põder* tõepoolest oli esialgu tähendusega 'ühine saak', siis on meil taas tegemist tabusõna asendajaga.

TARVAS on piisonist suurem, kõrgejalgsem ja hangutaoliste sarvedega veislane, kes praeguseks on hävinud. Tema nimetus on laenatud balti sõnast **tauras*, ülevõtmisel toimus metatees *ur* → *rv*. Sõna on olemas kõigis kolmes balti keeles: leedu *taūras* 'tarvas, pühvel; metshärg', vanapreisi *tauris* 'piison', läti *taurs* 'tarvas'. Tüvi ise on laialt levinud indoeuroopa keeltes, vrd vanakreeka *tauros* 'sõnn', ladina *taurus* 'sõnn, härg', keldi *tarvos*, iiri *tars*, vanavene *тыръ* (*turū*) 'pühvel; tarvas'.

Pärast looma väljasuremist meie aladel hakkas sõna unustusse vajuma või muudeti ta tähendust. Soome murded ja vanem kirjakeel tunneb teda veel tähendustes 'metskits, põder, elevant', sama nähtus on toimunud eesti murretes, kus on tähendusteks 'suur mees, suur loom, põder'. Esialgne tähendus oli olemas veel XIII sajandi kohanimesed (*Tarvanpe*). Tänapäeva kirjakeeles on vana tähendus taastatud.

Tartu ja Võru murdes on saarmast kutsutud UDRAS. Sõna on laiemalt levinud: liivi *ū'dar(z)*, soome *utra*, karjala *udra*. See loomanimetus on balti laen (leedu *ūdra*, *ūdras*, läti *ūdris*, *ūdrs*).

Enam-vähem kõigile läänemeresoome keeltele on ühised nimetused

jānes, mäger, mūgri, saarmas

JÄNES on ju küllaltki tavalise jahilooma nimetus, ent tema päritolu kohta teame üksnes, et ta lõpul oli *ks*-liide ja et tal on sugulasvasteiks salatsiliivi *jānds* (kuramaaliivi *kōps* on hilisem eufemism), vadja *jānes*, soome, karjala, isuri *jānis*, lüüdi, vepsa *d'āniž*. Igivana jānese nimetus on säilinud kaugemais sugulaskeeltes: lapi *njoammal*, mordva *numolo*, *numâl*, komi *ñimal*, ungari *nyúl*, neenetsi *ñapβn*, eenetsi *ñaba*, nganasaani *ñōmū*, selkupi *ñoma*. See sõna ulatub Uurali algkeele aega kujul **ñoma*. Et ta on säilinud lapi keeles, siis võis vana jānesenimetus varases läänemeresoome algkeeles veel olemas olla.

MÄGER oli varem kujul **mākrā*, hiljem sugenes kõrvale nõrgema tüvega **māyrā*, kust pärineb meilgi tuntud *määr* ja soome *mäyrä*. Mujal

läänemeresoome keeltes kohtame *kr*-ilisi sõnu: liivi *mä'ggər* (ainult kohanimes), karjala *mäkrä*, lüüdi *mägr(ō)*, vepsa *mägr*. Sõna päritolu on seletatud kahte moodi: ta on kas germaani laen (germaani **marÞra-z* 'nugis') või tuletis **mäk-rä* sõnast **mäki* 'mägi'.

SAARMAS oli läänemeresoome algkeeles **sayarma*, **sayarva*, sellele osutavad liivi *sa'grəb(əz)*, soome *saarva*, karjala *sagarva*, lüüdi *sagarv*, vepsa *sagarv*, *sagarm* ja võib-olla ka lapi *čæwres*. Eesti murretes on samuti *savermu*, *sabarm*, *sagermas*. Kust see sõna pärineb, pole teada.

Tartu ja Võru murdes on muti nimetuseks *müger*, *mügri*, *mükr*, *mukr*. Saarte murde *mürgas* võib tähendada ka rott. Zooloogias tähistab sõna MÜGRI loomakest, kes kandis rahvasuus nime *vesirott* (soome *vesimyyrä*). Liivi *mi'griki*, *mü'griki*, vadja, isuri *mügrä*, soome *myyrä*, karjala *mykrä*, lüüdi *mügr* tähenduseks on samuti 'mutt'. **Mükrä* päritolu pole selge, häälikuliselt on ta väga lähedal sõnale **mäkrä*.

Metsloomade nimetuste seas on kaks eelgermaani (germaani) laenu. Need on

kaber ~ kabris, susi

Eesti kirjakeelele on KABER ja KABRIS võõrad, rahvalauludes tähistavad nad metskitse. Zooloogid ongi võtnud sõna *kaber*, om *kabra* taas terminina kasutusele. Lisaks on see vana nimetus säilinud kohanimedes *Kaberla*, *Kabriste*, *Kaberneeme* (1375 *Cabris*). Teistes läänemeresoome keeltes näikse ta olevat kaunis tavaline (liivi *ka'bber*, *ka'briki* 'taevasikk, tikutaja', Salatsi murdes *kabr* 'sokk', vadja *kabris* 'kits', soome *kauris* 'sokk; kaljukits', isuri *kabriz* 'kits', karjala *kapris* 'kits', vepsa *kabrō* 'sokk').

Sõna on laenatud germaani poolelt, < germaani **χafra-z*/**χabra-z* (vanapõhja *hafr* 'sokk', vanainglise *hæfer*). On oletatud veelgi varasemat indoeuroopa päritolu, < indoeuroopa **kapros* (ladina *capra* 'kits', *caper* 'sokk', vanakreeka *kápros* 'kult').

SUSI on kindlasti vanem nimetus kui *hunt*. Ta on ainsaks hundi-nimetuseks liivi, vadja, soome ja isuri keeles, muudes sugulaskeeltes ta puudub. Sõna päritolu oli pikemat aega teadmata. 1983. aastal esitas soome germanist Jorma Koivulehto sellele sõnale etümoloogia, osutades, et tegemist on muistse indoeuroopa laenuga, täpsemini laenuga indoeuroopa algkeele läänepoolsest variandist, nn eelgermaani keelest, kus koeranimetuseks pidi olema **k'uh-tó*-. Siit pärinevad hilisemad germaani keelte koeranimetused kuni saksa *Hund*-sõnani välja.

Paistab, et läänemeresoomlaste vana hundinimetus (mida me ei tunne) oli muutunud tabusõnaks ning asendati naabritelt laenatud koeranimetusega. Midagi erakordset selles pole. Ras- kusi on tekitanud hoopis see, kuidas eelgermaani vormist saada häälikuliselt korrektselt sõna *susi*. Jorma Koivulehto järgi on muutuste ahel järgmine: **kuytō-* → (*k* asemele *s*) varaläänemere- soome **śunte-* → **śunti* → **suńci* → (*n* kadus *ć* ees, *ć* muutus *s*-iks) *susi*. Nii suur muutuste (asenduste) hulk koos tähenduse muutumisega on tekitanud mõneski asjatundjas kahtlusi, aga paremat ja lihtsamat seletust pole kustki võtta.

Üksnes mõnes läänemeresoome keeles on tuntud eesti

karu, kärp, nirk

Tabusõnaks saanud *ohto* (*oksi*) asemele sigines põhjaeestlaste keelde KARU. Sama sündis ka vadja, soome ja karjala keeles. *Karu* ← **karhu* ← **karh-oi* on deminutiivne tuletis tüvest **karhe-*, mida praeguses eesti keeles esindab omadussõna *kare* (karu on kareda karvaga). Eesti keelest levis see sõna liivi keelde, karjala keeles kohtame seda vaid rahvalauludes.

KÄRP (varasem **kärppä*) on liivi keeles kujul *kārpā* 'tuhkur', siit on laenatud ka läti *kērpa* 'tuhkur'. Vadja keeles leiame ta kujul *tšärppä* ja soome keeles *kärppä*, sellega tema levila piirdubki. Meie murretes on tal rohkesti teisendeid (*kārt*, *kārk*, *kārbits*) ja mitmeid muid tähendusi ('nirk', 'tuhkur', 'saarmas'). Ilmselt oli looma tundmisega probleeme, sõna aga püüti seostada mingi teise sõnaga. Kust *kārp* pärit on, seda ei tea.

NIRK (varasem **nirkka*) esineb soome keeles kujul *nirkko* ja karjala keeles liitsõnas *luminirkko*. Liivi *nirt* võib olla laenatud eesti keelest. Sellegi sõna päritolu ei teata.

Üksnes eesti keeles on olemas

kähr, mutt, võhr

Lõunaeesti murretes on mägra nimetuseks KÄHR (ka *käher*). Tõenäoliselt on see teisend sõnast *kahr* 'karu'. Mägra tähenduse omandas ta liitsõna **māgrkahr* → **māgrkähr* kaudu. Liitsõna esiosa jäeti ära ja eesvokaalseks assimileerunud järelosa hakkas kandma kogu liitsõna tähendust. Selline tähendusmuutuse viis on üpris hästi tuntud.

Kui 1950. aastal toodi Venemaalt Eestisse uus metsloomaliik, koerlane ladinakeelse nimetusega *Nuctereutes procyonoides*, siis võttis Johannes Voldemar Veski talle nime soetamisel aluseks lõunaeesti mägranimetuse, nõnda sündis esialgu *kährikkoer* ja siis lühem *kährik*.

MUTT (kohati *mütt*, *mült*, Mulgi *mütas*) on samuti tuntud üksnes eesti keeles, siingi eeskätt põhjaeesti murretes. Sõna on ilmselt häälikuliselt kirjeldav, deskriptiivne (võrdle *müttama*).

Suure roti nimetuseks Tartu ja Võru murdes on VÕHR. Sõna päritolu on jäänud ebamääraseks. Paiguti on ta seostunud sõnadega *võhn* 'kade' ja *võhl* 'nõid', omandades kuju *võhn*, *võhl*, kuid tähenduste liiga suur erinevus ei ole lubanud teda nendest tulenevaks pidada. Kõne alla ei saa tulla ka ühendamine läänemeresoome sõnaga **verha* 'ohver', ikka samal põhjusel.

Vanavene või vene keelest on laenatud karusloomanimetused

kobras, lahits, naarits, tuhkur

Kunagise soomeugrilise *majaja* asemele saadi vene keelest KOBRAS. Seal kõlab laenuandev sõna *бо́бр*. Vältimaks ühes sõnas kahte *b*-d, on esimene neist eesti keeles asendatud *k*-ga. Vene keele sõna on indoeuroopa keelte hulgas laiemalt tuntud, nt leedu *bebrūs*, *bēbras*, läti *bebrs*, vanälemsaksa *bibar*, saksa *Biber*. Viimane laenati üpris hilja eesti keelde kujul *piiber* ja on enamasti kasutusel ühendeis *piibrinahkne*, *piibrinahast*.

Suurt nirki või talvist valget nirki tähistab lõunaeesti murretes LAHITS (murrakuti *lasnits*, *laits*). Seegi sõna on pärit ida poolt. Vene keeles on tänapäeval vähe tuntud *лaсу́ца* 'nirk'. Ja eesti keeles on taas toimunud kahe ühesuguse konsonandi dissimilatsioon: $s - s \rightarrow h - s$ (*lasits* \rightarrow *lahits*).

TUHKUR (murdeis ka *tõhk*, *tõhv*) pärineb vanavene keelest, kus oli *дѣхорѣ* (*dūhori*), millest tuleb hiljem vene keele *хорѣ* ja *хорѣк*. Sõna on olemas ka soome keeles, seal tähendab *tuhkuri* praegu naaritsat, varem aga ka kärpi, tuhkut, mäkra või ahma. On väidetud, et eesti sõna pole laen, vaid esialgu omadussõna tähendusega 'tuhakarva'. Omadussõna *tuhkur* (nt *tuhkur hobune*) on keeles olemas ja see on tuletis sõnast *tuhk*, ent nähtavasti on see seletus rahvaetümololoogiline, tegemist on ilmselt homonüümide paariga. Setu *harjukene* 'tuhkur' on vene sõna *хорѣк* laen.

Veetuhkru ehk soosaarma tavaliseks nimetuseks on NAARITS (murdeis ka *nugrits*, *naurits*, *nagrits*, *nõru*). Seegi on laen vanavene või vene keelest. Vene *нопуца* 'saarmas' on tuletatud sõnast *нопа* 'urg'. VII sajandil ilmunud Heinrich Gösekeni saksa-eesti sõnaraamatus on sõnad *nerrits* *Ziebeth* ('kärpkass') ja *nartzik* 'kobras'. Nende sõnade seos vene laensõnaga on ähmane. Lähtekohaks võis olla ka saksa *Nerz* (mis on sorbi laen).

Paar loomanimetust on laenatud alamsaksa keelest. Need on

hunt, rott

Kui *susi* sattus jahimeestel sõnakeelu alla, siis võeti mõisnike ajal selle asemele saksa küttidelt kuulnud sõna HUNT. Alamsaksakeelsete jahimeeste keskel oli jahi ajal kasutusel hundinimetuseks koeranimetuseks *hunt*, neilgi oli päris hundinimetuseks sattunud keelu alla. Nõnda tuli indoeuroopa koera tähendanud sõnatüvi juba teist korda meie esivanemate keelde.

ROTT on laenatud alamsaksa sõnast *rotta* ja tähistas esialgu kodurotti. Rändrott jõudis Eestisse alles VIII sajandi lõpul. Soomlased laenasid oma *rotta* vanarootsi keelest, kus seegi oli alamsaksa päritolu.

Alamsaksa laenud on ka mitme võõramaise looma nimetused, nagu

lövi, lõukoer, kaamel, eesel, pühvel

Lõuna- ja idamaade suured kaslased said eestlastele tuntuks piiblitlugude kaudu. Kõige varasem neist oli LÕVI, ka LÕUKOER. Juba Koelli katekismuses (1535) oldi selle looma nimetamisega hädas. Tekstis sel kohal, kus pidi olema kurja ja kavalat vaenlast tähistav *lövi*, on ainult märk + ja serval on täiendus *wygekawerelyne Noer* (viimasest sõnas on veel trükiviga, pidi olema *Koer*). Ollakse eri arvamustel selles, kuidas lugeda sõna *wygekawerelyne*, kas tõepoolest *vigavereline* või hoopis *võikavereline* (*võik* 'kollane', *-vereline* 'värvi, karva'), nagu arvas Uku Masing.

VII sajandi algul on loomal juba nimi ja Georg Müller kirjutas oma jutluse käsikirja „Kudt seal owat olnut Simon, Gideon, Se Kunningkz Daid, ke Karrud ninck Louwit üllewoitnut omat”. Ja vähe hiljem Heinrich Stahl: „se kurrat keip ümber teid kud üx murriseja Lewkojer”. Et uut sõna eestlasele arusaadavamaks teha, lisati tol ajal nimetusele veel selgitav sõna *koer* (*kojer*).

Lõukoer on arhailist maiku sõnana püsinud eesti keeles tänini. Sõna *lõvi* on saadud kohalike sakslaste toonasest emakeelest, alamsaksa keelest. Sealne *lowe, louwe* pärines ladina sõnast *leo* ja see omakorda vanakreeka sõnast *léon*. Ladina keeles sai sellest eesnimi *Leo*, mis on jõudnud meilegi. Et vene keeles oli lõvi *лев*, siis tõlgiti ka *Leo* eesnimeks *Лев*.

Järgmise võõrloomanimena jõudis eestikeelsesesse kirjasõnasse KAAMEL. Heinrich Stahli kirikukäsiraamatu kolmandas osas on vana testamendi katkendi tõlkes: „Sest se kogko neist Kamelist sahp sünd katma | needt ioxjat Midianist ning Ephast. Nemmat sahwat Sabast keick tullemä.” Seega esimesed *kaamelid* Araabiast. Seegi oli laen alamsaksa sõnast *kamēl*, mis ladina *camēlus* kaudu pärines vanakreeka keelest. Vanakreeka *kámēlos* on aga pärit semiidi keeltest (heebrea *qāmāl* või araabia *qamal*).

Sõna EESSEL näikse esmalt esinevat Johannes Gutsloffi vana testamendi lõunaestikeelse tõlke käsikirjas. Enne seda kasutasid Müller, Joachim Rossihnius ja Stahl selles tähenduses liitsõna *metshobune, metshobu*. Alamsaksa *esel* laenati ladina sõnast *asinus*, see aga saadi Traakiast või Illüüriast.

Samas tekstis esineb esimest korda ka sõna PÜHVEL. Viiendas Moosese raamatus (14. peatükis) nimetatakse loomi, kelle liha Iisraeli rahvas tohtis või ei tohtinud süüa. Tõlkijale oli see kõva pähkel, sest tegemist oli sageli ka temale tundmatute loomadega. Sõna *pühvel* esinebki Gutsloffi tõlkes lubatud loomade loendis: „Neh ommat neh ellajat, kumbat teije wöite sühwa: Töppras, lambat, Kitzat, Tarwas, Mötzwohhu, Büfliherrij, Kiwwisick, Mötzkitz, Mötzherrj, pöddras.” Mis elajatega tegelikult tegemist oli, näeme 1939. aastal ilmunud suure piibli tõlkes: „härj, lambasugu ja kitsesugu, metskits ja põderkits ja hirvpõder ja kaljukits ja tiisonantiloop ja metshärj ja semerkits”. Selgub, et *pühvilit* nende hulgas polnudki. Sõna lätteks on alamsaksa *büffel*, mis pärineb mitme keele kaudu vanakreeka sõnast *boúbalos*.

1660. aastal ilmunud Heinrich Gösekeni mahukas saksa-eesti sõnaraamat lisas võõraste loomade nimetuste hulka veel kolm sõna.

elevant, parder, tiiger

Piiblitlugudest oli tuttavaks saanud ELEVANT (samuti *elevandiluu*). Alamsaksa *elefant* on laenatud taas ladina keele kaudu vanakreeka keelest, kus ta oli kujul *eléphas (eléphant-)*. Sõnast *elevandiluu* vormis Ain Kaalep uudissõna *vandel*.

Tundub esialgu kummaline, et meie lähihõimlased soomlased nimetavad elevanti hoopis sõnaga *norsu*. Uurijad on selgitanud, et see sõna eraldati liitsõnast *norsuluu* 'elevandiluu', kuid viimane oli mingi moondu sõnast *mursunluu* 'merihobukihv'. Sõna *mursu* 'merihobu' laenasid soomlased aga lapi keelest (nt põhjalapi *mor¹ša*). Samast allikast pärineb ka vene *моржа*, kust on siginenud eesti keelde *morsk*.

PARDER on praegu juba vananenud sõna ja asendatud *pantriga*. Gösekeni sõnaraamatus on kirjas „Panter Thier (pardus) parder Ellaja”. Sõna pärines toonasest alamsaksa sõnast *pardel* (vanemas saksa keeles *Parder, Pardel*) ja seegi vanakreeka sõnast *pardos* 'panter'. Sama nimetus on peidus veel sõnas *leopard*, vanakreeka *leopardus, leontopardos* (siis 'lõviparder'), mis eesti keelde jõudis hoopis hiljem (1848 F. R. Kreutzwaldi raamatus „Maailm ja mõnda” räägitakse *lõupardist*).

TIIGER on Gösekeni sõnaraamatus kirjas kui „Tijger Ellaja”. Nii nagu *lõvile* lisati *koer* ja *pühvlile härg*, nii said *parder* ja *tiiger* selgitava sõna *elajas* (ka saksa keeles oli *Pantherthier, Tiegerthier*). Seegi sõna on alamsaksa laen ja pärineb lõppeks vanakreeka sõnast *tigris*.

Me ei saa mööda minna ahvidest, keda tolleaegne eestlane võis seegi näinud olla. Seega siis

pärdik, määrkass, marakratt, ahv

Kõige vanem näikse eesti keeles olevat PÄRDIK. Seegi on kirjas juba Gösekenil kujul *pertick*, ainult et alamsaksa laen see pole. Ta on olemas ka läti keeles (*pērtiķis*) ja seepärast arvati esialgu, et tegemist on läti laenuga. Lätlased väidavad, et nende sõna on eesti laen ja neil paistab õigus olevat. Sel juhul on *pärdik* eesti keeles tuletis *pärd-ik*. Sõna tüve on ühendatud parema puudusel eesnimega *Pärt* (alamsaksa *Bert*). Seni pole aga teada, et ahvi oleks meil või alamsaksas nõnda nimetatud.

Pikasabaline väike ahv, kes meenutas vaatajaile mõnevõrra kassi, oli juba vanas ülemsaksa keeles saanud nime *merikazza*, s.o merikass. *meri-* seepärast, et ta toodi üle Vahemere Aafrikast. See sõna jõudis eesti keelde alamsaksa *mērkatte* kaudu. Eestlased ei mõelnud laenamisel merele, vaid määrdunud, kriimulisele ja andsid sõnale kuju MÄÄRKASS. Temast kõneles juba Otto Wilhelm Masing oma ajalehes 1825. aastal. Mingil moel on alamsaksa sõnast *mērkatte* mugandunud eesti keelde ka MARAKRATT. Siin pole merest ega kassist midagi alles jäänud, tuginetud on hoopis sõnale *kratt*. Seegi sõna tähendas esialgu väikest ahvi, tänapäeva keeles aga rüblikut.

Veelgi hiljem jõudis eesti keelde AHV, nüüd juba saksa sõnast *Affe*. Saksa *Affe* kõrval on inglise *ape*, vanarootsi *apina* (kust soome *apina*). Kust see sõna pärineb, pole teada. Ladina keeles on hoopis *simia*.

jõehobu, peemot

Eespool kõneks tulnud *merihobu* nimenaaber on JÕEHOBU, mis on tõlgitud saksa sõnast *Flußpferd* ja see omakorda vanakreeka sõnast *hippopótamos* (*hippos* 'hobune' (vrd *hipodroom*) ja *potamós* 'jõgi'). Kreeka sõnast on selle looma nimetuse saanud mitmed Euroopa keeled (inglise *hippopotamus*, prantsuse *hippopotame*).

Meie vanem kirjakeel tunneb aga seda elukat hoopis teise nime all. 1739. aastal ilmunud piibli esimeses trükis on Hiiobi raamatu 30. peatükis olemas tema järgmine kirjeldus: „Et wata Peemoti, mis ma teinud nihästi kui sind, rohto sööb temma kui weis. Et wata temma rammo, mis temma reite sees on, ja ta wäggi on temma kõhho nabbas. Ta ajab oma sabba rüsi, mis muido ni kangke kui seedripu, tema reite soned on ristati kasnud. Temma luud on kui wask=putked, ta kondid kui raud=pomid. Temma on Jummal teede keigeüllem tö, kes tedda teinud, on temmale moõka külge pannud.”

Selline kirjeldus põhjustas, et peemotist sai meie rahvauskumuses vees elav koletis, kes oli inimestele väga ohtlik. Sõna ise on piibli tõlkijad laenanud kas otse heebrea keelest või tolleaegsest saksa keelest. Saksa *Behemoth* pärineb heebrea sõnast *bəhemōt*, mis on mitmusevorm sõnast *behemah* 'Niiluse jõehobu'. Vene *бегемот* on saksa laen.

Lõpetagem uuema metsloomanimetusega

ahm

See kiskja on mõnikord põhja poolt sattunud ka Eestisse. Tema vanem nimetus oli *kaljukass*. Kaslane ta aga pole, vaid hoopis suur kärplane. Arvatakse, et nimetus *kaljukass* on tõlkelaen norra sõnast *fjeldfross* (*fjeld* 'kalju, mägi' ja *fross* 'kass'), mis omakorda on rahvaetümololoogiline mugand saksa sõnast *Vielfrass*, mis tähendab nii paljuõgijat, õgardit kui ka ahma. Loomanimetusena võis see omakorda olla tõlge soome sõnast *ahma*. Soome keeles on ta seotud *ahmia*-verbiga. Soome sõna sigines 1920. aastail eesti keelde kaljukassi kõrvale. Me kohtame seda juba 1926. aastal ilmunud Juhani Aho romaanis „Panu”, mille tõlkijaks

oli August Annist. Ametlikuks loomanimetuseks sai ta minu teada alles 1960. aastail. Sõna *ahm* on põhjaeesti murdeis olemas, ent tähendab seal üksnes õgardit.

Kirjandust

- P. Ariste, Keelekontaktid. Tallinn, 1984.
- K. Häkkinen, Nykysuomen etymologinen sanakirja. Juva, 2004.
- J. Koivulehto, Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. – Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 78. Helsinki, 1983, lk 107–132.
- A. D. Kylstra, S-L. Hahmo, T. Hofstra, O. Nikkilä, Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in der ostseefinnischen Sprachen I–II. Amsterdam, 1991, 1996.
- J. Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XI. Helsinki, 1983.
- R. Nirvi, Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä. Helsinki, 1944.
- T. Pekkanen, Suomi ja sen asukkaat latinan- ja kreikankielisessä kirjallisuudessa 1000-luvulle asti. – Suomen väestön esihistorialliset juuret. Helsinki, 1984, lk 227–247.
- K. Rédei, Uralisches etymologisches Wörterbuch 1–3. Wiebaden, 1988–1991.
- V. Ruoppila, Kotieläinten nimitykset suomen murteissa 1–2. Helsinki, 1943, 1947.
- A. Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1–5. Stockholm, 1958–1979.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7. Helsinki, 1955–1981.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. Helsinki, 2000–2001.
- L. Vaba, Uurimusi läti-eeesti keelesuhetest. Tallinn–Tampere, 1997.

Kuidas uued laenud eesti keeles kohanevad?

Kati Pedaja

Elva gümnaasiumi emakeeleõpetaja

Ükski keeleühiskond ei saa eksisteerida isoleeritult. Eri kultuuride ja keelte vastastikune mõju, ühiskonnas toimuvad poliitilised, majanduslikud ja kultuurilised nähtused toovad kaasa muutusi nii keele sõnavaras kui ka grammatikas. Keelte muutumine on loomulik ning vältimatu.

Miks ja kuidas laenatakse?

Laenamine on sõnamoodustuse (liitmise ja tuletamise) ning tehiskeelendite loomise kõrval üks sõnavara rikastamise allikaid. Viimastel aastakümnetel eesti keelde laenatud sõnadest on enamik anglitsismid, nende ülekaalu tingib eelkõige inglise keele kõrge prestiiž, samuti ingliskeelse massikommunikatsiooni levik ja infoühiskonna teke.

Inglise keel on toonud eesti keelde enamiku muusika-, filmi-, informaatika-, majandus-, tehnika-, moe- ja slängisõnavara. Selle kõrval on näiteks kokanduskeelde tulnud palju uusi sõnu ka prantsuse, itaalia ja Aasia keeltest. Toogem siinkohal näiteid teistest keeltest laenatud sõnade kohta: prantsuse *krepp* 'õhuke magusa täidisega pannkook' ja *butiik*; itaalia *grafiti*, *lasanje*, *spagetid*; jaapani *karaoke*; hiina *vokk*; araabia *kebab*; uuskreeka *feta*.

Tavaliselt läheb sõna ühest keelest teise koos uue mõiste – nähtuse, olendi või esemega (nt *benji*, *karaoke*, *lasanje*, *printer*, *pulse*, *räpp*, *fliis*). Viimasel ajal on väga populaarne kasutada võõrapäraseid sõnu ja väljendeid ka siis, kui korralik omakeelne vaste on olemas. Sellisel juhul on tegemist tarbetu laenamisega, mille tingib soov teistest eristuda, peenutseda või tähelepanu äratada.

Kui võõras sõna laenatakse, võib keel selle oma süsteemile sobivaks mugandada või hüljata ning moodustada vastava mõiste tähise oma ainst. Muganemise all mõistetakse sõna häälikulist, grammatilist, ortograafilist ja tähenduslikku kohanemist laenuvõtja keele struktuuris. Muganemine võib olla väga aeglane ning seda mõjutavad eri tegurid:

- kasutussagedus: laia levikuga sõna muganeb kiiremini;
- funktsioon: üldkeelde laenatud sõna muganeb kiiremini kui erialakeelde võetud sõna;
- laenamisviis: kõnekeelde laenatud sõna muganeb kiiremini kui kirjakeelde laenatud sõna.

Kohanemine on vastastikune: nii nagu keele struktuur mõjutab uusi sõnu, kohaneb ka keele süsteem omakorda laenudega ning sellise kontaktiga võivad kaasneda muutused grammatikasüsteemis.

Oma artiklis vaatlen uute laensõnade vormilist käitumist ja kohanemist (sobiva muuttüübi otsimine, tüübi vahetamine), mille põhjal püüan teha järeldusi keele muutesüsteemis toimuva kohta. Keel muutub alati loomulikkuse suunas, seda näitavad ka uued sõnad, mille muganemine on loomulik ja ootuspärane ning järgib keele kõige reeglipärasemaid jooni.

Artikli aluseks on 552 uuemat laensõna, neist 445 nimisõna, 85 tegusõna ja 22 omadussõna. Uudsuse määramisel olen aluseks võtnud „Võõrsõnade leksikoni” (1979) ja „Õigekeelsussõnaraamatu” (1976); uuteks pean sõnu, mida neis sõnastikes pole. Materjal pärineb peamiselt trükiajakirjandusest ning tegeliku vormikasutuse jälgimiseks olen analüüsis arvesse võtnud ka sõnakujusid, mis pole keelekorralduslikult aktsepteeritud.

Laenude häälik- ja kirjakuju muganemine

Laenatud sõna kohandatakse kõigepealt vastavaks eesti keele hääliku-struktuurile, võõrapärased häälikud asendatakse omadega, sõnad saavad rõhu, välte ja palatalisatsiooni.

Laenude häälikulisel kohanemisel võib esile tuua neli alaliiki:

- tsitaatsõnad (laene kirjutatakse ja hääldatakse lähtekeelepäraselt, nt *yuppie*, *happening*);
- ortograafial põhinevad mugandid (nt *teller*, *poster*);
- häälduskujul põhinevad mugandid (nt *diiler*, *friik*, *laiv*, *luuser*);
- lühendid (nt *AIDS* ~ *aids*, *DJ* ~ *diidzei* ~ *diidzei*, *VIP* ~ *vipp*, *UFO* ~ *ufo*).¹

Tihti võib võõrsõna kaotada võõrapärased jooned ning näha välja nagu omasõna (nt *kopi*, *lainer*, *liising*, *meik*, *meil*, *ruulima*, *server*, *tiim*).

Artikli aluseks olevate laensõnade häälikkuju on muganenud peamiselt kahel viisil: a) eestikeelne kuju vastab lähtekeele kirja-pildile

(40%, nt *muffin, tabloid*) või b) hääldusviisile (60%, nt *displei, diiler, friik, haip*). Üldiselt võtab eesti keel laene vastu häälduskujul. Tihti võivad sellise mugandamisega tekkida sõnad, mis ei arvesta eesti keele fonotaktika reeglitega ja mille puhul oleks parem kasutada pigem tsiitaadilist varianti kui mugandit.

Uuemate laensõnade muganemist iseloomustab variatiivsus. Kõige sagedasem on nähtus, kus ühel sõnal esineb nii muganenud kui ka tsitaadiline variant, nt *füling ~ feeling, fännklaab ~ fan-club*. Ühel sõnal võib olla ka mitmel eri kujul muganenud variante, nt *beib ~ beibe ~ beibi, butiik ~ putiik, kaver ~ kover*. Suure varieerumisega sõnad on veel *e-mail (meil, mail, e-meil), laptop (läptopp, laptopp, slängiline läpakas), DJ (diidzei, diidzei, deejay), skannima (skaneerima, skanneerima, skännima)*. Variantsus näitab, et sõna kas pole veel leidnud eesti keeles sobivat kuju või on see küll olemas, kuid ei ole piisavalt tuntud (vrd nt ÕS 1999 ja ÕS 2006 soovitusel *fänniklubi, meil, skannima* jt).

Varieerumise põhjuseks võib olla:

- laenamisviis: suulisel teel ülevõetud laenudel on rohkem variante;
- kasutussagedus: sagedamini kasutusel olevad sõnad varieeruvad enam;
- sõna fonoloogilise struktuuri keerulisus.

Viimasega võiks põhjendada eelkõige sõna *show* kirjakuju suurt varieerumist, sest mugandite *šou* ja *shōu* kuju pole eesti keele fonoloogilisse struktuuri sobivam kui tsitaadi kuju. Ehk tuleks eelistada omakeelset vastet *vaadend*.

Rõhu stabiliseerumine, palatalisatsiooni teke ja välte omastamine on tundemärgid, et sõna on keelesüsteemis kinnistunud. ÕS 1999 järgi on palatalisatsioon järgmistel artikli aluseks olevatel uutel sõnadel: *diskett, hitt, hotell* (ÕS 2006-s *hostel*), *nett, print, sünt, test, testima*.

Mille järgi uut sõna käänama või pöörama hakatakse?

Loomulikkus ja produktiivsus

Muganemise järgmine etapp on sõna sulandumine eesti keele muutesüsteemi ehk see, kuidas uut sõna käänama või pöörama hakatakse. Ka siin on võimalik varieerumine, st keelekasutajad muudavad sama sõna erinevalt (nt *pikseli* ja *piksli, poster* ja *postri*).

Keelemuutustele on võimalik leida loomulikke seletusi. Keelekasutajad eelistavad üldiselt selliseid nähtusi, mis on nende jaoks tavalisemad, sagedasemad ja loomulikumad. Seega on loomulikumad ka muuttüübid, mis juba sisaldavad rohkem sõnu. Süsteemiga sobimatu nähtus kaotatakse keelest, seega ei lähe keel liiga keerukaks ning jääb kõnelejatele õpitavaks ja suhtluses hõlpsasti kasutatavaks.

Loomulikkusega on seotud produktiivsuse mõiste. Produktiivsed muuttüübid on laensõnadele avatud (nt *sepp*-, *õpik*-tüüp) ning ebaproductiivsed suletud (nt *tütar*-, *hammas*-tüüp).² Seega hakatakse uusi laensõnu käänama ja pöörama produktiivsete tüüpide eeskujul. Võõrsõna muutumine mingi sõnatüübi järgi näitab, et ka seesama omasõnatüüp on produktiivne. Samuti arvatakse, et elujõulised on vaid need tüübid, millesse kuulumise määrab automaatselt ära sõna algvormi (ainsuse nimetava käände) struktuur³. Näiteks ühesilbilised vokaaliga lõppevad sõnad lähevad *koi*-tüüpi (nt *gei*, *sprei*, *sõu*) ja konsonandiga lõppevad sõnad *sepp*-tüüpi (nt *bait*, *font*, *link*, *list*, *spämm*).

Häälikkuju

Osa laensõnu ei muuda laenamisel häälikkuju, sest nad sobivad kohe mõne eesti muuttüübiga (*feta*, *list*, *müsli*, *teller*, *test*). Et aga üldiselt on sõnade algvormid eri keeltes erinevad, siis sõltub sõna muutmise ka sellest, milliseks sõna häälikuline struktuur kohandatakse.

Inglise keele kahesilbilised sõnad *baby* ja *floppy* võivad saada eesti keeles kahesuguse kaju: *beib* – *beibe* ning *flopp* – *flopi*. Esimesed variandid hakkavad käänduma astmevaheldusliku *sepp*-tüübi järgi (*beib* : *beibi* : *beibi*, *flopp* : *flopi* : *floppi*) ning teised variandid astmevahelduseta *tubli*-tüübi eeskujul (*beibe* : *beibe* : *beibet*, *flopi* : *flopi* : *flopit*). Üldiselt on levinumad siiski nimetatud sõnade kahesilbilised astmevahelduseta vormid: *beibe* ja arvutiterminina *flopi*.

Inglise keele ühesilbilised lühikese vokaali ja konsonandiga lõpevad sõnad võivad eesti keeles kohaneda kolmel viisil:

- vokaal pikeneb (*club* > *klaab*, *web* > *veeb*);
- lõpukonsonant muutub ülipikaks (*hit* > *hitt*, *clip* > *klipp*);
- sõna muutub kahesilbiliseks (*hub* > *hubi* 'arvutisõnavaras: jaotur, ühendusseade', *pub* > *pubi*, *log* > *logi*).

Esimesel kahel juhul jäävad ühesilbilised konsonandiga lõppevad sõnad *sepp*-tüüpi (*veeb* : *veebi* : *veebi*; *hitt* : *hiti* : *hitti*), kolmanda variandi

puhul lähevad sõnad astmevahelduseta *pesa*-tüüpi (*pubi* : *pubi* : *pubi*). Kõige sagedasem ja loomulikum mугanemine on lõpukonsonandi pikenemine ja vastavate sõnade liikumine *sepp*-tüüpi.

Üldiselt on ainsuse partitiiv astmevahelduseta *pesa*-tüüpi sõna-del lõputa, uuematel laensõna-del ei pea ÕS 1999 ja ÕS 2006 siiski veaks ka *t*-lõpulist osastavat (nt *logo* : *logot*, *sumo* : *sumot*). Kirjutise aluseks olevas näitematerjalis esineb *t*-list osastavat sõnadest *promo*, *logo*, *glögi*, *pubi* ja *sumo* (*promot*, *logot*, *glögit*, *pubit*, *sumot*). Uuematel laensõna-del näib *t*-lõpuline osastav loomulikum ning sellega on võimalik vältida kolme esimese käändevormi sarnasust ja kaotada homonüümia.

Sõna struktuuri põhjal ei saa alati üheselt otsustada, kas lõpusilbi vokaal langeb omastavas käändes välja või mitte. Sõnad *poster* ja *piksel* käänduvad näitelauseste järgi kahte moodi (*poster* : *postri* ja *posteri*; *piksel* : *piksli* ja *pikseli*). Pigem lähevad kahesilbilised konsonantlõpulist sõnad algul *õpik*-tüüpi (*brauseri*, vrd **brausri* (tärn märgib vormi, mis pole lubatud), *diileri*, vrd **diilri*, *taimeri*, vrd **taimri*), mille käänamine on lihtsam, sest lisandub vaid tüvevokaal *-i*, samal ajal kui *number*-tüübis kaob käänamisel vokaal (*duubel* : *duubli*).

Laenu andva keele ühesilbilised verbid mугandatakse alati vokaal-lõpulisteks ja kahesilbilisteks (*scan* > *skännima* ~ *skannima*, *log* > *logima*, *click* > *klikkima*, *fax* > *faksima*), sest selline fonoloogiline struktuur on verbimoodustuses produktiivsem.

Rõhk

Laensõnade vormikasutus võib sõltuda ka sellest, kuhu langeb laenuvõtjas keeles sõnarõhk. Eesti keele omasõnadele on iseloomulik, et rõhk on sõna alguses. Rõhk paigutub kindlasti sõna lõppu võõrtuletusliidetega sõna-des (*-ism*, *-ist*, *-ioon* jne, nt *imagoloog*, *kreatsionism*, *kolumnist*, *promotsioon*, *videoteek*), samuti sõna-des, mille viimases silbis on pikk vokaal, diftong, ülipikk vokaal või konsonant (*fondüü*, *logorröa* 'haiguslik lobisemine').⁴ Rõhk ei nihku, kui silbistruktuur seda ei võimalda (*immobilaiser*, *kruuis*).

Mida sagedamaks ja tavalisemaks võõrsõna keeles saab, seda rohkem hakkab ta oma struktuurilt sarnanema omasõnaga. See võib kaasa tuua rõhu nihkumise esisilbile ning sõna hakkab käänduma võõrsõnade *sepp*-tüübi asemel eestipärastunud *õpik*-tüübi järgi (*hostellide* > *hostelite* (ÕS 1999-s on *hostell*, ÕS 2006-s *hostel*), *starlettidega*

> *starletitega* 'argikeeles: staarihakatis; noor näitleja, kes loodab saada filmistaariks'). Rõhu liikumisega sõna lõpust esisilbile kaotab sõna oma astmevahelduse ning üks konsonant võib nimetava käände lõpust kaduda (nt *tvinsset* 'koos kantavad pullover ja kardigan', *hostel*, *starlet*). Seega on suund astmevahelduseta malli poole, mis on keeles loomulikum, sest tüvi ei muutu.

Laenudele avatud muuttüübid ja vaheldusmallid

Käsitletavate laensõnade jagunemine (vt joonised 1 ja 2) kinnitab, et eesti keeles on nimisõnadel produktiivsed muuttüübid *sepp*-tüüp, millesse kuuluvad nõrgeneva astmevahelduse ning ühesilbilise nimetava ja kahesilbilise omastavaga sõnad (nt *teip*, *vipp*, *dipp*), ja *aasta*-tüüp, mis ühendab astmevahelduseta kahesilbilisi kolmandavärtelisi sõnu (nt *lükra*, *kantri*).

Produktiivsed on ka *aasta*-tüübi *õpik*-alltüüp, kus on kolme- ja enamasilbilise omastavaga sõnad (nt *diiler*, *marker*, *flaier*), ja *number*-tüüp, mida iseloomustab sõnalõpulise vokaali kadu omastavas käändes (nt *duubel*, *singel*). Veel on laene lisandunud *koi*-tüüpi (nt *gei*, *fondüü*), *pesa*-tüüpi (nt *bagi*), *tubli*-tüüpi (nt *feta*, *pusle*, *stoori*), *oluline*-tüüpi (nt *kalvados*).

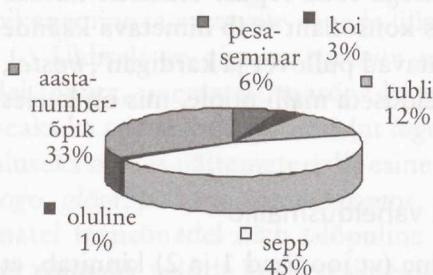
Tegusõnade produktiivsed muuttüübid on nõrgeneva tüvega *õppima*-tüüp (nt *liisima*, *meilima*), samuti astmevahelduseta *elama*- (nt *vipitama*) ja tugevneva tüvega *hakkama*-tüüp (nt *klikkama*).

Ülejäänud muuttüübid on eaproduktiivsed, st laensõnadele suletud. Seega võib väita, et laensõnad võetakse tüüpidesse, mis juba on suurema liikmeskonnaga.

Vastandades astmevahelduslikud ja astmevahelduseta käändsõnad, selgub, et pisut rohkem sõnu liitub astmevahelduseta malliga (253 (54%) vs 212 (46%)), tegusõnadel seevastu on ülekaalus astmevahelduslik mall (68 (80%) vs 17 (20%)). Eesti keeles on rohkem astmevahelduseta käändsõnu (st see on eesti keeles loomulikum ja tavalisem), seda kinnitab ka uute laensõnade muutumine sama malli järgi. Seega võib öelda, et astmevahelduseta vormid on lihtsamad ja loomulikumad, sest tüvekuju ei muutu nii nagu astmevahelduslikel sõnadel.

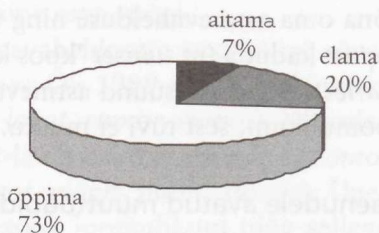
Ükski uuem laensõna ei allu laadivaheldusele, samuti on käändsõnadele suletud tugevnev vältevaheldus, need on keelekasutaja jaoks keerulised. Verbidel on tugevneva vältevaheldusega rühm olemas *a*-tüveliste tegusõnade näol, nt *klikkama* : *klikata* : *klikkan*. Nõrgenev

Laennoomenite muuttüübid



Joonis 1.

Laenverbide muuttüübid



Joonis 2.

vältevaheldus on aga produktiivne ja loomulik nähtus, sellele alluvad kõik ühesilbilised konsonandiga lõppevad käändsõnad (*sepp*-tüüp) ja kahesilbilised kolmandavärtelised tegusõnad (*õppima*-tüüp).

Laensõnades esinevad lihtsad tüvevaheldusmallid. Kõige avatum lõpuvaheldus on $\emptyset : i$ (enamik *sepp*- ja *õpik*-tüübi *er*-lõpulisõnu, nt *kover* : *koveri* (ÕS 2006-s *kaver*), *marker* : *markeri*, *server* : *serveri*), sellele järgneb $\emptyset : u$ (*õpik*-tüübi *ng*-lõpulisõnad, nt *liising* : *liisingu*, *tänsing* : *tänsingu* 'tantsupidu'). Lõpuvaheldus on laensõnades sagedasem nähtus kui astmevaheldus, seega domineerivad läbipaistvamad vormid.

Kokkuvõtteks

Uute laensõnade vormimoodustuses eelistatakse lihtsamaid ja loomulikumaid vorme. Et võõrsõnade käitumine kajastab keele sõnavaras kehtivaid seaduspärasusi, võib oletada, et kogu eesti keele grammatika hakkab lihtsustuma (astmevahelduseta vormid ja tüvevokaal *-i* üldistuvad ka omasõnavaras). Uued keelde tulevad sõnad ei liitu laadivahelduslike tüüpidega, mis kinnitab, et see eesti keelele eriomane nähtus hakkab kaduma ka vanemast sõnavarast (*küüs*-tüüpi sõnad, levinud vormid *küün* : *küüne* : *küünt*).

Uuemate laensõnade hulgas on rohkesti tarbetuid laene, millel on olemas korrektsed, lihtsama muutmise ja läbipaistvama tähendusega omakeelsed vasted. Sellised laenud on tihti ajutised ja kaovad keelest ajapikku. Väga palju on uute sõnade hulgas tsitaatsõnu, millest järeldub, et kohanemine on keeruline protsess ja eestipärasema kuju saavad

ning eesti keele muutesüsteemi mugandatakse vaid kõige sagedamini kasutatavad, vajalikumad ja tuttavamad sõnad.

Ka ühe sõna erinevate häälikkujude ja muutevariantide vohamine tegelikus keelekasutuses näitab, et paljud uued laensõnad alles otsivad kohta eesti keele muutesüsteemis. Püsima jäävad vaid sellised laensõnad, mis sobivad eesti keele süsteemi nii häälikuliselt, vormiliselt kui ka tähenduslikult.

¹ S. Liiv, Kuul selver ruulib. Mõtteid ka 1999. aasta ÕS-i kohta. – Keel ja Kirjandus 2001, nr 6, lk 424–426.

² Muuttüüpidesse jaotamise aluseks J. Peebo „Eesti keele muutkonnad” (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 5. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1997).

³ K. Kross, Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus (preprint KKI-26). Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1984, lk 32, 34.

⁴ M. Hint, Eesti keele sõnafonoloogia I. Rõhusüsteemi fonoloogia ja morfofonoloogia põhiprobleemid. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1973, lk 122.

Soovitusi edasilugemiseks

A. Jõgi, Inglise laenude häälik- ja kirjakuju muganemine. – Keel ja Kirjandus 1971, nr 2, lk 80–84.

K. Kaljumägi, *ohklik-* ja *kontsert-tüüpi* sõnade tegelikust tarvitusest. – Keel ja Kirjandus 2001, nr 9, lk 629–637.

K. Pedaja, Uute laensõnade morfoloogiline kohanemine. – Keel ja Kirjandus 2006, nr 10, lk 784–796.

R. Kasik, Kas *surfima* või *surfama*? – Keel ja Kirjandus 2000, nr 12, lk 889–890.

T. Erelt, Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske? – T. Erelt, M. Erelt, M. Raadik, T. Leemets, S. Mäearu, Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 49–86.

T. Leemets, Inglise laenud sajandivahetuse eesti keeles. – Keel ja Kirjandus 2003, nr 8, lk 571–584.

T. Leemets, Uuemaid inglise laene. – T. Erelt, T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik, Keelenõuanne soovitab. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1996, lk 35–41.

Eesti kurtide kogukonnast ja eesti viipekeelest

Liivi Hollman

viipekeeletõlk

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse doktorant

Kas kõik kurdid on kurdid?

Eesti viipekeelt kasutavad omavahelises suhtluses peamiselt eesti kurdid ja nende perekonnaliikmed. Eesti viipekeel kuulub maailmas ametlikult tunnustatud keelte hulka ning on registreeritud maailma keelte andmebaasis Ethnologue (rahvusvaheline kood ESO). Eri andmetel on Eestis 1400–2000 kurti viipekeele kasutajat ning kuigi täpsed arvestused puuduvad, võib kurtide keskmist osakaalu (0,1% rahvastikust) silmas pidades tõepoolest arvata, et Eestis elab ligikaudu 1400–1500 kurti.

Kurtide kogukonda kui keelelis-kultuurilist rühma ehk viipekeelset kurtide kogukonda ja sellesse kuulumist ei defineerita aga mitte pelgalt meditsiinilise kurtuse diagnoosiga. Kurtuse kõrval on hoopis suurema tähtsusega viipekeele valdamine, kurtide kultuuri ja väärtushinnangute omaksvõtmine ning sotsiaalne ja poliitiline osalus kurtide kogukonna elus.¹ Kuulmispuue ja selle sügavus on seejuures teisejärgulised. Nii võivad kurtide kogukonda kuuluda ka viipekeelt kasutavad vaegkuuljad, kes selle kogukonna väärtusi jagavad, ning isegi kurtide kuuljad perekonnaliikmed, samal ajal kui kurdid, kes viipekeelt ei valda, ei pruugi end kurtide kogukonna liikmena identifitseerida.

Viipekeelse kurtide kogukonna liikmeid võib seega iseloomustada kui inimesi, kes ei pea kurtust probleemiks ega puudeks, kes on varakult õppinud selgeks viipekeele ning kes on uhked oma keele üle, osalevad aktiivselt kurtide kogukonna üritustel ja nende organisatsioonide tegevuses ning kannavad edasi kogukonna traditsioone ja väärtushinnanguid. Kogukonna tuumiku moodustavad seejuures enamasti kurtide vanemate kurdid lapsed, kes on viipekeele õppinud oma vanematelt, kandes samas ühelt põlvkonnalt teisele edasi ka kurtide kultuurilisi väärtushinnanguid, kuid kes moodustavad kurtide kogukonnast vaid ligikaudu 10%.

Kuigi viipekeel on ilmselgelt kurtide kogukonna keel, tuleb silmas pidada, et suurem osa kurte lapsi sünnib kuuljate peredesse, kus viipekeel ei ole esimeseks keeleks. Eri andmetel on kuuljate peredest pärit kurtide laste osakaal 90–95%. Enamik kurte lapsi on seega potentsiaalselt oma perekonna keelelis-kultuurilisest kogukonnast erineva kogukonna liikmed ning kurtusega esimest korda kokku puutuvail vanemal tuleb teha keeruline valik – kas hakata õppima koos oma lapsega viipekeelt või otsida mõni teine kommunikatsioonisüsteem. Nii õpib suur osa kurte lapsi viipekeele eakaaslastelt ja õpetajatelt, mitte oma vanematelt.

Kurtidele on iseloomulikud kogukonnasisesed abielud: uurimuste kohaselt abiellub 90% kurtidest kurtidega ning erinevalt teistest puuderühmadest soovivad kurdid, et ka nende lapsed oleksid kurdid.² Unikaalse grupi viipekeelses kogukonnas moodustavad kurtide vanemate kuuljad lapsed, kellel on ühelt poolt võimalus olla osa kurtide maailmast, kuid samas viibida sellest väljaspool.

Et nad on kuuljatena üles kasvanud viipekeelses keskkonnas, oodatakse neilt tõlkimist oma vanematele ning oma vanemate toetamist toimetulekul kurdi jaoks võõras kultuuris. See, et nendele lastele omistatakse sageli roll olla sillaks kahe maailma, kurtide ja kuuljate maailma vahel, võib põhjustada identiteedikonflikte hilisemas eas.³

Nagu eespool mainitud, on viipekeelne kogukond aga veelgi laiem ja heterogeensem ning sinna kuuluvad viipekeelsete kurtide ja vaegkuuljate ning nende laste kõrval ka teised perekonnaliikmed ning viipekeelt võõrkeelena õppinud inimesed – kurtide laste kuuljad vanemad, viipekeeletõlgid, kurtide koolide kuuljad õpetajad ja paljud teised huvilised.

Kas kõik keeled on keeled?

Eesti kurtide kogukonda ühendav keel – eesti viipekeel – on nagu kõik teised maailmas eksisteerivad viipekeeled visuaal-motoorne keel, mis moodustatakse viipleja ees asuvas viiperuumis käte, keha ja näo koostöös. Viipekeelt tajutakse visuaalselt ning keele visuaalsusel rajanev struktuur annab talle mitmed erijooned verbaalsete keeltega võrreldes.

Eesti viipekeeles suhtlevad ka eesti pimekurdid. Sügavama nägemispuude korral võetakse kasutusele taktiilne viiplemine ehk käest kätte viiplemine, mis toetub samuti eesti viipekeelele.

Viipekeeled on loomulikud keeled, mis sarnanevad verbaalsete keeltega väga mitmes mõttes. Nad on kokkuleppelised kommunikatsioonisüsteemid, mis on tekkinud spontaanselt kõikides kurtide kogukondades. Viipekeel omandatakse lapsepõlves loomulikus keelekeskkonnas ilma spetsiaalse õpetuseta samas vanuses, kui kuuljad lapsed omandavad verbaalse keele, ning ta täidab samu sotsiaalseid ja mentaalseid funktsioone kui verbaalne keel.⁴

Ülaltoodut silmas pidades on täiesti mõistetav, et viipekeel ei saa olla rahvusvaheline – igal maal kasutatakse oma viipekeelt. Eesti viipekeele kõrval eksisteerivad seega vene, soome, rootsi, Ameerika, Briti viipekeel ja paljud teised viipekeeled. Seejuures ei pruugi ühte verbaalset keelt kasutavates maades olla tegemist ühe viipekeelega ja vastupidi – nii näiteks on Briti ja Ameerika viipekeel täiesti erinevad keeled.

Vähemuskeele esindajatena on kurtide kogukonnad kõikjal pidanud võitlema oma keele eluõiguse eest. 1988. aastal andis Euroopa Parlament välja resolutsiooni, mis puudutas liikmesriikides kasutatavate viipekeelte ametlikku tunnustamist. Resolutsioonis kutsuti liikmesriike muu hulgas üles tunnustama viipekeeletõlgi professiooni, varustama teleprogramme viipekeelse tõlke või subtiitritega, käivitama koolitusprogramme viipekeele tõlkidele ja õpetajatele, toetama projekte viipekeele õpetamiseks nii lastele kui ka täiskasvanutele, rakendama viipekeele õpetamisel kurte õpetajaid, toetama viipekeele uurimist ning sõnaraamatute väljaandmist. Rõhutati kurtide enda kaasamist kurte puudutavate poliitiliste otsuste tegemisse nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil.⁵

Resolutsioonist hoolimata ei tajunud kurtide kogukond mingeid muudatusi ning kümme aastat hiljem, 1998. aastal, anti välja uus, põhiküsimustes samasuguse sisuga resolutsioon. Ometi on Euroopa riikides viipekeeled põhiseaduse tasandil mainimist leidnud ainult Soomes (1995) ja Portugalis (1997). Muude õigusaktidega on viipekeeled tunnustatud Rootsis (1981), Taanis (1991), Šveitsis (1994), Leedus ja Slovakkias (1995), Tšehhis (1998), Sloveenias (2002), Belgias ja Suurbritannias (2003).

Ka eesti viipekeelel ei ole seni veel Eestis ametlikku staatust. Haridus- ja teadusministeeriumi vastav töörihm on teinud küll oma soovitusel viipekeelt puudutavate sätete lisamiseks keeleseadusesse, kuid need muudatusettepanekud on seni veel vastu võtmata. Tuginedes sotsiaalhoolekandeseadusele on kuulumispuuetega inimestel võimalik

kasutada viipekeele tõlketeenust, mida rahastavad kohalikud omavalitsused.

1995. aastal kiitis valitsus heaks „Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid”, kus muu hulgas öeldakse, et tuleb pöörata tähelepanu viipekeele kasutamisele kurtide laste õpetamises, nende perekondades ja kogukondades, tuleb osutada viipekeele tõlketeenust kurtide ja kuuljate vahelise suhtluse hõlbustamiseks ning tuleb ergutada massiteabevahendeid tegema oma teenused kättesaadavaks.

Pilk ajalukku

Viipekeelte tekkimist ja arengut on sageli seostatud kurtide koolide rajamisega. Kuigi eesti viipekeel oli ilmselgelt kurtide omavahelises suhtluses kasutusel juba varem (F. R. Kreutzwald avaldas 1849 ajakirja „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on” veergudel artikli „Sõrmekeele pookstavid”), võib selle arengut siiski siduda ka Eesti esimese kurtide kooli rajamisega 1866. aastal Vändras.

Vändra kurttummade kool asutati saklasest luteri kiriku pastori Ernst Sokolovski juhtimisel ning sealne õpetus toetus suulisele meetodile. Kooli tollane õpetaja J. Eglon tähtsustas küll häälikulise kõne õpetamist kurtidele, kuid toetas samas kurtide omavahelises suhtluses ka viipekeelt. Suulise meetodi traditsiooni jätkati ka 1924. aastal Porkunisse kolinud kurtide koolis, kuid aastakümnete jooksul koolis õppinud kurtidele oli see siiski kohaks, kus omavahel viipekeeles suhelda.

Alates 1990. aastate algusest kasutatakse kurtide laste õpetamisel eesti viipekeelt. 1994. aastal avatud Tallinna kurtide kool (praegu Tallinna Heleni kool) on kakskeelne kool, kus õpetus toimub eesti viipekeeles ning kus töötavad ka kurdid pedagoogid.

Teadaolevalt on enamik viipekeeli maailmas nende praegusel kujul noored keeled ja dokumenteeritud ajalooga, mis on sageli seotud kurtide koolisüsteemiga. Mitmetel juhtudel on erihariduse traditsioon sisse toodud mõnest teisest riigist ning koos sellega on kaasa tulnud ka mõjutused teisest viipekeelest, mille tulemus on varem eksisteerinud viipekeele või muude viibeldud süsteemide segunemine. Nii arvatakse, et Ameerika viipekeel on prantsuse viipekeele ja kohalike viipekeelte kreoolkeel. Võib arvata, et eesti viipekeel kannab endas mõjutusi saksa, vene ja soome viipekeelest, mis ajaloolisi seoseid silmas pidades on omakorda seotud prantsuse ja Ameerika viipekeelega.

Eesti viipekeele teaduslik uurimine sai alguse 1980. aastate lõpus, kui eesti viipekeelt hakati üles märkima ja kirjeldama Tartu ülikoolis ja Porkuni kurtide koolis. Porkunis töötas viipekeele keskus Vahur Laiapea juhendamisel (1991–1992) ja Tartu ülikoolis keeleteoorium Regina Toome juhendamisel (1989–1990).

Viimase kahe aastakümne jooksul on koostatud kolm väikest viipekeele sõnastikku, milles on kokku ligikaudu 700 viibet eesti viipekeele baassõnavarast. Regina Toome „Kõnelevad käed”, mis ilmus 1988 Tartu ülikooli ja Eesti kurtide ühingu väljaandena, sisaldas kokku 381 eesti viibet ja koos eesti- ja venekeelsete vastetega. Kaks aastat hiljem lisandusid Regina Toome „Abimaterjale eesti viipekeele omandamiseks” (Tartu ülikool, Eesti kurtide ühing, 1990) ning Kai Kivisilla ja Regina Toome „Eesti kristlikud viiped” (Tartu, Stockholm, 1990).

Eesti viipekeel on arenev keel, mida kurtide õpetuses on kasutatud juba üle kümne aasta. Eesti viipekeelt õpetatakse võõrkeelena ülikoolides ja teistes koolides ning selle kasutajatele võimaldatakse viipekeele tõlketeenust mis tahes situatsioonis kuuljatega suhtlemiseks. Avaldatud on mitmeid üldisi ülevaateid eesti viipekeelest.⁶ Täpsemad kirjeldused ja uurimused on pühendatud nimisõnafaasile, adjektiivile, arvu kategooriale, ajasuhete väljendamisega ning eesti viipekeele kiroloogiale (viibete struktuurile ja organiseeritusele), samuti nimeviibete klassifikatsioonile ja etümoloogiale. Välja on töötatud eesti viipekeele transkriptsioonisüsteem. Alates 2006. aastast õpetab Tartu ülikool rakendusliku kõrghariduse baasil välja eesti viipekeele tõlke.

Eesti viipekeelest olemasolevate kirjelduste taustal

Nagu ülaltoodud loetelust näha, on seni eesti viipekeeles uurimist leidnud vaid üksikud aspektid. Vaatame siinkohal põgusalt sisse mõnesse neist.

Verbaalsete keelte sõnade kohta täidavad viipekeeltes viiped. Seejuures ei pruugi viiped olla üksüheselt kõnekeelde tõlgitavad, st igale eesti keele sõnale ei pruugi olla täpset vastet eesti viipekeeles, kuid samas võib ühel eesti keele sõnal olla eesti viipekeeles mitu sünonüümset vastet. Eesti viipevara uurimise ja kirjeldamise tulemusena on valminud ülalmainitud sõnaraamatud. Selle kõrval on uuritud eesti viipekeeles esinevaid pärisnimesid⁷ ning kirjeldatud eesti kristlike viibete arengut⁸.

Viiped omakorda koosnevad väiksematest elementidest, mis tähendust eristavat funktsiooni täites on võrreldavad verbaalsete keelte

foneemidega: ühe elemendi asendamine teisega toob kaasa viipe tähenduse muutumise või kadumise. Kui verbaalsetes keeltes moodustavad foneemid sõnu järjestikku kombineerudes, siis viipekeeltes kombineeruvad foneemid enamasti samaaegselt.

Esimesena kirjeldas viibete struktuuri foneemi tasandil Ameerika viipekeele viibete põhjal William C. Stokoe, kelle nimega seostatakse viipekeelte teadusliku uurimise algust üldse. Tema 1960. aastal avaldatud „Viipekeele struktuur: ülevaade Ameerika kurtide visuaalse kommunikatsiooni süsteemidest” kirjeldab viipe moodustamisel simultaanselt esinevat kolme parameetrit: viipe moodustamise kohta, käekuju ning liigutust; peopesa orientatsioonile ja mittekäelistele elementidele on viidatud kaudselt. Stokoe võttis viipe väikseimate tähendust mitte-kandvate ühikute tähistamiseks kasutusele sõna *kireem* (kreeka *cher* 'käsi') ja nimetas viibete struktuuri ja organiseeritust uuriva teadusharu *kiroloogiaks*.

Eesti viipekeele fonoloogilist ülesehitust on kirjeldatud eesti viipekeele uurimise algusest saadik. 1990. aastatel tegutsenud uurimiserühmad kirjeldasid eesti viibete fonoloogilist koostist ning esitasid eesti viipekeele kireemide tabelid, Porkuni kurtide kooli viipekeelekeskus kirjeldas 38 käekujukireemi, Tartu ülikooli keeleteaduse keskus kirjeldas 36 käekuju-, 23 koha- ja 29 liigutuskireemi. Viibete analüüsimisel võeti arvesse ka peopesa ja sõrmede orientatsiooni ning käte omavahelist suhet.

2005. aastal tehtud uuringus, kus analüüsiti eesti viipeid olemasolevate sõnaraamatute baasil, täheldati 383-s analüüsitud viipes kokku 80 eri kireemi – 34 käekuju, 19 moodustuskohta ja 27 liigutust. 2006. aastal välja töötatud eesti viipekeele transkriptsioonisüsteem võimaldab üles märkida 38 käekuju, 26 viipe moodustamise kohta ning 26 liigutust, millel on eesti viibete koostises tähendust eristav funktsioon. Tähistused on ka peopesa ja sõrmede orientatsioonil, mis võivad tähendust kanda, ning kahekäevibete puhul käte omavahelisel asendil.⁹

Eesti viipekeele grammatilist struktuuri on küll vähe uuritud, kuid senised tulemused kinnitavad mitmete viipekeeltele omaste grammatiliste printsiipide kehtivust ka eesti viipekeeles.

Nii väljendatakse aega viipekeeltele omaselt viipe moodustamisega nn ajaliini trajektoori mööda liikudes. Kui eri viipekeelte kohta tehtud uuringute põhjal on viipekeeltes eristatud kaheksat ajaliini¹⁰, siis eesti viipekeeles kasutatakse aja väljendamisel viit liini. Viipe liikumine horisontaalsel, viipleja kehaga risti paikneval trajektooriga ehk ajaliinil

annab ajatähenduse viibetele, millel seda kontekstiväliselt pole; viipe liikumisel mööda sama ajaliini väljendatakse tulevikku.

Järgnevuse ajaliinil, mis kulgeb viiperuumis viipeleja ees vasakult paremale, väljendatakse sündmuse toimumise aja muutumist või sündmuse lõppemist tulevikus. Peale selle kasutatakse eesti viipekeeles nn kasvamise ajaliini ehk vertikaalselt alt üles kulgevat ajaliini, risti keha ees paiknevat ajaliini, mis on näiteks aluseks ajaviibete „varem” ja „hiljem” moodustamisele, ning kellajaaja ajaliini ööpäeva jooksul algavate ja lõppevate ajavahemike märkimiseks.

Kui olevikuaeg on eesti viipekeeles üldjuhul markeerimata, siis minevikuaega väljendatakse lisaks ajaliinide kasutamisele ka verbiviipe liigutuse kiiruse muutmisega: minevikus toimuvat tegevust tähistav verb viibeldakse kiiremini kui olevikus toimuvat tegevust märkiv verb. Korduvat ja kestvut tegevust väljendatakse verbiviipe kordamisega ning viipe pikema hoiuga. Lühiajalist tegevust seevastu väljendatakse katkestatud viipega.

Merilin Miljan, kes on uurinud omadussõnalisi laiendeid eesti viipekeeles ja võrrelnud oma tulemusi eesti keele võimalustega, on tulnud järeldusele, et kui eesti keeles omadussõnaline laiend kas eelneb või järgneb põhisõnale, siis eesti viipekeeles kasutatakse peale eesti keelele omaste konstruktsioonide omadussõnalisi laiendeid, mis on ühendatud põhiviipesse (nt *suur korv* ja *väike korv* artikuleeritakse ühe viipega, vastavalt suurema või väiksema liigutusega: KORV + SUUR, KORV + VÄIKE). Seejuures saab väiksust rõhutada kissis silmadega ja suurust laialt avatud silmadega, mistõttu sõnaühendid *väga suur korv* või *väga väike korv* võivad olla väljendatud ühe viipega.¹¹

Keeruline on ka eesti viipekeeles arvu kategooriate süsteem. Ainsuse ja mitmuse kõrval eristatakse eesti viipekeeles nagu mitmetes teistes viipekeeltes ka duaalsust, triaalsust ja kvadraalsust.¹²

Niisuguste grammatiliste konstruktsioonide võimalikkus on selgelt tingitud viipekeeles edastamise kanalist – võimalustest, mida annab keelele kolmemõõtmeline ruum, milles teda produtseeritakse. Ning vastupidi ikka veel levinud arusaamale, et viipekeeled on lihtsustatud süsteemid, millel puudub oma grammatiline ülesehitus, võib öelda, et viipekeelte grammatilised väljendusvahendid võivad olla isegi komplikseeritumad ja mitmekesisemad kui meile seni harjumuspärastes keeltes.

Kokkuvõtteks

Viimase 15 aasta jooksul, mil eesti viipekeel on uurijate huviorbiidis olnud, on viipekeele staatus ühiskonnas oluliselt muutunud – huvi eesti viipekeele kui võõrkeele õppimise vastu kasvab, eesti viipekeel on kasutusel kurtide laste õpetuses, kuulmispuuetega inimestel on õigus kasutada mis tahes situatsioonis kuuljatega suhtlemiseks viipekeele tõlketeenust.

Sellest hoolimata on käia veel pikk tee. Kurtide kogukond ootab oma keele ametlikku tunnustamist, esimesi samme teeb järjepidev riiklik viipekeeletõlkide koolitus Eestis. Samal ajal räägitakse viipekeelses kogukonnas üha rohkem nii kurtide kultuuri kui ka keele kadumise ohust, mis tuleneb kurtide väikelaste implanteerimisest. „Seesama kurtide põlvkond, kes on oma keelt ja kultuuri alles üsna hiljuti hakanud „ära tundma” ja tunnustama, võib lähematel aastakümnetel olla tunnistajaks oma kogukonna häääbumisele,“ kirjutab Vahur Laiapea.¹³

Kas see on vaid ajutine tendents ja kas kuuljate tee valinud kurdid pöörduvad kunagi taas viipekeele ja viipekeelse kultuuri juurde tagasi või mitte, näitab ainult aeg. Küllap saavad siinkohal ka kuuljad kaasa rääkida lihtsalt sellega, et endi kõrval ja hulgas eksisteerivat keelt ja kultuuri märkavad ja tunnustavad.

¹ J. Kyle, B. Woll, Sign language. The study of deaf people and their language. Cambridge University Press, 1995, lk 8.

² L. Paales, A Hearer's Insight into Deaf Sign Language Folklore. – Folklore 27. Tartu, 2004, lk 64.

³ R. Toom, Üks perekond – kaks keelt ja kultuuri. – Haridus kõigile. Tartu Ülikooli pedagoogika osakond, eripedagoogika osakond. Tartu, 2003, lk 186.

⁴ W. Sandler, D. Lillo-Martin, Sign Language and Linguistic Universals. Cambridge University Press, 2006, lk 3.

⁵ N. Timmermans, The Status of Sign Languages in Europe. Council of Europe, 2005, lk 13–14.

⁶ V. Laiapea, Mis on viipekeel. – Akadeemia 1992, nr 10, lk 2098–2136; V. Laiapea, Kuulja märkmeid kurtidest, viipekeeltest ja nende isolemisest. – Akadeemia 2001, nr 12, lk 2603–2623; V. Laiapea, M. Miljan, U. Sutrop, R. Toom, Eesti viipekeel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003.

⁷ L. Paales, Isiku- ja kohanimed eesti kurtide märgipärimuses. – Lemmeleht. Pro Folkloristika IX. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, lk 154–167.

- ⁸ R. Toom, L. Hollman, Eesti viipekeele sõnaraamatud: kristlike viibete areng. – Toimiv keel II. Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Keele Instituut. Tallinn, 2004, lk 309–319.
- ⁹ R. Toom, M. Trükmann, L. Hollman, Eesti viipekeele transkriptsioonist. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 2. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006, lk 285–295.
- ¹⁰ M. Trükmann, Ajasuhete väljendamine eesti viipekeeles. Magistritöö. (Käskiri.) Tartu Ülikool, 2006, lk 18.
- ¹¹ M. Miljan, Adjectival Modification in Estonian and Estonian Sign Language. – Estonian Typological Studies V. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18. Tartu, 2001, lk 179.
- ¹² M. Miljan, Number in Estonian Sign Language. – Trames 2003, kd 7(57/52), nr 3, lk 219.
- ¹³ V. Laiapea, Meditsiin ja kurtide iseolemine. – Akadeemia 2006, nr 10, lk 2265–2276.

Soovitusi edasilugemiseks

- V. Laiapea, Palun kirjuta ruttu kui võimalikult ... Kurtidest lastest, nende keeltest, keelte õppimisest ja õpetamisest. – Akadeemia 2003, nr 9, lk 1888–1913.
- R. Toom, Kurtide keeleline variatiivsus kommunikatsioonis. – Eripedagoogika. Logopeedia ja emakeel 2002, nr 3, lk 25–32.
- C. Valli, C. Lucas, Linguistics of American Sign Language. An Introduction. Gallaudet University Press, 2000.

Uulitsavõitlus

Peeter Päll

eesti keele instituudi grammatika-
ja keelekorraldussektori juhataja

Mõnigi turist on Eestis käies imeks pannud, et meie tänavanimesildid nii lühikesi nimesid sisaldavad: Pikk, Lai, Kase, Vase jne. Meie ise oleme sellega harjunud ja nime lühidus meenub vaid ristsõnade lahendamisel – kui näiteks vajalik tänavanimi on ainult kahetäheline, siis saab see olla emb-kumb: Ao või Oa.

Kui aga sildindusse süveneda, saab kohe selgeks, et lühidus on näiline. Osal siltidel on välja kirjutatud liigisõna, näiteks *Mustamäe tee*, teisel osal see aga puudub. Eestlane on harjunud teadmisega, et kui liigisõna sildil ei ole, siis on tegu *tänavaga*, ning seepärast panid paljusid imestama aastaid tagasi Tallinnas Narva maantee majadele ilmunud sildid, kuhu oli kirjutatud üksnes *Narva* – Narva maanteed ei olnud ju Narva tänavaks ümber nimetatud.

Sellel, et tänavanimesildid nii säästlikuks kujunesid, on oma värvi- kas ajalugu, mis on ühtaegu nii lõbustav kui ka õpetlik. Tähelepanelik lugeja märkab siin kindlasti paralleele tänase päevaga.

XX sajandi alguse eestlane kasutas linnatänavaga kohta sõna *uulits* ja *tänav* oli talle pigem murdeline või vananenud sõna. Wiedemanni sõnaraamatust leiame, et *tänav* on sama mis *tanuv* (teisi kujusid: *tanav*, *tannom*, *tanu*, *tanum*, *tänavas*) ja tähendab teekest majade või aedade vahel, eeskätt maal.

XIX–XX sajandi vahetusel oli venestusajast hoolimata keelepuhas- tus ehk purism Eestis moes ning üks omasõnade propageerijaid oli Karl August Hermann. 1898. a Rahva Lõbu-lehes avaldas ta pika rea eesti sõnu, mille saksa, vene või rootsi sõnad on kõrvale tõrjunud, nende hulgas *tänav*, mille *uulits* olevat linnast küla vahele ajanud.

Võib-olla sai see kirjutis tõukeks, sest sõna *tänav* hakatigi linnatä- nava kohta mõnel määral tarvitama, eriti ilukirjanduses (Friedebert Tug- las, Marie Under jt). *Uulitsa* asendamiseks tehti ka teisi ettepanekuid, näiteks võtta kasutusele sõna *tee*. Viimase vastu võttis 1914. a Posti-

mehes sõna Johannes Aavik, kes pidas seda täitsa asjata ettepanekuks, sest *uulits* on vana sissejuurdunud sõna, mis sest et vene päritoluga.

Eesti Vabadussõja ajal omandas võitlus *uulitsa* vastu poliitilist värvingut. 28. mai 1919. a Päevalehes tehti ettepanek siltidel viibimata üleüldiselt *tänav* kirjutada, sest soomlased, sakslased, inglased ja prantslased kasutavad kõik omakeelset nimetust (*katu, Straße, street, rue*), meie aga tarvitame edasi võõrkeelset, laenatud nimetust *uulits*. Autor vihjas sellega, et kõik iseseisvad maad ja rahvad kasutavad omakeelseid sõnu ja mispärast eestlased peaksid teistest kehvemad olema.

Aavik pooldab *uulitsat*, Kettunen *tänavat*, Saareste soovitab *kuja*

Ilmselt tabas ettepanek märki, sest juba 31. detsembri 1919. a Tallinna Teatajas kaebas Johannes Aavik, et *tänav* on *uulitsa* jõudnud peaaegu sootumaks välja tõrjuda, eriti just ametnike keeles ja isegi ajalehekulutusel ei näe enam muud kui *tänav*. Ta kordas oma vastuseisu *tänavale* ja sõnastas peamised vastuväited nimetatud „uuenduse” vastu (jutumärgid siin on Aavikult!): 1) *uulitsat* õigustab keele põline traditsioon (esineb isegi rahvalauludes), 2) *uulitsat* välja heites tehakse keel vaesemaks, sest *uulitsal* ja *tänaval* on teatav tähendusvahe, 3) *uulits* on kõlavam kui *tänav*, 4) venekeelse sõna kartus on lapsik, naiivne purism.

Aaviku seisukoht omakorda äratas imestust neis, kes olid harjunud teda uuendusmeelseks pidama. 14. jaanuari 1920. a Vaba Maa avaldas kaks kirjutist *tänav*a kaitseks. Ühes neist imestas J. Roos, et Aavikule *uulits* kõlaliselt meeldib, sest olevat ta ju suur *u*-hääliku vastane. Keel allub aga edenemisseadustele ja uued otstarbekohasemad sõnad tulevad vananenud sõnade asemele. „Kui meil on Eestis nüüd omad linnad ja omad külad, miks ei peaks siis meil omad „tänavad” olema?” küsis ta reetooriliselt.

Teises kirjutises palus *tänav*a tarvitajate nimel esinenud Sophia Vardi Johannes Aavikul oma sõnad tagasi võtta, sest muidu olevat ta samal seisukohal keeleuuenduse verivaenlase, sotsiaaldemokraat Mihkel Martnaga. *Tänav* on loomulikult, iseenesest rahva tahtmisel endale kodanikuõiguse omandanud, on keeleteadlaste kaasabitena elama hakanud. *Tänav* tuletavat küll küla meelde, ent niisamuti tuleb vene *uulits* Vene külast ja saksa *Straße* ei tee samuti linna- ega külatänav vahel vahet.

Uulitsavõitlus Eesti keelemeeste vahel.

Õori joonistus.



Õori: „Te võlite mind igafuguste abinõudega pommitada, aga uulitsalt ma tänavale ei tagane!“

Alikas: digiteeritud eesti ajalehtede andmebaas DEA (<http://dea.nlib.ee/>)

Tänav ja uulitsa võitlus tekitas laineid ka poliitilistes ringkondades. Juba mainitud Mihkel Martna kirjutas 25. septembri 1919. a Sotsialdemokraadis, et kui keelepuhastamisega peale hakata, siis ei tea viimaks, kus lõpetada. Isegi niisugused sõnad, nagu *pung*, *säng* ja *muld* on laenatud ning eesti keeles on teisigi vene laensõnu, nt *saabas* ja *aken*. Kui *saapa* asemele eesti sõna otsida, jõuame *pastlani*, et see aga saksa sõna meenutab, siis peaksime *viisk* ütlema; akna asemel aga *auk*.

Mõni päev hiljem vaidles Tallinna Teatajas talle vastu keegi A. A., kes väitis, et uulitsa saime küll venelastelt, aga linnad ja linnas olevad teed olid ammu enne Vene võimu olemas. „Maha kõik, mis meile vähegi Vene iket meele tuletab!“ oli kirjutaja veendumus. Ajalehetoimetus, kes üldiselt pooldas *uulitsa* tarvitamist, ei saanud siinkohal torkamata jätta, et isegi selles tähtsas lauses kasutas kirjutaja vene laensõna (*ike* – vene *узo*).

Nende vaidlustega oli vastasseis loodud ja järgmiste aastate jooksul ei näidanud see vaibumistendentsi. Uusi olulisi argumente ei

lisandunud, üksnes pooled täiendasid oma ridu. Matthias Johann Eisen *uulitsa*-pooldajana kirjutas Postimehe hommikuväljaandele följetoni, kus luges üles vene laensõnu, mille asemele tuleks uusi muretseda. Talle vastas Lauri Kettunen, kes oli küll nõus *uulitsa* kõrvaldamisega, ent muid laensõnu pidas vajalikuks. Kettunen oligi esialgu väheseid keelemehi, kes muudatuse heaks kiitsid, ja tema mõjul võttis 1922. a *tänavat* pooldava seisukoha vastu Akadeemiline Emakeele Selts (AES).

Sellele reageeris omakorda pahaselt Johannes Voldemar Veski, kes pidas peamiselt üliõpilaste keeleuurimise süvendamise otstarbel loodud AES-i sekkumist keelekorraldusse lubamatuks. Veski pidas asjatuks, et kahe lihtsa sõna asemel tuleb edaspidi hakata kasutama liitsõnu *linnatänav* ja *külatänav*, kui eristust vajatakse. Lauri Kettunen tõi vastuses esile, et tegelik tarvitus oli *tänav* omaks võtnud ning kirjakeele „normeerimine” ei tohi kujuneda keele loomuliku arenemise takistajaks.

Kettunen viitas Tartu postkontoris tehtud statistikale, mille kohaselt 97% kirjadest olevat aadressis kasutusel *tänav*, mitte *uulits*. Niisamuti kaldus *tänav* kasuks Tallinna postkontoris tehtud statistika.

Vaidlusse sekkus veel Andrus Saareste, kes „Tegelikes õigekeelsuse määrustes” (1922) soovitas *uulitsa* ja *tänav* vahetegemist jätkata, ent teise võimalusena pani ette kasutada Virumaa sõna *kuja* (Eesti Keel, 1922, lk 167–170).

Teema pälvis korduvalt ajakirjanduse tähelepanu ning seda referiiti isegi saksakeelsetes ajalehtedes. 12. jaanuari 1923. a Vabas Maas pidas Juhan Luiga seda keelemeeste intriigitsemiseks, et rahva omaks võetud *tänavat* kuidagi tunnustada ei taheta. *Tänav* pooldajate õnnetuseks olevat ju Lauri Kettunen välismaalane, kellele Tartu teiste keeleteadlaste poolt tugev vastarind on tekkinud, mis piinlikult silma torkab. Vastarinda esindab Eesti Kirjanduse Selts, mis keelekorraldust oma „loiü tiiva all” hoiab ja automaatselt kõige selle vastu on, mida Kettunen esitab. Eesti keeleteaduse niisugused „võtted” kandvat kõõdunemise märke.

Arvatavasti inspireeris see kirjutis tuntud karikaturisti Gorit sama aasta 18. jaanuari Vabas Maas avaldama karikatuuri teemal „Uulitsa-võitlus Eesti keelemeeste vahel”.

Mida kirjutada sildile?

Kuid küsimus ei olnud ju kaugeltki akadeemiline. Samal ajal tegelesid Eesti linnad oma tänavanimede korrastamisega ja möödunud aegade sümbolitest vabastamisega. Nii otsustes kui ka sildidel tuli lõpuks valida, kas kirjutada *tänav* või *uulits* või hoopis midagi muud. Kui lehitseda Riigi Teatajas avaldatud tänavanimede otsuseid, siis avaneb küllalt kirju pilt. Tallinnas kehtestati 1923. a *tänavate* nimestik, kuid juba 1925. a kinnitati kogu nimestik uuesti, sedakorda *uulitsate* ja platside nimestik. Edasi kasutati kuni 1927. aastani *uulitsa* nimetust, kuid aastatel 1928–1935 hoopiski uuenduslikku sõna *uul*. *Tänav* ilmub linnavolikogu otsustesse 1936. a alguses. Pärnus olid *tänavad* (vähemalt alates 1928, ent 1934. a otsuses on korraks jälle *uulitsad*), Viljandis olid *uulitsad*, Valgas olid 1923 *uulitsad*, 1924 juba *tänavad*, Rakveres 1931 *uulitsad*, 1939 *tänavad*. Teistes linnades (Haapsalus, Kundas, Kuressaares, Nõmmel, Paldiskis, Petseris, Võrus) olid üldiselt *tänavad*.

Kõige truumaks jäi *uulitsale* Tartu, sest asus seal ju Eesti Kirjanduse Selts. Alles 1939. a nimeotsuses on esimest korda kasutatud sõna *tänav*.

Nii polnud imestada, et tänavanimesildidel kujunes aegamööda välja saalomonlik komme jätta liigisõna üldse ära, sest siis sai selle igauks sinna oma maitse järgi ise lisada: kas *uulits*, *tänav* või hoopis *uul*. (Viimast sõna kasutas näiteks Eesti Kirjanduse Seltsi kodu-uurimise toimkond oma väljaannetes.) Pisut kõhklemisi võib uulitsavaidluse tagajärjeks pidada veel seda, et erinevalt Eesti kohanimede üldreeglist (kirjutada nime tuum ja liigisõna kokku, nt *Pikkjärvi*) hakati 1920. aastatel tänavanimedes liigisõna lahku kirjutama (*Pikk tänav*). Veel XX sajandi alguses kasutati sageli neil juhtudel sidekriipsu (*Vallikraavi-uulits*).

Keelemeeste vastuseis tänavale oli visa kaduma. Pärast Kettuse lahkumist Eestist võtsid *uulitsa*-pooldajad üle ka Emakeele Seltsi. 1933. a on seltsi juhatus nentinud, et sõnadel *uulits* (ehk *uul*) ja *tänav* on nii „endise rahvakeele seisukohalt kui ka praeguste geograafia oskussõnadena” selgelt eri tähendused (*uulits* on korraldatud linnatänav, „kultuurproduktentne tee”, *tänav* aga „natuurproduktentne tee”, korraldamata küla- (või alevi)tänav, tavaliselt aiaga piiratud). Et aga praeguses rahvakeeles *tänav* on ka linnatänavat tähenduses täiesti juurdunud, jäägu üldtarvituses see sõna, kuna teaduslikus ja täpsemas keeles on lubatav ülalnimetatud vahetegemine (Eesti Keel 1934, lk 121).

See jäigi vagaks sooviks. Praegu oleme paradoksaalselt vastupidises olukorras: kui räägime tänavast, mõtleme linnale, ja maakohtade puhul kasutaksime arvatavasti mingit muud sõna. Praeguses maanteeseaduses on *tänav* just linnalise asula liiklemistee, üldnimetuseks on aga *tee*. Saareste 1922. a tsiteeritud lausest „Ma ütlen meelega tänavatel, sest Baltiski uulits on tõesti tänav” (G. Vilbaste Harjumaa raamatus) saaks tänapäeva lugeja küllap hoopis vastupidi aru.

Seega võttis ühe sõna väljatõrjumine teisega aega vähemalt paar-kümmend aastat ning seda aega pikendas keelekorraldajate jonnakas vastuseis. Segasel üleminekuajal olid *tänavad*, *uulid* ja *uulitsad* kõik korraga kasutusel ning küllap sõditi igas linnas ja alevis sel teemal üha ja ikka edasi. Kord oli võimul *uulitsa*-erakond, kord *tänav*-erakond.

Vaidlus, kus ühel pool oli suur osa keeleteadlastest ja teisel pool olid paljud muud keeletarvitajad, näitas selgelt eri argumentide kaalu. Puhtkeelelised argumendid (laensõnade loomulikkus, eri mõistete tähistamise vajadus) jäid alla tundelistele ja poliitilistele (eestlased olid saanud oma maa peremeheks ja võisid seega oma sõna ka külast linna tuua). Seda ei väaranud hiljem teatavaks saanud faktid, et ka *tänav* võib olla laenuline (germaani päritolu, vrd vananorra *tá*) ja *uulits* oli eestlastel olemas juba enne Vene võimu algust (Stahli 1637. a grammatika sõnastikuosas on linnatänav *Hulitz*).

Tänaval ja tänavas

Muide, põhiülesandes Joonannes Aaviku peamuruniist veeti oma teise *tänav*-teemalise seisukohaga. 1931. a Postimehes avaldas ta soovi, et tuleb vahet teha: elatakse mingis *tänavas*, aga maja võib asuda mingil *tänaval*. (Lisades samas muidugi, et isiklikult eelistab ta senini tarvitada *uulitsat* ja selle sõna puhul tehti kahe käände vahel vahet.) See reegel on rännanud hiljem mitmetesse keelekäsiraamatutesse. Ent tegu on ülepingutusega, sest *tänav* ei ole ainus liigisõna ning teiste puhul vahet teha ei saa (maja asub või elatakse Vabaduse väljakul, Narva maanteel, Taara puisteel või Raua põigus). Uues ÕS-is (st alates ÕS 1999-st) seepärast Aaviku reeglit enam ei järgita.

Keelenõuanne

Lugu „ärakaotatud“ jutumärkidest

Maire Raadik

eesti keele instituudi teadur

Jutumärgid ei ole eesti keelest ära kaotatud. Endiselt käivad jutumärkidesse otsekõne ja tsitaadid, pealkirjad ning sordinimed. Tõsi on küll see, et jutumärkide kasutus on antud vabaks a) firmade ja asutusenimede, b) perioodikaväljaannete nimede, c) kaubanimede, d) autasunimede ja e) üksiksõidukite nimede puhul. Sellise otsuse tegi Emakeele Seltsi keeleteoimkond 1994. aastal (vt „Kirjakeele teataja II“, Tallinn, 2000), otsusele toetuva reeglistiku leiab kõige käepärasemal kujul Tiiu Ereli „Eesti ortograafia“ värskeimast, 4. trükist (2005).

Reeglite rakendamisel tuleb osata määrata, kas üks või teine keelend kuulub mõnda nimetatud rühmadest, mis jutumärke nõuavad, või ei kuulu. Mõnel juhul saab ära õppida, et nt ajalehtedel ja ajakirjadel on alati nimed, raamatutel ja filmidel pealkirjad. Kuid on rühmi, nt üritused, autasud, projektid-programmid jm, kus võib kõrvuti esineda nii pealkirju (mis nõuavad jutumärke), nimesid (mis käivad läbiva suurtähega) kui ka kirjeldavaid nimetusi (mis ei vaja mingit esiletõstu). Niisama raske on vahel otsustada, kas tegu on piltliku terminiga, mille keel on juba omaks võtnud, või stiilihälbega, mis tuleb muust tekstist eraldada.

Siinne on üks katse asjasse veidi selgust tuua. Analüüsi aluseks on eesti keele instituudi keelenõuandele laekunud küsimused.

Otsekõne

Otsekõne tuleb hoida lahus lausesse seotud tsitaadist. Esimese puhul on lõpetavad ehk kinnijutumärgid harilikult pärast lauselõpumärki, teisel seevastu enne, nt Mari ütles: „Vana arm ei roosteta.” (otsekõne, jutumärgid on pärast punkti) – Mari ja Jüri kohta kehtib ütlus „Vana arm ei roosteta”. (tsitaat, jutumärgid on enne punkti). Kui saatelause on otsekõne ees, järgneb talle koolon, tsitaadi ette koolonit ei käi, nt Küsimusele „Miks?” sai ta eitava vastuse (mitte: Küsimusele: „Miks?” sai ta eitava vastuse).

Kes ütles miäu?

Hüüdsõnu, sh heli jäljendavaid sõnu harilikult otsekõne kombel jutumärkidesse ei panda, nt Lõi ukse põmm kinni; Kostis hää! tirr-tirr; Kes ütles miäu? Võib lisada hüüumärgi, nt Praks! purunes jää.

Sama kehtib sõnade „jah” ja „ei” kohta, nt vastas jah, andis jah-sõna, ütleb ei. Selguse huvides võib siiski lisada jutumärgid, nt Vägivallaähvardustest hoolimata organiseerib vägivaldlatu opositsioon diktaatori vastu [rahvahääletusel] üksmeelse „ei”.

Pealkiri

Kas on pealkiri või ei ole?

1) ajaleht Universitas Tartuensis – skulptuur „Suudlevad tudengid” Ajalehtedel ja ajakirjadel jm perioodikaväljaannetel on nimed (mille taga võivad olla samanimelised kaubamärgid), raamatutel, filmidel jm teostel pealkirjad. Seega ei pea perioodikaväljaannete puhul jutumärke kasutama, nime toob neil esile suurtäht. Nt (ajalehed) Postimees, Eesti Päevaleht, Universitas Tartuensis, Paremud Uudised, (ajakirjad) Ariadne Lõng, Targu Talita, Juht ja Juhtimine.

Teosed käivad seevastu pealkirjamalli järgi, nt (koomiks) „Ämblikmees”, (võrguentsüklopeedia) „Estonica”, (aastaraamat) „Guinnessi maailmarekordid 2007”, (plaat) „Väike järv”, (skulptuurid) „Suudlevad tudengid” ja „Kolm seppa”.

Kui teos on nimetatud väljaandja järgi, ei nõua ta jutumärke, nt Timesi atlased, Regio atlased. Kui atlasel on lisaks pealkiri, käib see jutumärkidesse, nt Regio atlas „Eesti teed 2007” (mitte: Regio atlas Eesti teed 2007), mis teisisõnu on Regio 2007. a Eesti teede atlas.

2) „Inglise-eesti sõnaraamat” ~ inglise-eesti sõnaraamat

Osa pealkirju on sellised, mida saab rööpselt kirjutada ka nimetusena. Ära tunneb neid selle järgi, et nende põhjaks on liigisõna, nt „Toiduseadus” ~ toiduseadus on liik *seadusi*, „Inglise-eesti sõnaraamat” ~ inglise-eesti sõnaraamat on liik *sõnaraamatuid*. Üldnimena kirjutame ka pealkirjade lühivariandid, nt „Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006” on uusim õigekeelsussõnaraamat.

N-ö pealkirjalik pealkiri liigisõna ei sisalda, vaid see tuleb talle – eriti pealkirja sidumisel teksti – lisada, nt *lastelaululus* „Kuidas öelda „ära tee”?” on sõnad „ära tee” (ei saa ju öelda: „Kuidas öelda „ära tees”?” on .. vms).¹

Liigisõna koht on enamasti seesuguste pealkirjade ees, mitte järel, nt *projekt* „Eesti tuntuks!” käivitati 2001. aastal, mitte: „Eesti tuntuks!” *projekt* käivitati 2001. aastal. Pealkirja järele saab liigisõna panna siis, kui pealkirja põhjaks on nimisõna, mida annab käänata, sest liigisõna ees peab pealkiri kui eestäiend olema omastavas käändes. Nt jahilaskmisharjutus „Jooksev põder” ~ „Jooksva põdra” jahilaskmisharjutus, keskaegse kirjanduse kursus „Linn ja kirik” ~ „Linna ja kiriku” kursus. Kus pealkirja käänata pole võimalik, on õigem jätta liigisõna tema ette.

Pealkirjadest tuleb lahus hoida tavalised üldnimed, nt vaata tabelist, lähtuge tööjuhendist (mitte: vaata „Tabelist”, lähtuge „Tööjuhendist”). Seevastu sildile, templile vms osutamisel saab kasutada pealkirjamalli, nt Poe uksele on silt „Koeraga uksest sisenemine keelatud”; Margi kohal oli tempel „Tasuta”.

3) kõnepakett Privileeg – vormiroog Vaenlane Koopas ~ „Vaenlane koopas”

Toodetel (ja teenustel) on harilikult nimed, kus iga sõna, v.a liigisõna, käib suure algustähega, nt rummikompvek Must Roos, kokteil Neegrikarje, (Vici) heeringafilee Passat, kõnepakett Privileeg.

Võib siiski ette tulla ka pealkirjalaadseid nimetusi, nagu nt rootslaste-soomlaste populaarne toit „Janssoni kiusatus” või mitmed Tallinna publi Seiklusjutte Maalt ja Merelt menüüs olevad road: „Vaenlane koopas” (kartulipüree-hakkliha vormiroog), „Me oleme vist kohtunud” (heeringas kartuli ja kodujuustuga), „Lõunakontinendi vetel” (koha Poola kastmes), „Millest laulis vilepill” (frititud juust), „Seitsme maa ja mere taga” (kalavigurid) jne. Loomulikult tohib neid kirjutada ka üldreegli järgi, st nimena: Janssoni Kiusatus, Vaenlane Koopas jt.

Mõnikord on pealkirjamalli vaja veel selleks, et osutada nn etike-
tinimetusele, nt kalakonserv etiketiga „Suitsutatud lest õlis”.

4) Laserjeti printer, Exceli programm, Delfi portaal

Riist- ja tarkvaratoodetel nagu mis tahes muudel toodetel on nimed, mis jutumärke ei nõua. Nt (sülearvuti) Desknote B920 Pro, (printer) Laserjet 1000, (operatsioonisüsteem) Windows XP, (Microsofti programmid) Word, PowerPoint, Outlook, Excel jm.

Samuti on nimed võrguportaalidel, nt Hot, Rate, Delfi.

5) Lehe tänav, Reiu metsa peatus

Tänavate ega peatuste nimed eesti keeles jutumärkidesse ei panda, vaid neid kirjutatakse sama malli järgi mis muidki kohanimedid. Nt tänava nimeks sai Lehe; Sindi-Lodja peatus nimetati ümber Veekeskuse peatuseks ja Keraamika peatus Reiu metsa peatuseks.

6) agent Sirel, Volkswageni Põrnikas

Varju-, hüüd- jms nimed kirjutatakse ilma jutumärkideta, nt (agendi varjunimi) Sirel, (tanki hüüdnimi) Elevant, (Volkswageni) Põrnikas, (tuulelipp) Vana Toomas jts.

Küsimusi tekitab Ameerika komme panna hüüdnimed n-ö kesk-nimeks jutumärkidega, nt Ivo „Munk” Uukkivi jts. Eesti keeles on olemas muid, loomulikumana mõjuvaid võimalusi kui jutumärgid, nt Ivo Uukkivi ehk Munk, Ivo Uukkivi (Munk) või Ivo Uukkivi *alias* Munk (kirjutame ju ka ikka Joosep Toots *alias* Kentuki Lõvi, mitte Joosep „Kentuki Lõvi” Toots).

7) Vilde 121b korteriühistu

Korteri- jm ühistuid nimetatakse sageli aadressi järgi, kuid nimi allub ikkagi asutusenimede üldreeglile, st jutumärke pole vaja. Nt korteriühistu Sinimäe 5 ~ Sinimäe 5 korteriühistu, KÜ Reimani 3 ~ Reimani 3 KÜ. Kui ühistu aadressis on sõna „tee”, „maantee” vms, ei tule seda ühistunimes siiski suure tähega kirjutada, nagu eeldaks asutusenimetuse ametlikkussuurtäht (mis võib küll haarata kaasa liigisõna „korteriühistu”). Õige on niisiis korteriühistu Vilde tee 121b ~ Vilde tee 121b korteriühistu, väga ametlikul juhul võib kirjutada ka suure tähega Korteriühistu.

Pealkiri võib olla:

1) õigusaktidel

Õigusaktide pealkirju (kui nendeks on juriidilis-süsteemaatilised nimetused²) võib kirjutada nii pealkirjana kui ka puhtakujulise nimetusena. Kui aktil vm dokumendil on lühike selge nimetus, ei pea teda jutumärkidega raamima (ega suurtähega esile tõstma). Nt toiduseadus, riigivararegistri põhimäärus, Euroopa põhiseaduslik lepe, ÜRO lapse õiguste konventsioon, inimõiguste ülddeklaratsioon jt.

Jutumärke on mõtet kasutada seal, kus pealkiri vajab oma pikuse vm põhjusel esiletõstu, nt *5. novembri 2003. a määrus nr 204 „Sotsiaalne struktuur”* on küllap selgem kui *5. novembri 2003. a sotsiaalse struktuuri määrus nr 204*; *Vabariigi Valitsuse 7. septembri 2006. a määrusega nr 196 kinnitatud „Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord”*.

2) jaotistel, punktidel

Jaotiste, punktide jms pealkirjad vajavad jutumärkides esiletõstu siis, kui neile viidatakse, nt alalõik „Piirangud”; päevakorras on punkt „Maailm ja mõnda”; vaata punkt 2 ~ vt p 2 „Ohutusnõuded”. Vastava jaotise või punkti ees nad jutumärke ei vaja, seal tõstab neid harilikult esile eraldi real paiknemine.

3) käskudel, nuppudel, linkidel

Raalistumine on toonud kaasa küsimusi, kuidas vormistada – eriti jooksvas tekstis – menüüde, käskude, linkide jne nimetusi. Üldiselt sobib pealkirjamall, nt vali käsk „Rööpjoonda”, klõpsa nuppu „Saada autoriseerimiskäsk”, klõpsa menüü „Tööriistad” käsku „Jälita muutusi” ~ klõpsa menüü „Tools” käsku „Track changes”. Sama saab öelda ka kirjeldavalt, nt vali rööpjoondamise või muutuste jälitamise käsk, klõpsa autoriseerimiskäsu saatmise nuppu jms.

4) projektidel, programmidel, strateegiatel

Neil on enamasti pealkirjad, kuid selle kõrval ka kirjeldavaid nimetusi ja nimesidki. Kaht viimast, s.o nimetusi ja nimesid, saab rööpselt kirjutada ka pealkirjamalli järgi, nt (kirjeldava nimetusena) eesti keele arendamise strateegia (aastateks) 2004–2010 – (pealkirjana) „Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010”; (nimena) Tiigrihüppe programm, (kaalujälgijate) Mehe Mõõdu programm – (pealkirjana) „Tiigrihüppe”

programm ~ programm „Tiigrihüpe”, „Mehe mõõdu” programm ~ programm „Mehe mõõt”.

Pealkirjana sobib kirjutada nt (tervise liikumisprogramm) „Tallinn liigub!”, (projektid) „Tere, kevad”, „Vaata maailma” (vrd asutusenimena: sihtasutus Vaata Maailma), „Tiiger” hüppas raamatukogusse”, (mainekujundusprojekt) „Eesti tuntuks!”; (strateegiad) Eesti säästva arengu riiklik strateegia „Säästev Eesti 21”, Eesti teadus- ja arendustegevuse strateegia 2002–2006 „Teadmistepõhine Eesti”; (arengukava) „Eesti edu 2014”.

Kui tegu pole ühe konkreetse dokumendi pealkirjaga, tuleks nimetada kirjeldavalt, nt Eesti haridusstsenaariumid 2015. aastani, mitte aga „Eesti haridusstsenaariumid 2015” – nimetus ühendab õieti nelja stsenaariumi, mille pealkirjad on „Rahvakoolide Eesti”, „Pidevate haridusreformide Eesti”, „Turuhariduse ja eliitkoolide Eesti” ning „Õpi-Eesti”.

5) saadatel

Tele- ja raadiojaamadel (kanalitel) on nimed ja need jutumärke ei nõua, nt Eesti Televisioon, Kanal 2, TV 3, Nelonen, BBC Prime, Discovery, Eurosport, Pervõi Baltiiski Kanal, Eesti Raadio, Kuku raadio, Elmari raadio, raadio Vaba Euroopa jne. Saadatel on tavapäraselt pealkirjad, nt „Foorum”, „Pealtnägija”, „Aktuaalne kaamera”, (TV 3) „Seitsmesed uudised” (vrd üldnimena: (kella) seitsmesed uudised), „Aeg luubis”, „Tantsud tähtedega”, „Kes tahab saada miljonäriks?”, „Olukorrast riigis”, „Rahva oma kaitse” jt.

Programme, mis jäävad saadete ja kanalite vahepeale, võib kirjutada küllap ka nimena, nt Klassikaraadio, Vikerraadio, Raadio 2.

6) mängudel

Mängudel on nii pealkirju, nt (lauamängud) „Tsirkus”, „Monopol”, „Reis ümber maailma”, (laulumängud) „Kui sul tuju hea”, „Tädi Anna”, (kaardimäng) „Must Maria”, (sõjalis-sportlik mäng) „Põuaväik”, (arvutimäng) „Ace of Kings”, kui ka nimetusi, nt rahvastepall, pandilunas-tamine, mädamuna (ehk ei ole viga ka „Mädamuna?”).

7) üritustel

Ürituste kirjeldavad nimetused ei nõua jutumärke ega suurt tähte, nt jaanituli, täiskasvanud õppiija nädal, üleriigilised Otepää mängud, Euroopa noorte olümpiapäevad.

Osal üritustel on selgelt pealkirjad, mida ei anna teksti sobitada ilma nende ette liigisõna lisamata, nt Osale võistlusel „Süües terveks!”; Olen läbinud kursuse „Arvuti koolis”. Sama moodi: noorteprojektide konkurss „Tähed särama”, maanteede heakorra kampaania „Tee puhtaks!”, konverentsid „Riigikontroll demokraatlikus õigusriigis” ja „15 aastat isemajandava Eesti ettepanekust”, XII rahvusvaheline kiirmaleturniir „Meenutades Paul Kerest”, rahvusvaheline rühmvõimlemisvõistlus „Kevadtuul” Eesti Spordiseltsi Kalev karikale, luurevõistlus „Udria dessant” (vrd kirjeldavalt: Udria dessandi luurevõistlus), rahvaspordiüritus „Kekkose matkad” (vrd Kekkose matk ~ matkaüritus) jm.

Ka siis, kui ürituse nimetus hõlmab aastaarvu, on tavapärasem vormistada pealkirjana, nt (pagaritoodete konkurss) „Jõulutoode 2005”, „Eesti rukki päev 2002”, vrd kirjeldavalt: 2005. a jõulutoote konkurss, 2002. a Eesti rukki päev.

Mõnel juhul pole päris selge, kas käsitleda pealkirja või (kirjeldava) nimetusena, nt mess „Iluaed” (vrd iluaiaanduse mess), võistlus „Koduaed” (vrd kauneima koduaia võistlus), festivalid „Tudengilaul”, „Saaremaa valss” ja „Viljandi folk” (vrd tudengilaulufestival, Saaremaa valsifestival, Viljandi pärimusmuusika festival).

Kolmandaks võib üritustel olla ka nimesid, nt Teeviida infomess, Intellektika haridusmess, Piimanina kampaania, Päikeseratta kevadkontsert, Valge Akaatsia konkurss (vrd Valge Daami muusikapäevad), koolitus- ja kontaktpäev Matkamiks. Rööpselt saab neid kirjutada ka pealkirjana, nt „Teeviida” infomess ~ infomess „Teeviit”, „Valge akaatsia” konkurss ~ konkurss „Valge akaatsia” jt, samuti (aastaarvu lisamisega) koolitus- ja kontaktpäev „Matkamiks 2004” vm.

Mitmeti saab tõlgendada ja seega ka kirjutada mõningaid soodushinnakampaaniaid: nimena (Stockmanni) Hullud Päevad, (Tallinna ja Tartu kaubamaja) Osturalli, pealkirjana „Hullud päevad” ja „Osturalli” või üldnimeliselt – hullud päevad (vrd *pahad päevad, hullud hinnad*) ja osturalli (vrd *uue Prisma avamine vallandas Lasnamäel tulise osturalli ja äärelinna korterite hinnaralli ei kesta kaua*). Suurt sisuvahet eri kirjakujuudel küll ei ole.

8) autasudel, tiitlitel, stipendiumidel

Taas raske rühm, sest esindatud on nii pealkirjad, nimed kui ka kirjeldavad nimetused. Viimased on nt kodanikupäeva aumärk, hea teeninduse rinnamärk, päästeteenistuse suur kuldrist, elupäästja I klassi medal,

Järvamaa vapimärk, Tallinna linna teenetemärk, noore looduskaitsja auhind, Eesti juhtimiskvaliteedi auhind, noore politseiniku preemia.

Siia alla kuuluvad ka moodi läinud aastatiitlid, nt aasta naine, aasta õpetaja, aasta õppija, aasta tegu, aasta hitt, sajandi eestlane. Tiitlile võib lisanduda ka aastaarv, nt (tiitlid) Orissaare neid 2004, maksumaksja sõber 2003, Eesti parim toiduaine 2001, aasta koolitussõbralikem organisatsioon 2004 (või pealkirjana „Orissaare neid 2004” jt), kuid ei maksa unustada, et eestipärane on järjestada täiendeid põhisõna ette, nt 2004. a Orissaare neid, 2003. a maksumaksja sõber, 2001. a Eesti parim toiduaine, 2004. a koolitussõbralikem organisatsioon. Sellist fraasi on ka kergem lausega siduda.

Kui autasul on nimi, tuleb selles ära tunda liigisõna, mis käib väiketähga, nt Murtud Rukkilille märk, Tunnustatud Maitse kvaliteedimärk, Riigivapi teenetemärk, Maarjamaa Risti teenetemärk, Punase Risti orden, Saksa Raudristi orden, Õige Elamisviisi auhind, Tartu Ülikooli Rahvusmõtte auhind, märk Mõök ja Ilves, Paul Kerese ausa mängu auhinnad Suur Mõök ja Väike Mõök. Ühesõnaline nimi kirjutatakse liigisõnaga kokku, nt Vabadusrist.

Pealkirjana sobib kirjutada nt (medalid) „Mente et manu”, „Uppuja päästmise eest” (vrd selle kõrval ka kirjeldavalt: uppuja päästmise medal), „Eeskujuliku töö eest” (vrd eeskujuliku töö medal), „Võidu eest Teises maailmasõjas”.

Stipendiume saab vormistada nagu autasusid, seega a) nimetusena, nt noore õpetlase stipendium, Kristjan Jaagu stipendium; b) nimena, nt Hüpepistipendium, (eesti kirjanduse tõlkija stipendium) Traducta; c) pealkirjana, nt (stipendium) „Ela ja sära”.

9) võorkeelsetel teostel

Mis tahes võorkeelsete pealkirjade kirjutamisel eesti tekstis rakendame eesti õigekirjatava, mille kohaselt käivad pealkirjad jutumärkides ja püstkirjas, seega nt „Rasskazō o kamne” („Jutustused kivist”), „Taani hindamisraamat” („Liber Censur Daniae”) jms. Nagu näeme, jäävad nii oma- kui ka võorkeelsed pealkirjad ka siis jutumärkidesse, kui nad on sulgudes. Kursiivkiri ei ole eesti tekstis pealkirjade eristamisel tavaks. Seda kasutavad siiski entsüklopeediad.

Tsitaadid

Tsitaat on sõnasõnaline väljavõte kirjalikust või suulisest tekstist. Tema esiletõstu vajadus tuleneb ta võõrusest. Kui kasutame nt eesti tekstis ladina, inglise või mõne muu keele sõna, tõstame ta ülejäänud tekstist (hrl kaldkirjaga) esile. Need võõrad keelendidki on tegelikult tsitaadid – tsitaatsõnad.

Omakeelsed tsitaadid on need, kui põimime oma teksti kellegi teise sõnu, asetame mingi sõna tema jaoks tavatusse ümbrusse või kasutame sõna võõras või isegi lausa vastupidises tähenduses. Kõigil kolmel juhul on eesti keeles tavaks kasutada ka jutumärke.

Kas on tsitaat või ei ole?

1) põhimõte „Kes ees, see mees” – põhimõte „kes ees, see mees”

Kui tsitaadiks on lause, mis on omakorda põimitud teise lausesse, on kaks peamist probleemi: a) kas tsitaadi lõpus olevad jutumärgid on enne või pärast punkti ja b) kas tsiteeritav lause algab suure või väikese tähega. Esimesele küsimusele vastasime otsekõne peatükis.

Tsitaadi algustähe kohta võib rakendada „Eesti keele grammatika” juhust, mille kohaselt on suurtäht jutumärkides lause algul siis, kui selles on öeldis.³ Seega nt Püüan elada moto „Mina ise olen oma saatuse sepp” järgi; Küsimusele „Mitu järve on Eestis?” tuli hulk vastuseid. Kui tsitaati raamib lauses kaudkõne saatelause, algab ta väiketähega, nt Kui keegi jääbki natuke hiljaks, lohutab Toomas telefonis, et „me ei lähe kuhugi, oleme ikka siin”. (Vrd otsekõnena: .. lohutab Toomas telefonis: „Me ei lähe kuhugi, oleme ikka siin.”) Kuid niisama selge on lause ka ilma jutumärkideta, st puhtakujulise kaudkõnena: .. lohutab Toomas telefonis, et me ei lähe kuhugi, oleme ikka siin.

Rahvalikke ütlusi ei näi kirjutajad alati lauselistena tajuvat ning vahest ei peagi siin kindlaid reegleid seadma, nt Vanasõna „Käbi ei kuku kännust kaugele” on vananenud – Vanasõna „käbi ei kuku kännust kaugele” on vananenud; Siin kehtib põhimõte „Kes ees, see mees” – Siin kehtib põhimõte „kes ees, see mees”; Usun, et paika peab tõdemus „Raha tuleb, raha läheb, inimsuhted jäävad” – Usun, et paika peab tõdemus „raha tuleb, raha läheb, inimsuhted jäävad”; Vaeste puhul ei maksnud vana mõttetera „Süütu, kuni pole tõestatud vastupidist” punast krossigi – Vaeste puhul ei maksnud vana mõttetera „süütu, kuni pole tõestatud vastupidist” punast krossigi.

Kui tsitaadiks on sõna või sõnaühend, on õige väiketäht, nt Jõulud on aeg, et öelda „kallis”; Juhib firmat stiilis „panustame noortesse”.

Markeerimisega ei tasu siiski liialdada, nt järgmiste näidete selgust jutumärkide ärajätmine ei kahjusta: See kuritegu oli kohtuniku sõnutsi „hullem kui mõrv” → See kuritegu oli kohtuniku sõnutsi hullem kui mõrv; Süüdistas teda avalikult, et ta on „kupeldaja” ja „loomapilastaja” → .. et ta on kupeldaja ja loomapilastaja; nimetasid neid „miilitsateks” ja „kuradi vördjateks” → nimetasid neid miilitsateks ja kuradi vördjateks (vrd tsitaadina: ütlesid neile „miilits” ja „kuradi vördjas”); Heebrea nimi „Joosep” oli toona üsna levinud → Heebrea nimi Joosep oli toona üsna levinud; „Sally” on hea nimi → Sally on hea nimi.

2) mõiste „ruum” analüüs – ruumi mõiste analüüs

Jutumärkidega tõstame esile ka keelendeid, mida kirjeldame, nt Sõna „soe” asendada sõnadega „külm, viisakas”; Ametnimetus „valvur” muudeti ametinimetuseks „administraator” või „sisevalve töötaja”; Aetakse segi mõisted „kaitsevõime” ja „kaitsetahe”. (Rangem keelekasutus raamib sõnad jutumärkide, mõisted ülakomadega, nt sõna „soe”, mõiste 'kaitsevõime'.)

Nagu näidetest näeme, jääb lauses järellisandiks olev jutumärkides tsitaat muutumatuks, käändub tema ees olev põhi. Kui tuua tsitaatlisand oma põhja ette täiendiks, kaob vajadus tsitaadina ehk jutumärkides vormistada, nt tänavalapse mõiste (väär on: „tänavalapse” mõiste, kuid õige on: mõiste „tänavalaps”), ruumi mõiste analüüs (ehk mõiste „ruum” analüüs), karakteri sõna päritolu (selgemad on siiski: sõna „karakter” ~ *karakter* päritolu, *karakter*-sõna päritolu).

3) OÜ Luisa Tõlkebüroo (edaspidi: tõlkebüroo)

Lepingutes jm on probleemiks, kuidas tõsta esile lepinguosalisi nende määratlemisel, nt Lepingu on sõlminud OÜ Luisa Tõlkebüroo, edaspidi „tõlkebüroo” või edaspidi: tõlkebüroo? Sageli on vastav fraas sulgudes ja sel puhul võib selguse huvides lisada kooloni, nt Lepingu on sõlminud OÜ Luisa Tõlkebüroo (edaspidi: tõlkebüroo). Muul juhul tuleb kooloni ära jätta, nt Lepingu on sõlminud OÜ Luisa Tõlkebüroo, edaspidi tõlkebüroo, ja Jüri Kask, edaspidi täitja.

Jutumärke pole vaja, sest viidatakse just pikema nimetuse lühivariandile, mis tänu oma lühidusele eristub isegi piisavalt. Ning kui on juba kokku lepitud, et OÜ Luisa Tõlkebürood nimetatakse selles lepingus edaspidi tõlkebürooks ja Jüri Kask täitjaks, ei ole ka suurtähti

tarvis (põhjendamatu on kirjutada läbi kogu lepingu Tõlkebüroo ~ TÕLKEBÜROO või Täitja ~ TÄITJA).

Sama põhimõtet saab rakendada mis tahes õigusaktide, sh seaduste puhul, kuigi nt Elektroonilises Riigi Teatajas näeb esiletõstuna kursiivi, näide toiduseadusest: Toiduhügieeninõuete täitmisel võib käitleja kasutada abivahendina hea hügieenitava juhendit (edaspidi *juhend*), mille töötab välja .. .

4) sai viie, sai hinde viis, sai hindeks viie

Hinnete nimetusi ei pea jutumärkidesse panema, nt sai viie, sai hinde viis, sai hindeks viie, õppis viitele, nelja-viielised õpilased jne. Sama moodi: poisil on füüsikas ainult head ja väga head (hinded); osakond evalveeriti hindega hea.

5) Pipi „ema” Astrid Lindgren ja „ärakaotatud” jutumärgid

Tsitaadina, s.o jutumärkides vormistame ka keelendid, millel on a) tavatu või b) pilkeline tähendus. Pilkelisust tähistavaid ehk nn iroonia jutumärke kasutame seal, kus tahame osutada, et oleme andnud sõnale vastupidise sisu. Nt Merehaigus ja nääklemine Wilkinsoniga olid reisi „kõrghetked”; kummardab „pühakuid” (kui need pühakud on tegelikult patused); rääkisime „ärakaotatud” jutumärkidest (tegelikult on kuuldused jutumärkide surmast tugevasti liialdatud).

Vales kohas kasutatud jutumärgid võivad anda tekstile soovitud vastupidise sisu, nagu lauses *Kui „parimatest” enam ei piisa, siis valige meie üksed*. Kas „parimad” peab siin olema iroonia?

Tavatu tähenduse all saab mõista tähenduse hälbimist (mis siiski ei ole veel teinud tähendust vastupidiseks), nt Pipi „ema” Astrid Lindgren (Pipi õige ema oli teatavasti läinud taevasse ingliski).

6) „beibepauer” ja mersu

Stiilihälbe tajumine eeldab head stiilitaju. Sageli pannakse jutumärke liiga kergel käel, kartes muidu kahjustada teksti soliidisust.⁴ Üks selgem juhtum, mille puhul jutumärke võiks kasutada, on tugeva kõnekeelse varjundiga sõnad (sh slängisõnad), kui neid kasutatakse neutraalses kirjakeelses tekstis, nt Kui meedia vajab „beibepauerit”, siis antakse sõna ilmatüdrukule. (Eesti Päevaleht 27.11.2006) Kui sõna on oma õiges ümbruses, nt argikeele sõna argikeelses tekstis, ei pea teda markeerima, nt mersu (kui Mercedes), spordikas (kui sportauto) jms.

Kas on piltlik või ei ole?

1) kurbade silmadega Mercedes

Piltlikud sõnad ja väljendid ei vaja jutumärke. Kuigi nendegi puhul on toimunud tähendusnihe, on keel selle teisenemise juba omaks võtnud.

Seega kirjutame ilma jutumärkideta: kuiv seadus, külm sõda, kuldne reegel, must surm, vana kala, tugev üli, jõuate kõikjale Euroopas esimese laine ühenduslendudega (mitte: esimese „laine”), väikesed inimesed, suur vend, kõva käe igatsus, seadus on osutunud igihaljaks; Achilleuse kand, Gordioni sõlm, Eesti Nokia (mitte: Eesti „Nokia”); lastel silma peal hoidma, pudelist julgust võtma, ajast ja arust olema, ennast käima lükkama, Euroopa Liidu rongist maha jääma; bioloogiline kell heliseb vara (mitte: „heliseb”), ajupoolkerad kõnelevad teineteisega, kõrgkoolide jume hakkab halliks kiskuma, kurbade silmadega Mercedes, linna rohelised kopsud, Euroopa pehme kõhualune; valge ja sinikraed (ametnikud ja töölised), mägede poega meenutav vunts (vuntsidega mees).

2) võimleja tegi rõngastel päikest

Jutumärke ei nõua ka piltlikud ehk tähendusülekande teel saadud terminid, nt banaanivabariik, ümarlaud, (sõiduõppeplatsi kujundid) koridor ja uss, (sportvõimleja tegi rõngastel) päikest, (lastemängude kirjeldustes) peegel (laps täidab peegli rolli) ja liblikasuudlus. Peal-kirjalaadseid võib ka jutumärkidesse panna, nt Harjutustes esinevad asendid „draakoni suu” ja „kilpkonn meres”.

3) klaveril on mustad klahvid

Otsese tähenduse puhul jutumärke ei käi, nt klaveril on mustad klahvid (mitte „mustad”, sest nad ongi musta värvi); punktipanija (mitte „punktipanija”, sest ta panebki asjale punkti); rahvusraamatukogu punane saal (küllap ongi punast värvi).

4) rehepapiühiskond ja märulipolitsei

Ka siis, kui keelend mõjub kirjutajale lihtsalt uudse või harjumatuna, ei pea teda veel jutumärkidesse panema, nt märulipolitsei, soomepoisid, rehepapiühiskond, akadeemiline hulkurlus, jõmlus jms.

Sordinimetused

Taimede sordinimetused pannakse erialakirjanduses ülakomade vahele, mitteerialases tekstis jutumärkidesse. Olenevalt kontekstist saame seega kirjutada nt 'Valge klaarõun' (oskuskeeles) või „Valge klaarõun” (üldkeeles), mõnel juhul ka nt Müüb valgeid klaare. Eeskätt inglispärane läbiva suurtähe mall („Valge Klaarõun”) ei ole eesti õigekirjatavale vastuvõetav.

Veel kolm tähtsat küsimust

Kas jutumärke võib panna topelt?

Võib. Nt kui on pikk jutumärkides pealkiri, milles mainitakse teist samasugust, tulevad kahed jutumärgid. Kõrvutiste jutumärkide vahele tühikut ei panda.

Kus kasutada jutumärke ja kus kaldkirja?

Jutumärgid nagu ka kaldkiri on üks esiletõstu vahendeid ning kaht esiletõstu korraga ei rakendata. Kui on jutumärgid, pole enam vaja kursiivi, ja kui on kursiiv, ei pea panema jutumärke. Esiletõst on ka eraldi real paiknemine, suurtähtkiri jm, mille korral võib samuti jutumärgid ära jätta.

Mõnel juhul esinevad jutumärgid ja kursiiv võrdsete alternatiividenä, st võib kasutada emba-kumba, nt tõsta kirjeldatava keelendi esile kas kursiivi või jutumärkidega: Millega seostub sulle sõna *kohving*? – Millega seostub sulle sõna „kohving”?

Tsitaatsõnu (ehk teise keele sõnu) on eesti õigekirjas tavaks vormistada kaldkirjas, lausesse põimitud tsitaatütlusi aga jutumärkides.

Tsitaadijutumärke võib mõnel juhul asendada ka sõnadega *nii-nimetatud* ~ *nn* või *nii-õelda* ~ *n-õ*. Jutumärke siis enam vaja ei lähe, nt salapärase viiruse toimel tekkinud grupp üliintelligentseid mutante, nn „inetud luiged” → nn inetud luiged; Eesti nn „glamuuriajakirjad” → Eesti nn glamuuriajakirjad ~ Eesti glamuuriajakirjad.

Ülakomade funktsioon on kitsam kui jutumärkidel, nad raamivad sordinimetusi erialatekstides ja tähendusi keeleteaduslikes tekstides. Tavatekstis võib tähenduse anda ka jutumärkides, nt võorkeelse kohanime seletus „ääretud tasandikud”, vrd kirjeldavalt: Masai keeles tähendab nimi ääretuid tasandikke.

Kuidas näevad välja õiged jutumärgid?

Jutumärkidel on eri kujusid: [„ ”], [„ “], [” ”], [” “], [« »], [» «], lähemalt saab nende kohta lugeda „Eesti keele grammatikast”.⁵ EKI keelekorraldajad on oma väljaannetes (sh „Eesti õigekeelsussõnaraamatus ÕS 2006”) kasutanud ja ka küsijaile soovitanud sellist kuju, kus alustavad ehk lahtijutumärgid on all ning lõpetavad ehk kinnijutumärgid üleval [„ ”]. Suuliselt öeldakse: üheksa-üheksa all, üheksa-üheksa üleval. See on sama mis käsitsi kirjutamise tava ja nii on ka trükitekstides üsna levinud.

¹ Vt ka **A. Mund**, Ettevaatust! Pealkiri! – Keelenõuanne soovitab 3. Koostanud ja toimetanud M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2004, lk 105–109.

² **M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare**, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993, lk 377.

³ Eesti keele grammatika II, lk 410.

⁴ Eesti keele grammatika II, lk 417.

⁵ Eesti keele grammatika II, lk 415.

Uusi arenguid *suuna* suunal

Tiina Leemets

eesti keele instituudi teadur

Et eesti keeles on viimastel aastakümnetel kahanenud sõna *poole* tarvitus, sest teda kipub välja tõrjuma kitsama tähendusega *suunas*, sellele on juba mitu korda tähelepanu juhitud.¹ Alanud aastatuhandel on aga sagenenud hoopis sõna *suund* kasutamine väliskohakäänetes (*suunale*, *suunal*, *suunalt*), tihti peale ääretult umbmäärases tähenduses.

Buss nr 40 sõidab kesklinna suunal

Suund tähendab liikumise sihti. Saab rääkida näiteks tuule, tsükloni, hoovuse suunast, voolu- ja liikumissuunast ning sellest, kuidas tuul või purjekas muudab suunda (ehk pöörab). Ent *tuul puhub loodest* on täpselt sama arusaadav ja palju loomulikum väljendusviis kui *tuul puhub loode suunast* või *suunalt*. Mingis suunas liikumine peaks olema enam-vähem sirgjooneline: orkaan liigub üle maade ja merede kagu suunas (ehk kagu poole ehk kagusse), aga auto sõidab Tartu poole ja Juku kõnnib kooli poole, vahepeal teeristil suunda vahetades.

Lugedes, et miski asub näiteks *põhja suunal*, saab mõttest küll aru, kuid see väljendusviis ei ole millegi poolest selgem ega parem kui *põhja pool* või *põhjas*. Õnneks ei ole seni veel juhtunud kuulma, et päike tõuseks ida suunalt ja loojuks lääne suunale.

Eesti suurima maakonna keskus Pärnu kaotab kinnisvaraarendajate hoogsa tegevusega silmaga nähtavat piiri linna ja maa vahel, uuselamurajoonid ääristavad suvepealinna ümbrust põhimaanteede ääres ja ainult läänesuunal tõmbab laht piduri peale. (Postimees 11.11.2006) → läänes, lääne pool

Kui „põld ümbritseb maja kolmel suunal” või „võitlejad andsid vastulöögi neljalt suunalt”, tasub meelde tuletada ka sõnu *külg* ja *kant*: põld ümbritseb maja *kolmelt poolt* ~ *kolmest küljest* ~ *kolmest kandist*, vastulöök anti *neljast küljest* ~ *igast küljest* ~ *kõigilt külgedelt*.

Üks valdkond, kus suuna sõna sageli kasutatakse, on liikluskorraldus ja transport. Suund paistab siin asendavat ka liini, suunavööndit jm. (Paljudes selle artikli näidetes leidub muidki vigu, enamik jääb siinkohal parandamata.)

Ühistransport võimaldab liikuma pääsemist Põlva suunal, Võru suunal ei saa hommikul vara liikuma. (Projekti „Hei, Eesti!” kodulehelt www.etv.ee/vallad) → võimaldab liikuda, pääseda liikuma Põlva poole, Võru poole

Autobussid nr 40 ja 48 sõidavad kesklinna suunal ümbersõidumarsruudil Estonia puiestee, Gonsiori tänav, Raua tänav, Pronksi tänav, Jõe tänav, Ahtri tänav ja Hobujaama tänav ning kesklinnast väljuval suunal marsruudil Hobujaama tänav, Ahtri tänav .. (pressiteade 17.07.2003, www.tak.ee) → sõidavad kesklinna poole ~ kesklinna ja kesklinnast välja

Kolm sama turismigrupi tädi saavad erinevatesse taksodesse pead pistes ja suunal sadam–Viru sõiduhinda küsides reeglina ka kolm erinevat vastust. (Postimees 13.07.2004) → sadamast Viru juurde ~ Virusse sõidu ~ sõitmise hinda küsides

Antov märkis, et kui ristmikul koguneb ühele suunale pikem järjekord, on võimalik seadistada ka fooriprogramme nii, et sellele suunale rohkem teed anda. (Postimees 22.04.2005) → kui ühele poole ~ ühte külge koguneb järjekord, on võimalik neile sõidukitele teed anda

Edelaraudtee tihendab liiklust Tallinna-Tartu suunal. Riigisisest reisirongiliiklust korraldab Edelaraudtee suurendab alates 28. maist Tallinna-Tartu suunal liiklustihedust ning toob reedeti ja laupäeviti liinile täiendavad kiirrongid. (Ärileht Online 17.05.2006) → tihendab liiklust Tallinna ja Tartu vahel ~ Tallinna-Tartu liinil, tihendab Tallinna ja Tartu vahelist liiklust

Hiljuti urvaplaastrit teeninud Estonian Air on saanud Amsterdami suunale endale tasemel võistleja [KLM-i]. (Eesti Ekspress 06.04.2005) → Amsterdami liinile ~ lendudele

Hind sisaldab: reisijapiletid kahele reisijale suunal Tallinn-Stockholm-Tallinn, .. (www.tallink.ee) → hinna sees on kaks piletit liinil(e) Tallinn-Stockholm-Tallinn ~ Tallinna-Stockholmi-Tallinna liinil(e)

Eesti keele instituudi tekstikorpuses on teiste hulgas näide: ühel suunal edasi-tagasi. Kontekst paraku ei selgu, aga edasi-tagasilikumine ei saa nii või teisiti olla vähemat kui kahesuunaline.

Töö käib toidu kvaliteedi ja ohutuse suunal

Õppekorralduses on mingi ainevaldkonna kursuste kogum nimetatud õppesuunaks. Rektsioon (kas õpitakse *millel* või *milles*) paistab seejuures kõikuvat ja *mingil suunal* ~ *mingis suunas õppimine* mõjub igal juhul kantseliitlikult.

Koolis on kaks õppesuunda: klassikaline ja pop-jazz. Klassikalisel suunal saab õppida klaverit, keelpille, puhkpille, löökpille, laulu, akordioni, kan-nelt ja koorijuhtimist. Pop-jazz suunal saab õppida laulu, klaverit, kitarr-i, basskitarr-i, löökpille, orkestripille. Plaanis on avada kolmas õppesuund, helirežissuur, milles saab õppida helirežissööri assistendiks. (G. Otsa nimelise Tallinna Muusikakooli arengukava aastateks 2004–2009; otsakool.edu.ee)

Ka kellegi tegevussuundadest (ehk tegevusvaldkondadest) rääkides saaks väljenduda hoopis täpsemalt, kui vahelduseks kasutada teisigi sõnu.

EPKK [põllumajandus-kaubanduskoja] juhatuse esimees Ants Käärma toonitas oma 2005. aasta tegevusaruannet esitades koja tegevuse kahte põhisuunda: põllumajandus ja maaelu ning toidukvaliteediga seonduv tegevus. Mõlemal suunal on tegevus olnud aktiivne. Maaelu ja põl-lumajanduse suunal on moodustatud erinevad toimkonnad, korraldatud on teemafoorumeid. [- - -] Oluline on koja töö ka toidu kvaliteedi ja ohutuse suunal. (Põllumajandusministeeriumi pressiteade 08.06.2006, www.agri.ee) → mõlemas valdkonnas ~ vallas, maaelu ja põllumajanduse edendamiseks, toidu kvaliteedi ja ohutuse saavutamisel ~ hoidmisel

Suhkrutrahv Euroopa Liidu suunalt

Eelkõige poliitika- ja majanduskeeles leidub ohtralt näiteid, kus *suuna* seos liikumissihiga on väga ähmaseks jäänud. Sageli saaks tagasõnalaadse suunal, suunale või suunalt asendada käändelõpuga, mõnikord võib aga parandusettepanekut nuputades autori mõtet ainult oletada.

Organisatsiooni kuulumise eesmärk on saarte ja perifeersete regioonide huvide esindamine EL institutsioonide suunal ja oma riigi valitsusasutuste suunal, kasutades CPMR-i kui Euroopa ühe tugevaima lobiorganisatsiooni kogemusi ja ressursse. (Saare maavalitsuse raamatupidamise aastaaruanne, www.saare.ee) → EL-i institutsioonides ja oma riigi valitsusasutustes

Ning arvestades varasemaid väljaütlemisi oleks võinud tsentristide suunalt oodata järsemat kriitikat. (Eesti Ekspress 16.06.2005) → tsentristidelt ~ tsentristide poolt

Golikovile, Bronšteinile, Grigorjanile jt jäi peaministrite ja suursaadikute nõunike, abide jne roll. **Ida suunal** oleks neil olnud kindlasti enam võimalusi. (Postimees 21.08.2004) → **idas, ida pool, idariikides**

Huvitav, kuhu on jäänud euroametnik Henrik Hololei, kes rääkis tele-
ris naeru kõhutades, et mingit [suhkrutrahvi] ohtu **lääne suunalt** pole karta. (SL Õhtuleht 07.05.2005) → **läänest, lääne poolt, lääneriikidest**
~ **lääneriikidelt**

Lasnamäe suunal on pakkumine kaubanduspindade osas peaaegu ole-
matu. (Postimees 15.11.2006) → **Lasnamäel** (või äkki **Lasnamäe pool?**)
kaupluseruume peaaegu ei pakutagi

Eesti keele lektorid on Vilniuse Ülikooli juures, Peterburis ja eelmise
aasta sügisest ka Pariisis. See võiks olla palju laiem, järgmised sammud
võiksid olla **Saksamaa suunal**. (Eesti Ekspress 17.06.2004) → järgmised
sammud võiks teha **Saksamaal**

.. miks siis selline haritud tööjõud meile ei tule, kuigi **Euroopa Liidu**
suunalt on juba mitu aastat lubatud täiesti vaba tööjõu liikumine. (Pos-
timees 13.10.2006) → **Euroopa Liidus on lubatud** vaba tööjõu liikumine,
Euroopa Liit lubab vaba tööjõu liikumist, **Euroopa Liidus on** tööjõu
liikumine vaba

Langus jätkub Soome suunal. Värskest avaldatud Statistikaameti
numbritele tuginedes langesid välismaalaste majutused 6% ja soomlaste
arv koguni -13%... (www.infoturism.ee, 01.05.2006) → **Soomlasi käib**
meil järjest vähem.

Ettevõtte **müügitugevus toimub kolmel suunal**: kaup väljastatakse termi-
nalist, viiakse kliendile kätte või väljastatakse mahutist kliendi transpor-
divahendi paaki. (Jetoil AS-i pressiteade) → ettevõtte müüb kütust **kolmel**
viisil ~ **kolme moodi**, ettevõttel on **kolm müügivõimalust**

Poola toetab Eestit **NATO suunal**. Poola Vabariigis ametlikul visiidil
viibiv Riigikogu esimees Toomas Savi ja teda saatev delegatsioon said
kohtumisel peaminister Jerzy Buzek'iga veelkord kinnitust, et Poola toetab
jätkuvalt kolme Balti riigi saamist NATO-sse juba järgmises laienemis-
ringis. (Riigikogu pressiteade 30.04.2001) → **toetab Eesti vastuvõtmist**
NATO-sse, Eesti NATO-püüdlusi

Küsimärgi kahvatumine NATO-suunal [pealkiri]. [---] Viimane aasta
on toonud Eesti, Läti ja Leedu **NATO-pürgimuste suunal** kaasa tohutu
ja positiivse arengu. (Eesti Päevaleht 12.04.2002) → **NATO küsimärgi**
kahvatumine; NATO-pürgimustes

KredExi nõukogu otsustas hinnata Ukraina senisest vähem riskantseks,
mis võimaldab KredExil nüüdsest eksportijatele garantiisid ka **Ukraina**

suunal väljastada. (www.kredex.ee) → garantiisid Ukraina kohta, Ukrainasse eksportijatele

Põhjala suunal jätkab uus isik. Põhjamaade ministrite nõukogu Eesti esinduse endine direktor Kalli Klement lõpetas eile, 1. augustil töö sellel kohal. Samal päeval alustas tööd Carita Pettersson. (EPL Online 03.08.2006) → Põhjalas, Põhjala suhteid jätkab uus isik

Eesti Pank tõrjub kriitikat ebatäpsete prognooside suunal. Endise Hansapanga juhi Indrek Neiveldi kriitika keskpanga ebatäpsete majandusprognooside ja hoiatuste kohta on Eesti Panga hinnangul alusetu. (EPL Online 09.09.2006) → ebatäpsete prognooside kriitikat, kriitikat ebatäpsete prognooside kohta (nagu teises lauses ongi)

Moskva patriarhaadi ortodoksi kiriku probleem oli Venemaa poolt teadlikult ülepolitiseeritud, mida kasutati instrumendina poliitilises tegevuses Eesti suunal. (Postimees 23.04.2002) → Eesti-vastases poliitikas

Meedia lootis, et haridusminister saab lapse ja Eesti saab, jah, mõnekski ajaks, aseministri, kellest pole peljata uusi piinlikke komistusi Marimaa suunal ja muus. (Postimees 24.05.2006) → komistusi Marimaast rääkides, komistusi Marimaal ja mujal

„Kultuuriministeeriumi eelarvest pole võimalik sentigi saada,“ ütles Margus Allikmaa. „Ainus võimalus on, et valitsuse ja Riigikogu tasemel leitakse, et see on vajalik projekt ja toetus hääletatakse eelarvesse sisse. Nüüd tuleb selleks väga jõuliselt Tallinna suunal tegutseda.“ (Postimees 13.10.2000) → tuleb Tallinnas jõuliselt mõju avaldada

Praegu on samamoodi, sajad inimesed töötavad eurolaulude suunal, aga professionaalset instrumentaalmuusikat ei toeta keegi. (Eesti Ekspress 14.01.2004) → eurolauludega, laulude kallal, laulude loomiseks, toetuseks, eurolaulude edu huvides ... ?

Lõppu jäägu lugejale endale arupidamiseks:

See strateegia nõuab mitme osapoole tegevuse koordineerimist ja harmoneerimist, kus Eestil tuleb olla aktiivne eestvedaja ja suhtleja. Eesti julgeolekupoliitika peab kiirgama pidevat aktiivsust 360-kraadilisel suunal. (EKI tekstikorpusest)

¹ H. Saari, Keelehääling. Tallinn: Valgus, 1976, lk 112–113; M. Raadik, Suunas. – Tiiu Erelt, Mati Erelt, Maire Raadik, Tiina Leemets, Sirje Mäearu. Keele-õuanne soovitab 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 22–24

Ülevaade

Eesti emakeeleõpetajate selts – arenev ühendus

Kaja Sarapuu

*Eesti emakeeleõpetajate seltsi juhatuse liige, juhatuse esimees 1997–2003
Oru põhikooli õpetaja-metoodik*

1980. aastate lõpu poliitilised olud tõid kaasa piiride avanemise, said võimalikuks isiklikud ja töösuhted välismaal, sealhulgas keelesugulaste – põhjanaabritega. Ideed, võimalused neid teostada osutusid äkki reaalseteks, elavnes tegutsemistahe ja igasuguseid ühinguid ning seltsi tekkis nagu seeni pärast vihma.

Üks selline teiste hulgas oli Eesti emakeeleõpetajate selts (EES), tõukejõuks Soome emakeeleõpetajate liit (Äidinkielen opettajain liitto), nende ideeline ja aineeline toetus, eesti keele õpetamise entusiastide isiklikud värsked suhted liidu liikmetega, mida tolele ajale iseloomulikult ka ekspluateeriti. Nüüd, kui möödunud on kuusteist aastat, kogeb Eesti emakeeleõpetajate selts, kui oluline on selline toetus, innustus neile, kes on praegu sama tee alguses, ja kui üllas tunne on n-ö vanema vennana juhtnööre ja kogemusi jagada. Eesti emakeeleõpetajate seltsi ja Soome emakeeleõpetajate liidu toel, nüüd juba võrdsete partneritena, on loodud Udmurdi emakeeleõpetajate ühendus ning innustust jagatud maride samalaadsele tegutsemisele.

Tekkelugu

Palju sai algusaastatel võimalikuks tänu isiklikele suhetele soomlastega. Hiljem need seltsi tegevuses enam nii suurt osa ei ole mänginud, selts sai jalad alla ja on võib-olla üheksakümnendatest tulnud seltsidest üks elujõulisemaid.



Emakeeleõpetajate seltsi ainekava töörühma suveseminar Muhus 2006. Pildil Heily Soosaar (juhatuse liige), Merle Pindmaa ja Aime Klandorf (aseesimees). Hille Alveri foto

Pikapeale on muutunud ebaolulisemaks seltsi liikmete lõbustamise funktsioon, pigem on nihkutud akadeemilisuse poole. Seda näitab koolituse mahu suurenemine ja seltsi seest välja kasvanud väga heade koolitajate rohkus. Samuti on seltsi liikmed (ka seltsi esindamata) riiklike komisjonide ja eksperdirühmade liikmed, õpikuautorid, aine-
metoodika väljaannete koostajad. Võib tõdeda, et seltsi põhikirjas selle kinnitamisel liiga „suure tükina” tundunud ülesanded luua vajadusel komisjone, töörühmi, võtta osa õppekirjanduse loomisest, käsikirjade retsenseerimisest ja õppeprogrammide väljatöötamisest on nüüdseks täepoolt täitunud.

Eesti emakeeleõpetajate selts asutati 30. septembril 1989. aastal. Sellele eelnes ideegrupi (Eleonora Tammiksaar, Anne Vaher, Viivi Maanso ja Kersti Kaldma) organiseerimistöö. Õpetajate Lehes ilmus kirjutis, mis kutsus emakeeleõpetajaid seltsi asutamist arutama. Maikuu 1989 kogunes ligi nelikümmend inimest Eesti eri paigust ettepanekuid tegema. Soome emakeeleõpetajate liidu toonase tegevjuhataja Mervi Murto ettekanne oma liidu tegemistest andis indu juurde.

Neli kuud hiljem tuli Tallinna pedagoogilise instituudi aulas kokku asutamiskoosolek, kus valiti seltsile juhatus ja kinnitati põhikiri. Seltsi esimeseks esimeheks sai Hoide Sikk, kes pidas seda ametit 1994. aastani. Esimesse juhatusse kuulusid veel Irene Leisner, Maire Eiert, Kersti Lepajõe, Mari Välba, Viivi Maanso, Leili Möller, Eleonora Tammiksaar, Aili Kiin, Kalju Kuld, Liivi Reinert, Urmas Veikat, Märt Hennoste ja Salme Haavik. Revisjonikomisjoni moodustasid Linda Jaggo, Maaja Hage, Andry Ruumet. Pitsati, logo ja märgi põhisümboliks sai tammepuu, mille kuju on laenatud Kristjan Raualt. Kavandi autor on kunstnik Aet Kallas.

Kui esimene juhatus oli seotud ülikooli õppejõududega, siis edaspidi on seltsi juhatuse esimehed olnud kõik tegevõpetajad: Piret Hiisjärvi (esimees 1994–1997) oli sellal Ääsmäe põhikooli õpetaja, praegu Õismäe humanitaargümnaasiumi direktor, Kaja Sarapuu (1997–2003) Kose keskkooli õpetaja ning Piret Järvela, kes juhib seltsi alates 2003. aastast, on Õismäe humanitaargümnaasiumi õpetaja-metoodik. Niisamuti on olnud tegevõpetajad ka juhatuse liikmed.

Arvult on juhatus hiljem vähenenud, kuid olnud ikka kompaktne ja uuendusmeelne. Praegune juhatus on seitsmeliikmeline: Piret Järvela (esimees), Aime Klandorf (aseesimees, Rapla ühiskooli vanemõpetaja), Piibe Leiger (Tartu Tamme gümnaasiumi õpetaja-metoodik), Heily Soosaar (Nõo reaalgümnaasiumi õpetaja-metoodik), Ivika Hein (Tartu Miina Härma gümnaasiumi vanemõpetaja), Hille Alver (Viljandi Paalalinna gümnaasiumi vanemõpetaja), Kaja Sarapuu (Oru põhikooli õpetaja-metoodik).

Väljaanded

Emakeeleõpetajate seltsil on ilmunud kolm aastaraamatut – 1997., 1999. ja 2004. aastal. Esimene kandis pealkirja „Emakeeleõpetus ja infotöötlus” ning sisaldas kirjutisi emakeeleõpetuse metoodika kohta, teine andis ülevaate seltsi kahe eelneva aasta tegevusest ja on praegu olulisim ajaloolisest vaatevinklist. Kolmas, „Emakeel ja kodumurre”, kajastas põhiliselt Võru koolituspäevadel peetud ettekandeid.

Kunagi anti välja ka seltsi ajalehte Lõrp, kuid uute infojagamise võimalustega kaotas see oma aktuaalsuse. Toimetajateks jõudsid olla Aili Kiin, Sven Maanso, Kaja Sarapuu ja Anne Oruaas.

Täiesti uus väljund seltsi liikmetele on nüüd juba neli korda ilmunud Eesti emakeeleõpetajate seltsi toimetised, mis on omanäolised metoo-

dikakogumikud, kus oma kogemusi jagavad kirjandusõpetajad. See on tänuväärne materjal, mille kolleeg on tunnis õnnestunult ära proovinud ja mida tasub järele teha teistelgi. Kogumikud on osutunud väga populaarseks ning saanud praktikutelt palju kiita. Kolm esimest toimetist on pühendatud põhikooli, neljas gümnaasiumi kirjandusõpetusele.

Traditsioonid

Seltsil on kujunenud omad traditsioonid. Igal aastal koolitatakse emakeeleõpetajaid nn kevad- ja sügispäevadel, mida korraldatakse Eesti eri paigus. Koolitusi on toimunud Tallinnas, Tartus, Pärnus, Viljandis, Narvas, Rakveres, Türil, Keilas, Võrus, teemad on hõlmanud nii eesti keele õpetuse sügavusi kui ka kirjandust ja meediat. Esinema kutsutakse asjatundjaid Eesti ülikoolidest, spetsialiste haridus- ja teadusministeeriumist, viimasel ajal on rohkem kasutatud ka seltsi sisemist potentsiaali. Koos seltsiga on arenenud ja haritumaks saanud ka tema liikmeskond.

Igal suvel sõidetakse huvireisile kodu- või välismaale. Käidud on Gotlandil, Ida-Virumaal, Peterburis, Lapimaal, Kihnus, Hiiumaal, Pariisis, Londonis, 2006. aastal Liivimaal.

Aeg-ajalt korraldatakse emakeele- ja kirjandusvõistlusi, seltsi liikmed osalevad žüriides kui oma ala asjatundjad.

Oluline muutus seltsi arenemisteel on olnud ainekava töörühm, mis loodi 1998. aastal Türil kevadpäevade lõpuminutitel ja mille hinged sai Krista Mägi. Töörühm tekkis pakilisest vajadusest kujundada ning põhjendada seltsi seisukohti ainekava kohta. Töörühma suveseminaridel on analüüsitud riiklikku ainekava, eksameid ja õpikuid, töötatud välja ettepanekud ainekava muutmiseks, koostatud soovitusi põhikooli kirjandusõpetuse kohta ja algatatud seltsi toimetiste väljaandmine.

Tööd on tehtud tõsiselt ja liigutud protsessis nii süvitsi, et kõrvaltaatajale võib jääda tabamatuks, kuidas vabatahtlike õpetajate vaba aja mõttetöö viljana on võinud tekkida sedavõrd tõsiseltvõetavad ettepanekud ja argumendid. Aga nii see on olnud ja enim kasu on noist mõttetalguist saanud ilmselt osalejad ise.

Mida teeb emakeeleõpetajate selts?

Piret Järvela

Eesti emakeeleõpetajate seltsi juhatuse esimees

Õismäe humanitaargümnaasiumi õpetaja-metoodik

Eesti emakeeleõpetajate selts tegutseb seitsmeteistkümnendat aastat. Iga kahe aasta tagant annab seltsi juhatuse oma liikmetele aru, mis on tehtud, kuidas see on läinud, mis on edasised plaanid.

2005. aasta novembris peetud aruande-valimiskoosoleku osalised tõdesid, et emakeeleõpetajate selts on arenev organisatsioon, mis oma sihipärase tegevusega on saavutanud Eesti hariduselus arvestatava kõlapinna. Selts on koostööpartneriks haridus- ja teadusministeeriumile, riiklikule eksami- ja kvalifikatsioonikeskusele, seltsi arvamust küsitakse haridusasjade arutamisel, tähtsate otsuste tegemisel.

Tegevuse aktsepteerimiseks saab pidada seda, et esimest korda on seltsi ka rahaga toetanud haridus- ja teadusministeeriumi keeleosakond ning riiklik eksami- ja kvalifikatsioonikeskus. Oma edasise tegevuse kavandamisel teab selts paljutki, mida oleks tarvis teha: koostöö ülikoolidega, et paraneks õpetajate väljaõpe, koolitustegevuse arendamine (eriti selles suhtes, mis puudutab põhikooli kirjandusõpetuse metoodikat ning meisterõpetajate seminarikoolitust), ainekavatöö jne.

2004. aasta sügisestel koolituspäevadel, millega tähistati Eesti emakeeleõpetajate seltsi 15. aastapäeva, võis tõdeda, et seltsil on kujunenud kindlad tegevusvaldkonnad.

Koolitus

Sügiseste ja kevadiste koolituspäevade teemad kujunevad seltsi liikmete ettepanekul, lektorid kutsutakse vastavalt teemadele. Seoseid loovate esinemistega on kuulamis- ja kaasamõtlemisrõõmu pakkunud Rein Veidemann, Peeter Torop, Linnar Priimägi, Pille Valk, Anneli Saro, Tiina Kirss, Auli Hakulinen jpt. Huvitavaid, praktilise töö kogemusest sündinud ettekandeid on olnud seltsi liikmetelt ning muudegi erialade esindajatelt.

Seltsi liikmetest on endist saanud lektorid, keda kutsutakse esi-
nema nii ülikoolidesse kui ka õpetajate koolituspäevadele: Ivika Hein,
Krista Mägi, Sirje Nootre jt.

Üleriigiline ainetöö

2004. aastal sündis nn Marguse konverentsil, kus käsitleti eesti keele
strateegia arendamist koolis, alusmaterjal, millest moodustus 35 ette-
panekut eesti keele õpetuse parandamiseks (vt Oma Keel 2005, nr 1,
lk 57–62). Ettepanekud anti üle minister Maimetsale, neid tutvustati
minister Repsile. Praeguseks on nad haridus- ja teadusministeeriumi
algatusel veel kord läbi töötatud, et kavandada nende alusel tegevusi,
mis aitaksid eesti keele õpetust tõhustada ja parandada.

Põhikooli eesti keele ainekava väljatöötamise töörühm on moo-
dustatud seltsi liikmetest (töörühma juht on emakeeleõpetajate seltsi
ainekava töörühma juht Krista Mägi) ning selts osaleb ka gümnaasiumi
ainekava töörühmas.

Emakeeleõpetajate seltsi liikmete hulgas on riikliku ainenõukogu
liikmeid, st õppekirjanduse analüüsimine ja kinnitamine on üks tegevus-
valdkondi.

Seltsi liikmed on osalised põhikooli tasemetööde ja lõpueksami
väljatöötamisel: Aime Klandorf kuulub töörühma mitmendat aastat
ja seltsi liikmed on analüüsinud neid töid põhjalikult ning esitanud
riiklikule eksami- ja kvalifikatsioonikeskusele vajaduse korral ettepanekuid.

Emakeeleõpetajate seltsi esindaja on osalenud Eesti õpetajate liidu
eestvedamisel toimunud tööõupidamistes.

Õppekirjandus

Eesti emakeeleõpetajate seltsi toimetised on põhikooli ja gümnaasiumi
metoodikamaterjal, mille tegevõpetajatest autorid on oma töökogemuse
põhjal koostanud. Kuna kirjanduse kui õppeaine käsitlemine
põhikoolis nõuab õpetajalt palju lisatööd, on neis kogumikes toodud
esile võimalusi käsitleda kirjandusteost kui tervikut. Seltsi liikmed,
nagu Kaja Sarapuu, Sirje Nootre, Helin Puksand, Küllike Kask on kir-
jutanud õpikuid; Aili Kiin, Alli Lunter jt on koostanud mitmesuguseid
õppematerjale.



Seltsi suvine reis Ida-Virumaale Kuremäe kloostriisse 2002. a. Pildil seltsi esinaine Piret Järvela ja Mari Kadakas. Hille Alveri foto

Koostöö

Selts on olnud koostööpartneriks haridus- ja teadusministeeriumile (eriti keeleosakonnale), riiklikule eksami- ja kvalifikatsioonikeskusele, hõimurahvaste programmile, aga ka disainifirmale Taveco Disain, kes kutsus korraldama Tallinna raamatupäevade lugemishuvi konverentsi. Kirjanike liit on avaldanud soovi seltsiga koostöös arendada oma programmi „Kirjanik kooli”.

Emakeeleõpetajate selts on kujunenud eesti keele õpetuse arendamisel ja uurimisel arvestatavaimaks asjatundjate rühmaks, kelle poole pöörduakse nii sisulist tööd vajavates küsimustes kui ka arvamuse avaldamiseks.

2006. aastal on värskendatud sidemeid Soome emakeeleõpetajate liiduga: Piret Järvela ja Aime Klandorf olid külalisteks emakeeleõpetuse foorumil Järvenpääl. Loodetavasti sünnib uusi mõtteid koostöö

arendamiseks, sest Soomes kuulub liitu 90% emakeeleõpetajatest, selle juhtide hulgas on palgalisi töötajaid ning see on võimaldanud luua üleriigilise võrgustiku, mis koordineerib ainealaste materjalide väljaandmist ja levitamist.

Eesti emakeeleõpetajate selts pakub töö- ja tegemisrõõmu oma liikmetele, kõikidele emakeeleõpetajatele ja on avatud uutele ideedele ja koostööle. Siiani puuduvad tööruum, arvutid, tegevustoetus, palgaline tegevsekretär jms seavad küll seltsi kui organisatsiooni arengule piirid, kuid seltsi tegevuses osalemine – olgu juhatuses või liikmena koolituspäevadel, kultuurireisidel kaasalöömine – suurendab iga liikme vaimuvara.

Eesti emakeeleõpetajate selts jätkab tegutsemist. 2006. aasta sügisesed koolituspäevad on pühendatud 100-aastasele eesti teatrile.

Kroon eesti keelele!

Eesti keel kuulub lahutamatult eestlaste ja eestluse juurde. Selles on hea mõelda, oma mõtteid välja öelda ja kirja panna.

Tänapäeval, mil suurte rahvaste keeled tõrjuvad väiksemaid kõrvale, vajab meie emakeel püsima jäämiseks toetust.

Seetõttu kutsumegi kõiki Eesti kooliõpilasi annetama üht sümboolset krooni, et aidata meie emakeelel püsida ka järgnevate põlvkondade keelel ja meelel.

Kogutud raha palume koolide kaupa kanda Eesti Rahvuskultuuri Fondi Hansapanga kontole nr 221001101347 (lisades märkuse „Wiedemanni fond” ning annetuse teinud kooli nime). Järgmisest sügisest hakkab Wiedemanni fond igal aastal toetama eesti keele õpet ja rahvuslikku kasvatust.

Meie oleme oma annetuse juba teinud

Gustav Adolfi gümnaasiumi, Haapsalu Wiedemanni gümnaasiumi, Hugo Treffneri gümnaasiumi, Jüri gümnaasiumi, Koigi põhikooli, Märjamaa gümnaasiumi, Narva eesti gümnaasiumi, Nõo reaalgümnaasiumi, Palade põhikooli, Palamuse Oskar Lutsu gümnaasiumi, Puka keskkooli, Räpina ühisgümnaasiumi, Pärnu Sütevaka humanitaargümnaasiumi, Saaremaa ühisgümnaasiumi, Sonda põhikooli, Tõstamaa keskkooli, Viljandi maagümnaasiumi, Võru Friedrich Reinhold Kreutzwaldi gümnaasiumi, Väike-Maarja gümnaasiumi õpilased

R a a m a t u d

Uus lauseraamat

Mati Erelt, Lause õigekeelsus.
Juhatused ja harjutused.
Tartu, 2006. 183 lk

Kas vene keel emakeelena olümpiaad on ikka korrektne? Kas lause *Liikmesriigid määravad ühe või mitu riigiasutust* vajab parandamist? Kuidas vältida kõrvallause sattumist omastavas käändes täiendi ja põhja vahele? Miks on lauses *Ta on väike, aga tubli* koma?

Vastused nendele ja paljudele teistele küsimustele annab Tartu ülikooli emeriitprofessori Mati Erelti värske teos „Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused”. Ehkki see on mõeldud peamiselt kõrgkoolide väljendusõpetuskursuste tarvis, leiavad sealt kasulikku ka teised: eesti keele õpetajad, tõlkijad, toimetajad ning filoloogihariduseta keelekasutajad.

Raamat on teemade poolest rikkalik: autor vaeb lauseliikmete vorme, rinnastust, asendust, kordust ja väljajätu, veel on jutuks relatiivlause, kaudkõne, sõnajärg, lauselühendid, teonimetarindid. Lõpuosa on pühendatud kirjavahemärkidele. Samuti on Mati Erelt jaganud soovitusi suhtlusetiketi väljendite ja kõnetluslisandite (*härä, proua, minister* jt) kohta. Lugeja saab palju näpunäiteid, kuidas lihvida igapäevakeeles tarvilikku lausemoodustusoskust.

Raamat on hõlpsasti kasutatav: paljud pikemad teemad on liigen- datud vahepealkirjadega, väljaande lõpulehekülgedel on sõnaregister. Rohkesti on autor kõrvutanud halvemat ja paremat ning paraku ka päris halba ja head keelt. Kirjakeelde sobivate lausestusviiside tutvustamise kõrval hoiatab teos ka argikeelsuste ja bürokraatiakeele kohmakuste eest.



Õpik esitab peale varasemast keelehooldekirjandusest tuttavate seikade (lihtaegade kasutus liitaegade asemel, sõnade *läbi*, *praktiliselt*, *täna* sagedane väärpruuk, täiendause sidumine pealausega jpm) ka uuemaid seisukohti: lauselühendi kirjavahemärkide reeglistikku on lisatud rööpsusi, „Eesti keele käsiraamatu” viimase trükiga võrreldes on täpsustatud lauseosade ärajätu võimalusi jpm.

Reeglite kinnistamiseks ja eesti keele väljendusvõimaluste üle arupidamiseks on raamatus 56 harjutust.

„Lause õigekeelsuse” käsikirja on läbi arutanud Emakeele Seltsi keeleteoimkond, Eesti olulisim keelekorraldusorgan. Raamat on suu-remas osas kooskõlas 2000. aastal ilmunud „Eesti keele käsiraamatu” 2. trükiga, aga täielikus kooskõlas teoksil oleva uusväljaandega.

Argo Mund

2006. aastal ilmunud keeleraamatuid

Sõnaraamatud

Eesti-vene sõnaraamat 4. Эстонско-русский словарь. Toimetanud **Nelli Melts** (vastutav toimetaja), Tiia Valdre. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006. 1054 lk

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toimetanud **Tiiu Erelt**. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006. 1220 lk

Katrin Lumiste, **Kersti Lepasaar**, Väike loodusgeograafia sõnastik. Toimetanud Kersti Lepasaar. Tallinn: Avita, 2006. 74 lk

Martin Ollisaar, Lühendiraamat. Toimetanud Marje Jõeste. Tallinn: Valgus, 2006. 456 lk

Heli Tooman, **Enn Veldi**, Inglise-eesti ja eesti-inglise turismisõnastik. English-Estonian and Estonian-English Dictionary of Tourism. Tartu: Studium, 2006. 444 lk

Uurimused ja käsiraamatud

Lembit Abo, Koduelektroonika käsiraamat. Kirjastanud autor. Tallinn, 2006. 320 lk

Mati Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Toimetanud Tiiu Erelt. Retsenseerinud Helle Metslang ja Urve Pirso. Heaks kiitnud Emakeele Seltsi keeleteoimkond. Tartu, 2006. 183 lk

Kanni Labi, Eesti regilaulude verbisemantika. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 18. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006. 168 lk

Lause argumentstruktuur. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 2. Toimetanud **Pille Penjam**. Tartu, 2006. 121 lk

Arnold Manddel, Keelevalu. Tõsiselt ja kergelt keelest. Tallinn, 2006. 19 lk

Peter J. Miller, Michael J. Loates, Euroopa kalad. Tõlkinud ja eesti oludele kohandanud Tiit Raid. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2006. 288 lk

Kadri Muischnek, Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 17. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006. 201 lk

Heili Orav, Isiksuseomaduste sõnavara semantika eesti keeles. Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 6. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006. 175 lk

Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toimetanud Ilona Tragel, Haldur Õim. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006. 197 lk

Ellen Uuspõld, Argo Mund, Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale. Tartu Ülikooli eesti keele õppetool. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006. 94 lk

Varem ilmunud

Age Allas, Ilmar Anvelt, Enn Veldi, Inglise-eesti eksitussõnastik. Toimetanud Nora Toots. Tartu: Studium, 2005. 238 lk

K r o o n i k a

2006. aasta keelesündmusi

27.06.2006 Tartu ülikooli aulas peeti XXXIX J. V. Veski päev teemal „Eesti keel eesti koolis”. Ettekanded: Krista Kerge „Emakeel koolis: kelle mure?”, Külliki Kask „Eesti keel eesti koolis: õpetaja vaatenurk”, Maia Rõigas „Eesti keele õpetajate ettevalmistus Tartu ülikoolis”, Chris-Evelin Luik „Gümnaasiumilõpetaja emakeeleoskuse kontrollimisest”.

29.08.2006 Tartus Vanemuise kontserdimajas peeti haridus- ja teadusministeeriumi, rahvastikuministri büroo, Emakeele Seltsi, Tartu koolijuhtide ühenduse ja Tartu linna korraldusel konverents „Eestikeelne keskharidus 100”. Ettekanded: Allan Liim „Eestlaste tee keskhariduseni”, Ilmar Kopso „Tee emakeelse hariduse poole – XX sajandi algus”, Henn Käämbre „Omakeelne oskussõnavara – emakeelse kooli eeldusi”, Ene Tannberg „Miina Härma gümnaasiumi rollist Eesti haridusmaastikul (100 aastat gümnaasiumiharidust Eestis)”, Jaak Aaviksoo „Õpetajate ettevalmistus Eestis”, Martin Ehala „Eestikeelne keskharidus eesti identiteedi nurgakivina”, Peeter Olesk „Aine ja keel. Ema- ja teised”, Kalmar Kurs „Emakeelne õpetus avardub Euroopas”.

05.10.2006 Tallinnas rahvusraamatukogus peeti oskuskeeleseminar, tähistamaks raamatukoguterminoloogia toimkonna 35. tegevusaastat. Ettekanded: Janne Andresoo „Rahvusraamatukogu terminoloogiatööst pidu- ja argipäevaselt”, Hans Jürman „Raamatukoguhoidja terminoloogia aegade jooksul”, Kalju Tammaru „Verba volant, scripta manent”, Sirje Nilbe „Võidujooks muutustega – terminikorraldus tänases töökeskkonnas”, Veiko Berendsen „Uued ja vanad terminid dokumendi- ja arhiivihalduses”, Tiiu Reimo „Raamatulugu – mõisted ja nende kasutus”, Elviine Uverskaja „Info- ja teadmusjuhtimine: kas uued mõisted ja vana sisu”.

03.11.2006 Tartus peeti II muutuva keele ettekandepäev Eesti Teadusfondi grandiprojektide „Eesti keele grammatika ja sõnavara dünaamika 1990.–2000. aastatel” (Tallinna ülikool, grandihoidja Helle Metslang) ja „Eesti keele grammatilise süsteemi muutumine ja selle põhjused: keelemuutuste analüüs kasutuskontekstis” (Tartu ülikool, grandihoidja Ilona Tragel). Ettekanded: Külli Habicht, Pille Penjam „Kaassõna keeleuurija ja -kasutaja käsituses”, Ann Veismann „Kuidas muutuvad kaassõnade tähendused?”, Jane Klavan „*vahel ja vahest* – ruumist aega ja episteemilisse modaalsusse”, Triin Iva „Muutused ja normid võru keeles”, Ille Rohtlaan „Mõistemetafooride dünaamika uudistekstide pealkirjades”, Katre Õim „Metafoori *elu on teekond* avaldumisvormidest *ebaõnne*-väljendite näitel”, Peep Nemvalts „Umbisikukultus”, Liina Lindström, Ilona Tragel „Adessiivargumendi rollid umbisikulises lauses”, Helle Metslang „Nihkeid kogeja vormistamises”, Helen Koks „Aja-, tingimus- ja mööndkonstruktsioonid grammatisatsiooniahelas eesti keele näitel”, Heete Sakhai „Semantiline ühildumatus grammatikaliseerumise tegurina”.

09.–10.11.2006 Tallinnas peeti eesti keele instituudi, Eesti terminoloogia ühingu ja kaitseministeeriumi korraldusel üld- ja oskuskeelekorralduse konverents. Ettekandeid: Inkaliisa Vihonen „Kümme aastat soome keelt Euroopa Liidus”, Rita Miliünaitē „Normingu muutmine: poolt ja vastu”, Tiiu Erelt „ÕS-i autorite õigused ja kohustused”, Tiina Leemets „ÕS-i stiilimärgendid ja nende muutumine ajas”, Argo Mund „Uued sõnad 2006. a õigekeelsussõnaraamatus”, Silva Tomingas, Ruth Mägi „TEA eesti keele koolisõnastik – tänapäevane õppevahend õpilasele, abimees õpetajale”, Peeter Päll „Kollektiivse keelekorralduse võimalused”, Sirje Mäearu „Keelenõuanne kõigile”, Peep Nemvalts „Keelekorralduse võimalusi kõrgkoolis”, Margus Kolga „Eesti sõjandusterminoloogia käekäik”, Rasuolē Vladarskienē „Leedu ametikeele areng ja perspektiivid”, Albina Auksoriūtē, Aušra Rimkutē „Leedu terminoloogiatöö”, Lena Jolkkonen, Sirpa Suhonen „Terminoloogiatöö Soome terminoloogiakeskuses”, Anna-Lena Bucher „Rootsi terminoloogiakeskus TNC” / Åsa Holmér „TNC ja muude keeleasutuste koostöö Rootsis”, Salli Kankaanpää „Oskuskeele ja muude registrite jooni Soome omavalitsuste pressiteadetes”, Aime Vettik „Eesti õiguskeele korraldus”, Tiiu Erelt „Kas hakkame eesti keelt tõhuseerima?”, Anastassia Zabrodskaja „Eesti teaduskeele seisundist Tallinna ülikoolis”, Elviine Uverskaja „Vanad mõisted uues kuues: infoteaduse terminoloogia kujunemisest”.

08.12.2006 Tallinnas Mustpeade Majas peeti õiguskeele päev teemal „Õigusemõistmisest ja õiguse mõistmisest”. Ettekanded: Siiri Aulik „Euroopa Kohtu lahendite tõlkimine ja kasutamine praktikas”, Carri Ginter „Euroopa Kohtu otsuste mõistmine ja mõju”, Kateriin Leini, Sten Hansson „Kuidas õigusaktist avalikkusele arusaadavalt rääkida? Valitsuse otsuste mõistetavusest ja uudisvääruslikkusest”, Raul Rebane „Tähtis pole, mida räägitakse, tähtis on ..”.

20.12.2006 Tartu ülikoolis peeti 2006. a tekstipäev. Ettekanded: Krista Kerge „Kontekstuaalsus – on selles mingit seaduspära?”, Katrin Mandra „Deontiline modaalsus eri tekstiliikides”, Katrin Aava „Õppekava diskursuseanalüüs”, Merle Kaldjärv „Probleemiseade riigieksamikirjandites”, Karen Kuldnokk „Kaitsevaelase elukutsevalikut toetavad argumentid”, Kersti Lepajõe „Isikuviited teadustekstides”, Reet Kasik „Infojaotus uudistekstides”.

2006. aastal kaitstud eesti keele magistri- ja bakalaureusetööd

Tartu ülikooli magistritööd

Tiina Alekõrs „Tooteliikide personifitseerimisvõtted trükireklaamides”, Jelena Garus „Keelekümblusrühmas ja eesti rühmas õppivate venekeelsete laste suhtlusstrateegiatest”, Kati Kio „Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles”, Helen Koks „Tingimuskonstruktsioonid tänapäeva eesti keeles”, Helen Nigol „Voorusisesed parandused, kordused ja valestandardid suulises eesti keeles: nende tuvastamine ja normaliseerimine”, Kati Pedaja „Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga”, Kerli Puna „Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides”, Raili Rimmelg „*et*-kõrvallaused tänapäeva eesti kirjakeeles”, Kathy Sarapuu „Suhtlustasandi tähendused ajalehtede juhtkirjades. Kriitiline tekstianalüüs”, Inesa Žogota „Aspektuaalsus soome, eesti ja läti keeles”, Mari-Epp Tirkkonen „Demonstratiiv- ja kolmanda isiku pronoomenid ranniku- ja kirdemurdes”, Helena Uleksin „Varajase muusika terminoloogia”.

Tartu ülikooli bakalaureusetöid

Nelja-aastane bakalaureuseõpe: Kerttu Jänese „Uudiste geograafia Eesti päevalehtedes”, Kristel Kruuse „Lausungisisene partikkel *jah* argivestluses”, Anneli Laak „Pronoomeneid *üks*, *mingi* ja *see* sisaldavad fraasid laste keeles”, Viivika Melts „Isikute representeerimine nimetamise ja kategoriseerimise alusel SL Õhtulehe „Elu” rubriigi lugudes”, Triin Muiste „Võõrsõnade funktsioonid trükireklaamides”, Viive Nuggis „Meditiinilised metafoorid terviseajakirjades Kodutohter ja Tervis Pluss”, Irita Raismaa „Eesti keele piltlikud emotsioonikirjeldused”, Karin Vaarmann „Tekstis moodustatud liitteonimisõnad ja nende moodustumallid ajakirjanduse näitel”, Aili Vähi „Modaaladverbide kasutus 16.–20. sajandi eesti kirjakeeles”;

Jekaterina Belitskaja „Laensõnad eesti kirjakeeles ja slängis”, Ester Kangur „Võõrapärasused eesti ajakirjanduskeeles ajalehe Postimees 1994. ja 2004. aasta väljaannete põhjal”, Jaana Kotilainen „Adjektiivide intensiivsus – prefiksoidide moodustumine ja kasutus eesti keeles”, Signe Laanemäe „Julius Mägiste ja Paul Ariste kirjavahetus aastatel 1956–1977”, Julia Maklõgina „Tõlketransformatsioonid A. Tšehhovi „Kolme õe” (Otto Samma tõlge) näitel”, Anna Sõtšnikova „Rahvusvähemuste laste sotsiaalsed probleemid Tartu ja Ida-Virumaa eesti koolides – probleemide võimalikud erinevused ja sarnasused”, Anastassia Trofimova „Eesti keele kohakäänete tähenduslikud funktsioonid”.

Kolmeaastane bakalaureuseõpe: Pille Ernits „Küsiläused MSN-vestlustes”, Anu Jalak „Eesti domeeninimede analüüs riigi- ja omavalitsusüksuste asutuste näitel”, Liia Järv „Tekstiõpetus 9. klassi emakeele õppekomplektides”, Madis Jürviste „Eesti liitsõnade esitus kakskeelses sõnastikus”, Kaie Konga „Õpetaja poolt esitatavad küsiläused klasisuhtluses”, Liina Kärmas „Tulevik ajaleheuudistes”, Karis Meister „Tartu murde Võnnu murraku vokaalidest”, Diana Mitt „Eesti kõnekeele piirkondlikud erijooned”, Anu Mõtsla „Asesõna *see* funktsioonid saksa keelest tõlgitud ilukirjandustekstis”, Kadi Needo „Lõunaeesti hoidjakeele sõnavara”, Kadri Pedassaar „Emotsiooniverbid eesti vanemas kirjakeeles”, Mailit Pehk „MSN-vestluste alustamine”, Kairit Pöder „Eituse funktsioon ajalehe lugejakirjades”, Nele Salveste „Eesti keele normitud välted ja nende tegelik häälendus”, Kaisa Sammelselg „*hiis* Eesti keelealal”, Piia Taremaa „Liikumise põhjustamist väljendavate verbide tähendus kognitiivse semantika vaatenurgast”, Elen Tohvert

„Tartu ärinimede keelsuse analüüs (1990.–1991. ja 2001.–2005. aastate võrdlus)”, Mihkel Truman „Eesti lapsekeele tuumverbide semantikast ja pragmaatikast”, Karin Vares „Isiksust kirjeldavate omadussõnade analüüs tutvumiskuulutuste põhjal”;

Jelena Berezina „Släng kui keelenähtus”, Julia Blinova „Personaalja demonstratiivpronoomenite lauseliikmelised funktsioonid eesti ja vene keeles”, Antonina Gorbatšova „Naiste ja meeste keelekasutuse erinevused”, Jelena Keningi „Transitiivsed ja intransitiivsed verbid eesti ja vene keeles”, Julia Petrovskaja „Liitomadussõnamoodustus eesti ja vene keeles”, Anna Plavinskaja „Esimese keele assimileerumine teise keele keskkonnas”, Julia Redkina „Liitlause kirjavahemärgid eesti ja vene keeles”, Anastassia Savkovitš „Keelevigade hindamine”, Aina Savolainen „Integratsioon Eesti ühiskonnas”, Anna Zubanova „Laste varane kakskeelsus ja sellega seotud probleemid”, Svetlana Voitehhovitš „Aluse ja öeldise arvuühildumine eesti ja vene keeles”.

Tallinna ülikooli magistritööd

Siret Rätsep „Ametikirja vorm ja keel ühe riigiasutuse näitel”, Maria-Maren Sepper „Indirektaal eesti XIX sajandi lõpu ja XX sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles”, Jane Lepasaar „Leksikaalsest homonüümikast eesti keeles”, Ille Rohtlaan „Meediatekstide analüüs kriitilise tarbija kujundamisel. Metafoor meediatekstis”, Elvira Kүүn „Mitte-eestlastest noorte etniline ja keeleline identiteet”, Tatjana Baškirova „Koodivahetus eesti keele kui teise keele tunnis”.

Tallinna ülikooli bakalaureusetöid

Aili Pello „Pärnu ja Tartu linnavalitsuse veebilehe keelekasutuse ja üldstruktuuri analüüs”, Laura Pukk „Pressiteadete kajastus meedias keskkonnaministeeriumi pressiteadete näitel”, Kerttu Rannamäe „Koolinoorte släng”, Eliis Valdma „7. klassi poiste kirjutamisoskus Viljandi vanglas”, Heidy Rea „Subtiitrikeelesõnavarast”, Karmen Lääne „Varateismeliste släng Tallinna Kuristiku gümnaasiumi 6. klasside näitel”, Kaisa Tammoja „Võrumõisa perekonnanimed”, Anneli Kukkk „Muukeelsete laste integreerumine Eesti ühiskonda Kohtla-Järve linnas (keelekümbeluse kaudu)” (diplomitöö), Marina Kaleininkene „Eesti-vene kakskeelse lapse keeleomandamine: koodivahetus ja selle põhjus”, Anastassia Doronina „Sagedamini esinevate eesti keele sõnade

tundmisest vene õppekeelega kooli 1. ja 2. kooliastmes”, Maret Savka „Kirjutamisoskus emakeeles ja võõrkeeles”, Darja Fjodorova „Venelaste vead eesti infinitiivi kasutusel”, Ann Aruvee „Argikeelsus ja släng II kooliastme emakeeletunnis ning kirjalikes loovtöödes” (bakalaureusetöö, pedagoogiline lõputöö), Chris-Evelin Luik „Gümnaasiumi eesti keele lõpueksami vormist” (bakalaureusetöö, pedagoogiline lõputöö), Marika Ritso „Võru keele ja kultuuri õpetamisest võistluse „Ütski tark ei sataq taivast” I–V näitel” (bakalaureusetöö, pedagoogiline lõputöö), Indrek Konnapere „Vene-eesti koodivahetuse konversatsioonilised funktsioonid vene emakeelega ajateenijatel”, Mari Meidla „Tallinna vanalinna ärinimed, ettevõtetnimed ja -nimetused”, Martin Mets „Infinitiivide kasutamine eesti kirjakeeles viimase sajandi jooksul”, Mari-Vivian Laht „Tuletised eesti keele uuemas sõnavaras. Seoseid keelesüsteemis ja võõrkeeleeõpetuses” (bakalaureusetöö, pedagoogiline lõputöö), Irina Iljina „Eesti keele eksperimentaalklassid integratsiooniklassidena”, Maaja Orlova „Tasakaalustatud kakskeelsus eesti kooli vene õpilaste näitel”, Tiina Tamkivi „Ajateenijate släng”, Silvia Tehver „Vahekeel vene-eesti vestmikus”, Kertu Raassalu „Emakeeleõpetajate üritused Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusajal”, Maris Üksti „Interneti-släng ja -suhtlus portaali U-Pop näitel”, Merike Simmer „Ettevõtetnimede ja -nimetuste struktuurist”, Helen Saar „Hiphoptekstide sõnavarast „Eesti rääptekstide kogumiku” näitel”, Julia Malev „Käsikirja toimetamisest Eesti kirjastustes”.



Lähemat infot
ajakirja Oma Keel kohta leiab
Emakeele Seltsi kodulehelt
www.emakeeleselts.ee,
kus on üleval seni ilmunud
numbrite sisukorrad:

- sügis 2000, nr 1
- kevad 2001, nr 1
- sügis 2001, nr 2
- kevad 2002, nr 1
- sügis 2002, nr 2
- kevad 2003, nr 1
- sügis 2003, nr 2
- kevad 2004, nr 1
- sügis 2004, nr 2
- 2005, nr 1
- 2005, nr 2
- 2006, nr 1



Ajakiri on müügil raamatukauplustes,
lisaks Tallinnas Emakeele Seltsis
ja Eesti Keele Sihtasutuse kaupluses Ateena (Roosikrantsi 6)
ning Tartus Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis (Ülikooli 18).
Hulgimüügi tegeleb AS Rahva Raamat.